

BİLGİ

Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences
ISSN: 1302-1761
E-ISSN: 2645-9051

- 2022 Güz-Kasım / *Autumn-November*
 - Cilt / *Volume* 24, Sayı / *Issue* 2
-

Esin Yücel Karamustafa, Burcu Arsan ve Kağan Beşoğul ▪ Döngüsel Ekonomi ve Endüstri 4.0'ın Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini Gerçekleştirmeye Etkisi: Sistematik Literatür Taraması [294-323].

Tuğba Deniz, Tombal Kara ve Mustafa Kara ▪ Toplumsal Cinsiyet ve Türkiye'de Kadın Maden Mühendisi Olmak [324-352].

Ferhat Pehlivanoğlu ve Çağla Şenveli ▪ Davranışsal İktisat Çerçevesinde Rasyonel Modern Tüketici Davranışları Üzerinde Medeni Durumun Etkileri: Kocaeli Örneği [353-381].

Akın Özdemir ▪ **Akıllı Kentlerde Yaşam Kalitesi:** Sakarya Büyükşehir Belediyesi'nin Akıllı Kent Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma [382-416].

Ferah Yıldız, Yavuz Kılınc ve Türkan Kavas ▪ Çevresel Maliyetlerin Finansal Performans Üzerindeki Etkisinin Tespiti: Bist Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerinden Bir Ampirik İnceleme [417-442].

Osman Uslu ▪ Motives behind Social Media Use: A Theoretical Assessment [443-456].

Nuray Türkoğlu ve Okan Türk ▪ Alturistik Liderlik Algısının Prososyal Hizmet Davranışı Üzerindeki Etkisinde Sosyal Karşılaştırma Yöneliminin Rolü: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama [457-486].

Serdar Narin ▪ Türk Anayasa Hukukunda Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde ve 1921 Anayasası'nda İcra Vekilleri Heyeti [487-506].

Bilgi, 24 [2] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Güz/Kasım, Cilt, 24 Sayı 2

[2022 Autumn/November, Volume 24, Issue 2]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Sahibi / Owner

Değişim Yayınları

Sorumlu Yazı işleri Müdürü / Managing Editor

Demir Can Dilek

Editörler / Editors

M. Kemal Aydın ve Avni Önder Hanedar

Yardımcı Editörler / Assistant Editors

Sezgin Uysal ve Yunus Yiğit

Yazım ve Dil Editörü

Elifnaz Özkan

Yabancı Dil Editörü

Gizem Cansu Gümrükçü

Yayın Kurulu / Editorial Board

Sinem Yıldırım alp [Sakarya Üniversitesi], Elmas Yıldız Hanedar [Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi], Zeynep İskefiyeli [Sakarya Üniversitesi], Gökçe Candan [Sakarya Üniversitesi], Filiz Cicioğlu [Sakarya Üniversitesi], Mustafa Çalışkan [Sakarya Üniversitesi], Mehmet Murat Şahin [Sakarya Üniversitesi], İsmail Altay [Recep Tayyip Üniversitesi], Tunç İnce [Sakarya Üniversitesi]

Sekreter / Secretary

Yeşim Dalkılıç

Dergi Park Online Yayın Tarihi/Online Date of Issue: 30.11.2022

Bilgi, 24 [2] ▪ ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Güz/Kasım, Cilt, 24 Sayı 2

[2022 Autumn/November, Volume 24, Issue 2]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Dergi Hakkında/About Journal

▪ Yılda iki kez yayımlanan *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* [*Bilgi*] hakemli, açık erişimli ve Türkçe-İngilizce makaleler bulundurulan bir dergidir.

▪ *Bilgi Social Sciences Journal* [*Bilgi*] is a peer-reviewed and open access journal with papers in Turkish and English. *Bilgi* is published bi-annually.

▪ Dergide yayımlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek koşuluyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir. Yayın sürecinden herhangi bir ücret alınmamaktadır.

▪ The articles and papers published in the journal may be quoted provided that the source indicated. All the responsibility of the articles and papers belongs to author(s). There is no fee for publishing and submission.

Taranan Endeksler / Indexed by

- EBSCO
- Index Islamicus
- Pro-Quest Political Science
- SOBIAD
- DRJI
- Scilit
- EuroPub
- Index Copernicus
- ROAD
- CiteFactor

Yönetim ve Yazışma Adresi / Contact Details

1. Değişim Yayınları, Çatalçeşme Sokak, 52 / 2 Cağaloğlu / İstanbul. Telefon: 90 (212) 514 29 71-72 ▪ Fax: 90 (212) 514 42 31

2. Değişim Yayınları, PTT Sokak 15 (54040) Adapazarı / Sakarya. Telefon: 90 (264) 278 5639 ▪ Fax: 90 (264) 278 5299 ▪ E-posta: bilgisosyalbilimlerdergisi@gmail.com

Bilgi, 24 [2] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Güz/Kasım, Cilt, 24 Sayı 2

[2022 Autumn/November, Volume 24, Issue 2]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Uluslararası Danışma Kurulu **[International Advisory Board]**

▪ Ahmet İnel [Galatasaray Üniversitesi] ▪ Ahmet Makal [Ankara Üniversitesi] ▪ Aykut Güner [İstanbul Üniversitesi] ▪ Durukan Abdulhaki-
moğulları [Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi] ▪ Engin Yıldırım
[Anayasa Mahkemesi] ▪ Ensar Yılmaz [Yıldız Teknik Üniversitesi] ▪
Erol Taymaz [Ortadoğu Teknik Üniversitesi] ▪ Fazilet İrem Gür Yiğit
[İstanbul Üniversitesi] ▪ Hakan Poyraz [Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi] ▪ Hamza Al [İstanbul Üniversitesi] ▪ İsmail Çelebi [Ma-
saryk Üniversitesi] ▪ Jürgen Bellers [Siegen Üniversitesi] ▪ Kerim Eser
Afşar [Dokuz Eylül Üniversitesi] ▪ Kerim Özdemir [Balıkesir Üniversi-
tesi] ▪ Köksal Şahin [Sakarya Üniversitesi] ▪ Markus Porsche-Ludwig
[National Dong-Hwa Üniversitesi] ▪ Mehmet Barca [Ankara Sosyal Bi-
limler Üniversitesi] ▪ Michael Dillon [Lancaster Üniversitesi] ▪ Murat
Tozan [Ege Üniversitesi] ▪ Mustafa Hatipler [Trakya Üniversitesi] ▪ Mü-
cahit Aydın [Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi] ▪ Özgür Kayalca
[İstanbul Teknik Üniversitesi] ▪ Senem Narin [Dokuz Eylül Üniversitesi]
▪ Sevda Alankuş [Kadir Has Üniversitesi] ▪ Şükrü Özen [İzmir Ekonomi
Üniversitesi] ▪ Tim Jacoby [Manchester Üniversitesi] ▪ Turan Yıldırım
[Marmara Üniversitesi] ▪ Veysel Bozkurt [İstanbul Üniversitesi]

Bilgi, 24 [2] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Güz/Kasım, Cilt, 24 Sayı 2

[2022 Autumn/November, Volume 24, Issue 2]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

B u S a y ı n ı n H a k e m l e r i [Alfabetik]

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet **Karakiraz** [Sakarya Üniversitesi]

Dr. Arş. Gör. Ayla AKDOĞAN [Sakarya Üniversitesi]

Doç. Dr. Ahmet **Yanık** [Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Başak **Karşıyakalı** [Dokuz Eylül Üniversitesi]

Doç. Dr. Emrah **Özsoy** [Sakarya Üniversitesi]

Doç. Dr. Fatma **Davarcıoğlu Özaktaş** [Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi]

Arş. Gör. Dr. Mehmet Emre **Yıldız** [Çukurova Üniversitesi]

Doç. Dr. Mehmet Kenan **Terzioğlu** [Trakya Üniversitesi]

Dr. Arş. Gör. Mehmet **Özyiğit** [Dokuz Eylül Üniversitesi]

Prof. Dr. Necmiye Cömertler [Adnan Menderes Üniversitesi]

Doç. Dr. Onur **Akkaya** [Kilis 7 Aralık Üniversitesi]

Dr. Arş. Gör. Önder **Canveren** [Dokuz Eylül Üniversitesi]

Doç. Dr. Özgün **Ünal** [Sakarya Üniversitesi]

Doç. Dr. Özür Bayram **Soylu** [Kocaeli Üniversitesi]

Öğr. Gör. Özlem **Ak** [Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Recep **Yıldırgan** [Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi]

Arş. Gör. Dr. Selin **Zengin Taşdemir** [Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Sergender **Sezer** [Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]

Doktora Sezgin **Uysal** [Sakarya Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul Cabir **Hakyemez** [İstanbul Bilgi Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Ümit **Güveyi** [İzmir Demokrasi Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar **Suveren** [Sakarya Üniversitesi]

Arş. Gör. Yunus **Yiğit** [Sakarya Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep **Aca** [Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi]

Bilgi, 24 [2] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Güz/Kasım, Cilt, 24 Sayı 2

[2022 Autumn/November, Volume 24, Issue 2]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Bu Sayının Yazarları

Esin Yücel Karamustafa, Burcu Arsan ve Kağan Beşoğul • Döngüsel Ekonomi ve Endüstri 4.0'ın Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini Gerçekleştirmeye Etkisi: Sistemik Literatür Taraması [294-323].

Tuğba Deniz, Tombal Kara ve Mustafa Kara • Toplumsal Cinsiyet ve Türkiye'de Kadın Maden Mühendisi Olmak [324-352].

Ferhat Pehlivanoglu ve Çağla Şenveli • Davranışsal İktisat Çerçevesinde Rasyonel Modern Tüketici Davranışları Üzerinde Medeni Durumun Etkileri: Kocaeli Örneği [353-381].

Akın Özdemir • Akıllı Kentlerde Yaşam Kalitesi: Sakarya Büyükşehir Belediyesi'nin Akıllı Kent Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma [382-416].

Ferah Yıldız, Yavuz Kılınç ve Türkan Kavas • Çevresel Maliyetlerin Finansal Performans Üzerindeki Etkisinin Tespiti: Bist Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerinden Bir Ampirik İnceleme [417-442].

Osman Uslu • Motives behind Social Media Use: A Theoretical Assessment [443-456].

Nuray Türkoğlu ve Okan Türk • Alturistik Liderlik Algısının Prososyal Hizmet Davranışı Üzerindeki Etkisinde Sosyal Karşılaştırma Yöneliminin Rolü: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama [457-486].

Serdar Narin • Türk Anayasa Hukukunda Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde ve 1921 Anayasası'nda İcra Vekilleri Heyeti [487-506].

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Döngüsel Ekonomi ve Endüstri 4.0'm Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini Gerçekleştirmeye Etkisi: Sistematik Literatür Taraması

Esin Yücel Karamustafa *^{ID}
Burcu Arsan ²^{ID}
Kağan Beşoğul ³^{ID}

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 09. 05. 2022
Kabul: 09. 06. 2022
Online Yayın:
30. 11. 2022

Anahtar Kelimeler:

Sürdürülebilir Kalkınma
Amaçları (SKA)
Döngüsel Ekonomi (DE),
Endüstri 4.0 (E4.0)

Kaynak Gösterimi: Karamustafa, EY vd., (2022), Döngüsel Ekonomi ve Endüstri 4.0'm Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini Gerçekleştirmeye Etkisi: Sistemik Literatür Taraması. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (2), 294-323 DOI: 10.54838/bilgisosyal.1113937

Özet:

Amaç: Araştırmanın amacı, Döngüsel Ekonomi (DE), Endüstri 4.0 (E4.0) ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKA) hakkında Sistemik Literatür Taraması yaparak, "Döngüsel Ekonomi ve Endüstri 4.0, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmaya nasıl katkıda bulunabilir?" araştırma sorusuna cevap aramaktır.

Yöntem: Araştırmada, DE ve E4.0 uygulamalarının birleşimi olarak kabul edilen DE-I4.0 konseptinin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesine nasıl katkı sağlayacağını belirlemek yönünde etki faktörü 2'nin üzerinde olan, 11 yayınevine ait 38 dergide; 2015-2020 yılları arasında yayınlanmış 75 makale sistemik literatür tarama yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Araştırmada, Barros ve meslektaşlarının 2019 yılında tasarlanmış oldukları Sistemik Literatür Tarama modeli kullanılmıştır.

Bulgular: Tarama protokolü uygulandıktan ve üç aşamalı inceleme sürecinden sonra 75 makale yorumlanmak üzere seçilmiştir. Portföyde gerçekleştirilen içerik analizi ve yayın eğilimleri incelemesi ile DE uygulamaları ve E4.0 teknolojilerine ilişkin sonuçlar yorumlanmıştır. Yapılan tarama sonucunda, DE-I4.0 kombinasyonun, SKA7, SKA8, SKA9, SKA11, SKA12 ve SKA13 hedeflerine doğrudan fayda sağladığı belirlenmiştir

Özgünlük: Bu araştırma literatürde SKA, DE ve E4.0'ı içerik analizi yaparak ele alan ilk araştırmalardan biri olarak kabul edilebilir. Gelecekte yapılacak araştırmalar için, sera gazı emisyonu, yeni iş yaratma, yeni üretim modelleri gibi farklı perspektiflerden değerlendirilebilecek literatürde birtakım boşlukların olduğu düşünülmektedir.

***Sorumlu Yazar:** Dr. Öğr. Üyesi., Altınbaş Üniversitesi, İşletme Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, ✉ esin.karamustafa@altinbas.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1440-1203, İstanbul, Türkiye

² Doktora Öğrencisi., Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ✉ burcu.arsan@yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9757-9391, İstanbul, Türkiye

³ Doktora Öğrencisi., Altınbaş Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ✉ kagan.besogul@altinbas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7489-0091, İstanbul, Türkiye

RESEARCH ARTICLE

The Impact of Circular Economy and Industry 4.0 on Achievement of Sustainable Development Goals: A Systematic Literature Review

Esin Yücel Karamustafa * Burcu Arsan ² Kağan Beşoğul ³

ARTICLE INFO

Submitted: 09. 05. 2022**Accepted:** 09. 05. 2022**Published Online:**

30. 11. 2022

Keywords:Sustainable Development Goals (SDGs)
Circular Economy (CE)
Industry 4.0 (I4.0)**To cite this article:**

Karamustafa, EY vd., (2022), The Impact of Circular Economy and Industry 4.0 on Achievement of Sustainable Development Goals: A Systematic Literature Review. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (2), 294-323- DOI: 10.54838/bilgisosyal.1113 937

Abstract:

Purpose: This research aims to find answers to “How do the Circular Economy (CE) and Industry 4.0 (I4.0) contribute to achieving the Sustainable Development Goals (SDG)?” by performing a Systematic Literature Review by scanning the SDG, CE, and I4.0 concepts and keywords in various databases in the existing literature.

Methodology: 75 articles published between 2015 and 2020 in 38 journals of 11 publishers with an impact factor of more than 2 were examined to determine how DE-I4.0, which is a combination of CE and I4.0 applications, will contribute to the achievement of SDGs. The Systematic Literature Review model was used as designed by Barros et al. in 2019.

Findings: After the screening protocol and three-stage review process, 75 articles were selected for interpretation. With the content analysis and publication trends analysis carried out in the portfolio, the results of CE applications and I4.0 technologies were interpreted. As a result of screening, it was determined that the combination of DE-I4.0 directly benefits the achievement of the targets of SDG7, SDG8, SDG9, SDG11, SDG12, and SDG13.

Originality: This research can be considered as one of the first studies in the literature that focused on the combination of the SDG, CE, and I4.0 by performing content analysis. It is thought that there are some gaps in the literature in terms of evaluating from different perspectives such as greenhouse gas emissions, new job creation, new production models for future research.

* **Corresponding Author:** Asst Prof., Altınbaş University, Faculty of Business Administration, Department of International Trade and Finance, ✉ esin.karamustafa@altinbas.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1440-1203, İstanbul, Turkey

² PhD Student., Yeditepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, ✉ burcu.arsan@yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9757-9391, İstanbul, Turkey

³ PhD Student, Altınbaş University, Faculty of Business Administration, ✉ ka-gan.besogul@altinbas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7489-0091, İstanbul, Turkey

GİRİŞ

Doğrusal ekonomi, tüketiciyi daima yeniyi tüketmeye sevk eden, kullanım ömrü uzun ve dönüşebilir ürünler yerine; kısa ömürlü, sürdürülebilir olmayan, kullanım ömrü sonucu çöp olacak ürün üretiminin yanında, yetersiz atık yönetim politikası ile de atıkların sorumluluğunu devlete bırakmaktadır. Döngüsel Ekonomi ise sürdürülebilirlik politikası kapsamında uzun ömürlü ürün üretimi ile üretim bandına yeniden alınabilen geri dönüşebilir ürün üretimi ile atık yönetiminde üreticiye de sorumluluk yüklemektedir.

Öte yandan günümüz tüketicileri, yatırımcıları organizasyonların salt ekonomik başarılarının ötesinde, bu başarının hangi ekolojik ve sosyal maliyet ve katkılarla sağlandığına da önem vermektedir. Bu sebeple günümüz organizasyonlarından beklenen, mikro ve makro seviyede ekolojik ve sosyal etkilerini belirleyip, bunu sürdürülebilir kalkınma amaçlarıyla senkronize ederek sorumluluklarını yerine getirmeleri şeklindedir (PricewaterhouseCoopers, 2021).

Endüstri 4.0 nesnelere interneti, yapay zekâ, bulut teknoloji gibi mekânsız, somut kaynak kullanımını minimum düzeyde tutan ve büyük ölçüde soyut bir üretim biçimi sunmaktadır (Yücebalkan, 2020). Endüstri 4.0 insan-insan ve insan-makine etkileşimlerini içinde barındırmakla beraber makinelerin kendi aralarında da bir etkileşim içinde olmasına zemin hazırlayan bir dijital dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Bu çalışmada sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirme yöntemi olarak konumlandığımız döngüsel ekonomi ile Endüstri 4.0 arasında bulunan ilişkinin temeli değişen üretim yapısının dönüştüğü dijitalite kavramına dayanmaktadır (Güleryüz & Duygulu, 2020).

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından belirlenen; toplumumuzun karşılaştığı temel sorunları ele alan, sürdürülebilir uygulamaların ve çözümlerin

teşvik edilmesi amacı ile kurgulanan bir stratejiler bütünüdür. Aynı zamanda, Döngüsel Ekonomi (DE) ve Endüstri 4.0 (I4.0) ilgili 17 amacı gerçekleştirme hususunda sahip oldukları gelişme potansiyelleri ile gün geçtikçe büyük önem kazanmaktadır. Bu araştırmada, Döngüsel Ekonomi ve Endüstri 4.0 uygulamalarının birleşimi olan DE-I4.0'ın SKA'ları gerçekleştirmede nasıl katkı sağlayacağını belirlemek yönünde etki faktörü 2'nin üzerinde olan, 11 yayınevine ait 38 dergide; 2015-2020 yılları arasında yayınlanmış 75 makale incelenerek, sürdürülebilirlik uygulamalarının önce çıkan amaçlarının bu alanda çalışma yapan akademisyenler, örgütler ve devlet politikalarına yön verenler için katkı sağlaması amaçlanmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

2.1 Döngüsel Ekonomi

Döngüsel Ekonomi, kullanım süresini tamamlayan her tür ürünün üretim amacından çıkarılarak, yeniden üretilecek bir ürün için yeni kaynak halini alması olarak tanımlanmaktadır (Çetin, 2020). Döngüsel ekonomi sürdürülebilirlik kavramının tanımlanması ve somut olarak uygulamaya konması için bir araç niteliğindedir.

Konuya ilişkin literatürdeki tarihsel akışta 1950'lerden başlayarak, yeniden üretim, tersine lojistik, gibi kavramlar karşımıza çıkarken, 1980 sonrası ilgili yazında döngüsel ekonomi kavramı kullanılmaya başlamıştır. Doğrusal ekonominin sürdürülebilirliğe ters yapısına karşın, döngüsel ekonomi bir ürünün sistemdeki kullanım ömrünün sona ermesi durumunu ortadan kaldırmayı esas alır (Güleryüz ve Duygulu, 2020).

Doğrusal ekonomi, bahsettiğimiz gibi tüketiciyi daima yeniyi tüketmeye sevk etmekte, kullanım ömrü uzun ve dönüşebilir ürünler yerine, kısa ömürlü sürdürülebilirlik barındırmayan, kullanım ömrü sonucu çöp olacak ürün üretiminin yanında, yetersiz atık yönetim politikası ile de atıkların sorumluluğunu devlete bırakmaktadır.

Döngüsel ekonomi ise sürdürülebilirlik politikası kapsamında uzun ömürlü ürün üretimi ile üretim bandına yeniden alınabilen geri dönüşebilir ürün üretimi ile atık yönetiminde üreticiye de sorumluluk yüklemektedir. Döngüsel ekonomi temelli üretim, tüketicinin geri bildirimlerine önem veren interaktif bir yapıdır (Çetin, 2020).

Günümüzde atık sorunu dünyayı en çok tehdit eden sorunlardan birisidir. Yerkürenin çeşitli noktalarında her gün ortaya çıkan atık miktarı oldukça fazladır. Geri dönüşüm, hammaddenin çıkarılması gibi üretim sürecinde oluşan çevresel hasarları azaltmaya yardımcı olur ve yeni ürünlerin üretilmesi için gerekli enerjide tasarruf sağlar (Lee, 2020). Bu tasarruf kavramı döngüsel ekonomi konseptinin temel ilkeleri için de önemli bir çıkış noktasıdır. Döngüsel ekonomi 3R ilkesini temel almaktadır. Bu ilkeler azaltmak, yeniden kullanmak ve geri dönüştürmektir. Döngüsel ekonomi, sürdürülebilirlik için çevre unsuru ile ekonomik unsurlar arası zorunlu ilişkilerin bağlantılarının ele alındığı, Pearce ve Turner'ın çalışmalarında (1990) daha somut olarak karşımıza çıkmaktadır (Güleryüz ve Duygulu, 2020). Özetle, döngüsel ekonomi her tür kaynak tüketimini azaltabilmek adına ürünü en uzun süre kullanımda tutmayı hedefleyen tüm üretim bandı kurgusunu bu ilke çerçevesinde ören bir ekoldür.

Döngüsel ekonomi yaklaşımlarının teknik çözümlerin aksine hem akademik literatürde hem de ilgili raporlarda maliyet azaltıcı, iş yaratımı, inovasyon, üretkenlik ve kaynak verimliliği ile ilgili önemli faydalar getirmektedir. Bu potansiyel faydalar düşünüldüğünde özel sektörün güçlü bir katkısı gerekeceği açıktır. Birçok küçük ve orta ölçekli çok uluslu firma döngüsel ekonomi iş modellerinin potansiyel faydalarını görerek seçenekleri araştırmaya başlamıştır. Örneğin döngüsel ekonomi birçok gelişmekte olan ülkede sağlık ve temizlik sektörlerinde iş fırsatları yaratarak işsizliği azaltmak anlamında da fırsatlar sunmaktadır (Schroeder vd., 2018).

2.2 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

21. yüzyıl dünyasında değişim konsepti hayatın her alanında giderek etkin olmaktadır. Hatta değişim konsepti; sağlık perspektifinde pandemi, çevresel koşullar altında iklim değişimi ve doğal kaynakların hızlı tüketimi veya küresel çapta ekonomik yetersizlikler gibi pek çok bileşenin getirisi olarak, çoğu zaman zorunluluk halini almaktadır. Değişim sözlük anlamı olarak belli bir zamandaki değişikliklerin bütünü demektir (TDK, 2021). Bu noktada daima ilerleyen zaman ve yaşam koşulları çerçevesinde belki de hayatımızda en somut halde yaşadığımız, soyut bir kavram olan ekonomik yapının da değişime uğraması 21.yüzyıl'da bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerekliliğin temeli her geçen gün tükenmekte olan doğal kaynak kıtlığına dayanmaktadır.

20. yüzyıl; aşırı hız kazanan sanayi gelişimi ile hızla tükenmeye başlayan doğal kaynaklar, yükselen çevre kirliliği, dünya savaşları sonrası ortaya çıkan kıtlık zamanları ve hemen o dönemi takip eden küresel nüfus patlamaları, iklim sorunları gibi, birçok problemin ortaya çıktığı bir dönem olarak kabul edilebilir. Bununla beraber 1970 sonrası ekonomik yapı, büyüme hedefleri ile çevresel faktörler arası bağlar tartışılmaya başlamıştır. Artan bu sorunların görmezden gelinmesi halinde küresel çapta ekonomik büyümenin sonuna gelineceği anlaşılmıştır (Koyuncu ve Karabulut, 2021). Bahsettiğimiz geçmiş dönemlerin yanı sıra hala önemli ölçüde etkin olan ve sürdürülebilirliğe ters bir yapıda, satın al, kullan, geri dönüşmemek üzere elden çıkar, temelli büyümeye dayalı doğrusal (lineer) ekonomiye karşı bir ekol oluşması gereği önemli bir zorunluluk halini almıştır (Güleryüz ve Duygulu, 2020).

Günümüzde şirket hatta devlet gibi belki de tüm organizasyonların sürdürülebilir ekonomik (veya öz varlığını sürdürme) başarıları için faaliyetlerinin sosyal ve çevresel koşullara nasıl etki ettiğine odak-

lanmaları önem taşımaktadır. Günümüzde sürdürülebilirlik bir anahtar kavram olarak organizasyonların oyunda kalıp kalmayacaklarına ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Günümüz tüketicileri, yatırımcıları organizasyonların salt ekonomik başarılarının ötesinde, bu başarının hangi ekolojik ve sosyal maliyet ve katkılarla sağlandığına da önem vermektedir. Bu sebeple günümüz organizasyonlarından beklenen, mikro ve makro seviyede ekolojik ve sosyal etkilerini belirleyip, bunu sürdürülebilir kalkınma modeliyle idare ederek sorumluluklarını yerine getirmeleri şeklindedir (PricewaterhouseCoopers, 2021).

Sürdürülebilir kalkınma, doğal veya örgütsel tüm kaynakların etkin ve idareli kullanımı ile küresel yoksulluğun ve yer kürenin bölgeleri arası asimetrik yapının ortadan kaldırılmasını sağlamak için bir dizi süreçleri kapsamaktadır. Mevcut kaynakların etkin kullanılıp sonrasında da kullanılan kaynakların üretimden çıkarılmayıp yeniden etkin biçimde kullanımını hedefleyen yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınma için önemli bir yöntemdir (Koyuncu ve Karabulut, 2021). Sürdürülebilir kalkınma bugünün ihtiyaçlarını gözetirken geleceğin ihtiyaçlarını da her zaman hesaba katmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma eko-gelişme kavramı vasıtasıyla küresel ölçekte popülerlik kazanmıştır. Eko-gelişim özetle içinde yaşanan ekolojik çevrenin olanak ve kaynaklarının hesaplı ve mantık çerçevesinde kullanımı ile toplumun, doğanın gereksinimlerini karşılayan bir gelişme türüdür (Çelebi, 2019).

Döngüsel ekonomi çeşitli ülkeler tarafından kullanılan sosyal kurumları ve oluşumları sürdürülebilir gelişim amaçlarına ulaşmak için bir araç olarak düşünülebilir. Sürdürülebilir kalkınmanın amaçları ile döngüsel ekonomi arasında çok yakın bir ilişki olduğu gözükmektedir (Rodriguez-Anton vd., 2019). Bir konsept olarak düşünebileceğimiz sürdürülebilir kalkınmanın somut olarak ele alındığı bazı

amaçlar mevcuttur. Bu amaçların hepsine ulaşılması ideali gerçekleşirse, sürdürülebilir kalkınma tam manasıyla hayata geçebilecektir.

Bu noktadan hareketle 17 başlık altında toplanan sürdürülebilir kalkınmanın ilk amacı; *SKA1 olarak tanımlanan, Yoksulluğa Son* hedefidir. Günümüzde birçok insan; gıda, temiz su, temel sağlık hizmetleri gibi en temel yaşamsal ihtiyaçlara ulaşma noktasında ciddi sıkıntı çekmektedir. Bu durumun en temel sebeplerinden olan bireyler, ülkeler ve coğrafyalar arası ekonomik koşulların asimetrik yapısı mevcut koşullarda halen giderilmiş değildir. Bu eşitsizlik için küresel ölçekte 800 milyonu aşan sayıda birey günlük 1,25 USD'nin altında bir gelire hayatını sürdürme mücadelesi vermektedir.

Bu açıdan sürdürülebilir kalkınma, her çeşit yoksullukla mücadele ederek her bireyi, çevreyi, temel kaynakları koruma noktasında etkin bir yoldur (UNDP, 2021).

SKA2 olarak tanımlanan Açlığa Son hedefi de önemli bir diğer amaçtır. Yetersiz beslenme ve açlığın sona ermesi durumunun sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde 2030 yılına kadar sona ermesi hedeflenmektedir. Bu yoldan sanayiden çok çiftçinin, sürdürülebilir tarım uygulamalarının, bu uygun (döngüsel ekonomi gibi) ekonomi modellerin desteklenmesi açlığın ortadan kalması için önemli adımlar olarak var olmaktadır. Sağlıklı ve kaliteli yaşam her bir bireyin hakkıdır. Bu hak sürdürülebilir kalkınmanın bir amacıdır.

Günümüzde her yıl yaklaşık 6 milyonu aşan sayıda çocuk beş yaşına gelmeden hayata veda etmektedir (UNDP, 2021).

SKA3- Sağlık ve Kaliteli Yaşam hedefi ise, bu ve bunun gibi sağlık ve kaliteli yaşamı önleyen sorunların çözüme ulaşması için önemli bir sürdürülebilir kalkınma amacıdır. Bireylerin nitelikli eğitim alması da *SKA4-Nitelikli Eğitim hedefi* olarak karşımıza çıkarken bu amacın temel taşları cinsiyet ve varlık eşitsizliklerine karşı herkesi belli seviyede temel, nitelikli eğitimden yararlandırabilme şeklindedir. Bura-

dan yola çıkarak *SKA5- Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin* sağlanması da başka bir amaçtır. Sürdürülebilir kalkınmada bu amacın gerçekleşmesi gerek ekonomik gerek eğitim hayatı gerekse de yaşamın tüm alanlarında eşitlikçi ve insan haklarını gözeten uygulamalarla sağlanabilecektir (UNDP, 2021).

Temiz suya ulaşım ve sanitasyon koşullarının yerine getirilmesi de *SKA6 olarak tanımlanan Temiz Su ve Sanitasyon hedefi* ile karşımıza çıkmaktadır. Dünya doğrusal ekonomi gibi çevreyi ikinci plana alan birçok unsur nedeniyle giderek kurak hale gelmektedir. Yeryüzü nüfusunun %40'tan fazlası bu durumdan etkilenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma ile bu zor sürecin durdurulması orman, su kaynakları gibi tüm eko-sistemin bütüncül korunmasını sağlayacak faaliyetler sürdürülebilir kalkınma amaçlarındandır.

Pek çok yaşamsal koşulun sağlanması için enerjiye ulaşılması gerekliliktir. Bu enerjinin çevreci ulaşılabilir temiz enerji olması ise *SKA7 olarak belirtilen Erişilebilir ve Temiz Enerji hedefidir*. Bireylerin refahı ve daha üst çemberde, ülkelerin, bölgelerin ve neticede küresel refahın sağlanması için bireylerin insan haklarına, kendilerine yakışan uygun işlerde çalışabilmesi iş olanaklarına ulaşabilmesi önemlidir (UNDP, 2021).

SKA8-İnsana Yakışır iş ve Ekonomik Büyümenin bir sürdürülebilir kalkınma hedefi olarak ele alınmasının önemi Uluslararası Çalışma Örgütü'nün verilerine bakıldığında daha net anlaşılmaktadır. Buna göre 2015'te yaklaşık 204 milyonun üzerinde birey işsizlik sorunu yaşamaktadır. Günümüzde metropollerin nüfusları giderek artış gösterirken gerek sanayi gerek enerji, konut ve toplu taşıma gibi pek çok konuda yenilikçi bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. *SKA9 olarak tanımlanan Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı hedefi* bu anlamda topluma fayda sağlaması amaçlanan hedeflerdendir (UNDP, 2021).

SKA10- Eşitsizliklerin Azaltılması hedefi ise, gelir eşitsizliği küresel çapta varlığını sürdürürken bu asimetrik durumun ortadan kalkmasını amaç edinmiştir. Bu amacın gerekliliği ise yeryüzünün zengin %10'luk topluluğunun, tüm kürenin toplam %40 gelirine sahip olması durumu ile anlaşılmaktadır. Günümüz dünyasında özellikle iş olanaklarına ulaşım bakımından şehir nüfus artışları öne çıkmaktadır. Dünya nüfusun yarısından çoğu büyük şehirlerde yaşarken bu şehirlerin göç alması durumu devam etmektedir. Bu bakımdan bireyin iyi ve sağlıklı yaşam sürmesi için sürdürülebilir şehirler ile yaşam alanları kurmak önemlidir. *Zaten SKA11- Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar hedefi* bir sürdürülebilirlik amacı olarak var olmaktadır. Gerek üretimin gerekse de tüketimin belli sınırlar için de yapılması bu konudaki üretici/tüketici/ekonomik sistem kurucular arası sorumluluk önemlidir (UNDP, 2021).

Kaynakların dikkatli kullanımını, ekolojik dengeyi korumayı esas alan SKA12 olarak tanımlanan, *Sorumlu Üretim ve Tüketim hedefi* sürdürülebilir kalkınma için de bir amaçtır. Buna benzer olarak giderek bozulan ve pek çok doğal afete sebebiyet veren iklim değişimleri, küresel ısınma gibi herkesin hayatını derinden etkileyecek boyuttaki sorunlarla mücadele için iklimsel olarak bir eylem planı ile harekete geçilmesi de *SKA13 olarak tanımlanan İklim Eylemi hedefi* de ayrı bir sürdürülebilir kalkınma hedefidir.

Her açıdan ekolojik dengenin korunması ve doğal yaşamın devamı gerek bugünün bireyleri gerek gelecek kuşaklar için önem taşımaktadır. Üstelik bu durumun gezegenin yaşama elverişli halinin sürmesi için de bir gereksinimdir. Bu açıdan denizlerin, doğal su kaynaklarının, ormanların ve tüm bu alanlardaki canlı yaşamının varlığı için sudaki ve karadaki hayatın korunması da ayrı ayrı birer sürdürülebilir kalkınma amacı olarak karşımıza çıkmaktadır. *SKA14- Sudaki Ya-*

şam ve SKA15- Karasal Yaşam hedefleri bu maddelere hizmet etmektedir (UNDP, 2021).

Bu noktaya kadar bahsettiğimiz tüm hedefleri de kapsayarak şunu söyleyebiliriz ki, Uluslararası kabul edilmiş sürdürülebilir amaçlar ve hedefler hem politik değeri hem de araçsal değere sahiptir. Uluslararası gelişim takvimini gözlemlemek ve gözden geçirmek ile yükümlü kurumlar ve hizmet ettikleri uluslararası topluluklar için amaçlar ve hedefler, insanlığın gelişimi için genel bir karşılaştırma süreci olarak hizmet ederek, ulusların arasında temel bir iş birliği ve hesap verilebilirlik görüşü sağlamaktadır (Le Blanc, 2015).

Hayatın düzen ve adalet için sürmesi temel yaşamsal bir gerekliliktir. Bu bakımdan bireyler tüm yaşamsal kaynaklara ulaşabilse bile güven içinde hayat sürmesi için barışın, adil hukuk sisteminin, insan haklarının, işlevsel kurumların varlığı önemlidir. Bunun için *SKA 16 olarak tanımlanan Barış, Adaletin ve Güçlü Kurumlar hedefinin* bulunması da sürdürülebilir kalkınma için amaçtır.

Son aşamada ise *SKA 17 olarak tanımlanan Amaçlar İçin Ortaklık hedefi* ise, sürdürülebilir kalkınma için küresel ölçekte bir amaç birliğine varılması ise tüm süreci bağlayan bir sürdürülebilir kalkınma amacıdır (UNDP, 2021). Sürdürülebilir gelişim amaçları çevresel, sağlık, sosyal eşitlik ve adalet, eğitim, ekonomik ve güvenlik ile ilgili konularda dünya çapında zorlukları göstermek için tasarlanmıştır (Modgil vd., 2020).

2.3 Endüstri 4.0

Tarihsel akış doğrultusunda değişim dinamiklerini daima doğasında barından endüstriyel gelişimin ilk aşaması Endüstri 1.0 dönemi, tamamen doğrusal ekonomi bağlamında buhar gücü yoluyla insanların yönettiği kitlesel üretim makinelerinin kullanımı ve bu kitlesel üretimin devamlı yeni hammadde kullandığı sürekli tüketim ile bu tüketimin getirdiği ekonomik büyümeye dayalıdır. (Yücebalkan, 2020).

Buharlı taşıtların kullanımı insan ve mal/hizmet akışını hızlandırırken bir yandan da küreselleşmenin temelleri atılmıştır (Güleryüz ve Duygulu, 2020).

19. yüzyıl sonlarında başlayan Endüstri 2.0 dönemi iki dünya savaşına sahne olan ama hızla dijitalleşmeye ilerleyen bir süreç olarak kabul görmektedir. İleri mekanik teknolojinin getirdiği sınırsız üretim kapasitesi endüstrinin başını döndürmüş ve doğal kaynakların doğrusal ekonomi bazlı sınırsız kullanımı teşvik etmiştir. 20. Yüzyıl sonlarına denk gelen Endüstri 3.0 ise analog devri kapatıp dijital devri açarken, bu dönüşüm daha çok üretim tekniği aşamasında kalmış ve gerek hammadde gerekse de ekonomi döngüselliğine beklenen düzeyde yansımayan bir dönüşüm olmuştur. Bunun yanı sıra bu dönem Endüstri 4.0 için temel hazırlarken, bu temele giden gelişmeler yavaş yavaş uyanmaya başlayan döngüsellik bilinci için başlangıç noktası yaratmıştır.

21. yüzyıl'a gelindiğinde geçmişin popüler ekonomik bakışı ve bu bakışın günümüze kadar uzanan mirası olan sınırsız kaynak kullanımının getirisi ile her geçen gün küresel ısınma, iklim felaketleri, küresel pandemiler gibi olumsuzluklar yüzünden yerküre alarm vermiştir. İşte böyle bir dönemde ele alabileceğimiz Endüstri 4.0 nesnelerin interneti, yapay zekâ, bulut teknoloji gibi mekânsız, somut kaynak kullanımını minimum düzeyde tutan ve büyük ölçüde soyut bir üretim biçimi sunmaktadır (Yücebalkan, 2020).

2.4 Sürdürülebilir Kalkınmanın Endüstri 4.0 Üzerindeki Etkisi

Ortaya çıkışı teknoloji merkezli bir ekonomi politikası olan ve 2011 Almanya/ Hannover Fuarı'na uzanan Endüstri 4.0 insan-insan ve insan-makine etkileşimlerini içinde barındırmakla beraber makinelerin kendi aralarında da bir etkileşim içinde olmasına zemin hazırlayan bir dijital dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Endüstri 4.0'a uzanan tarihsel süreçte Endüstri 0 dönemi yığın üretim yapılamayan, adetli

el üretimi üzerine kurulu doğal kaynakları (dönemin koşullarına bağlantılı olarak) nispeten daha az tüketen bir süreç olarak karşımıza çıkarken, dögüsel ekonomiye ihtiyaç duyulan dönemin asıl başlangıcı 18. yüzyıl'da İngiltere'de ortaya çıkan Sanayi Devrimine dayanmaktadır. (Gülyüz ve Duygulu, 2020).

Sanayi Devrimi ile eş zamanlı ilerleyen Endüstri 1.0 döneminden bugüne, yer kürenin kaynaklarının sınırsız olmadığına ilişkin farkındalık zaman zaman kısmen var olsa da bu farkındalığın dögüsel ekonomi gibi ekoller vasıtasıyla uygulamaya konmasının önemi geç fark edilmiştir (Yücebalkan, 2020). Kaynak koruma bilincinin yaygınlaşmasında Endüstri 4.0 dögüsel ekonomi için bir araç oluştururken, aynı zamanda da endüstrinin evrim sürecinde en çevreci ayağı olarak düşünölebilmektedir.

Endüstri 4.0'ın hizmet edeceği düşünölen anlayış ile taban tabana zıt olan Endüstri 1.0 döneminin hâkim paradigması olan, sınırsız doğal kaynak varlığı çerçevesinde sürekli büyüme ve buna uygun doğrusal ekonomi anlayışının, gezegende varlığını daha fazla sürdürmemesi gerekliliği özellikle COVID-19 küresel pandemisi döneminde çok daha fazla anlaşılmıştır. Gezegeni korumak için her tür süreci dögüsel çemberde ele alıp sürdürölebilir ekonomiler ile hayatı sürdürölebilir kılmak adına çevreci politikaların önemsenmesi gereği önemli bir gerçek olarak dögüsel ekonomiye geçiş ivme katmıştır. (Çetin ve Yılmaz, 2021).

Doğal sermaye olarak nitelendirebileceğimiz kaynakların sınırsız olduğu bakış açısının çöküşü, dögüsel ekonominin yükselmesi için zemin hazırlarken Endüstri 4.0'ın getirdiği yeni dönem bu süreci teknik olarak hızlandırabilecek bir nitelik taşımaktadır. Sürdürölebilir kalkınmayı gerçekleştirme yöntemi olarak konumlandığımız dögüsel ekonomi ile Endüstri 4.0 arasında bulunan ilişkinin temeli bah-

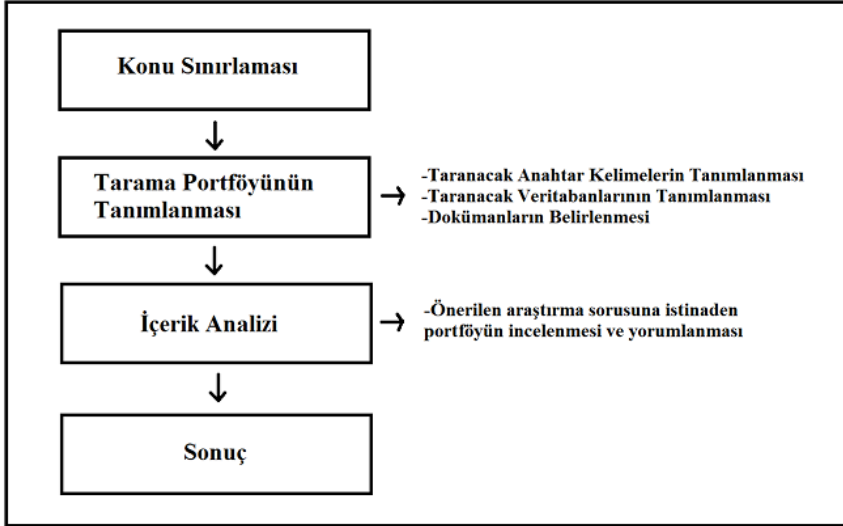
settiğimiz gibi değişen üretim yapısının dönüştüğü dijitallik kavramına dayanmaktadır (Güteryüz ve Duygulu, 2020).

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, “Döngüsel Ekonomi ve Endüstri 4.0, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmaya nasıl katkıda bulunabilir?” araştırma sorusuna cevap bulmak amacı ile mevcut literatürde Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Döngüsel Ekonomi (DE) ve Endüstri 4.0 (E4.0) konseptleri ve anahtar kelimeleri farklı veri tabanları aracılığı ile sistematik literatür taraması modeli ile incelenmiştir. Bu araştırmada, Döngüsel Ekonomi ve Endüstri 4.0 uygulamalarının birleşimi olan DE-İ4.0’ın Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını gerçekleştirmede nasıl katkı sağlayacağını belirlemek yönünde etki faktörü 2’nin üzerinde olan, 11 yayınevine ait 38 dergide; 2015-2020 yılları arasında yayınlanmış 75 makale incelenmiştir.

Fink’e (2005) göre literatür taraması, mevcut bilimsel yayınları tanımlamak, değerlendirmek ve yorumlamak için sistematik ve tekrarlanabilir bir araştırma modelidir. 2004 yılında Kitchenhan tarafından formüle edilen, sonrasında ise Barros ve meslektaşları tarafından sadeleştirilen sistematik literatür taraması modeli, açıkça belirtilen bir sorun adına literatürün, araştırma portföyüne dahil çalışmalardan data toplanarak ve analizleri için açık ve sistematik metotlar kullanılarak gözden geçirilmesidir.

Literatür tarama modeli Barros ve meslektaşlarının 2019’da tasarladığı şekilde kullanılmıştır. Model 4 adımdan oluşmakta olup, araştırmaya uyarlanan adımları sırası ile aşağıda paylaşılmıştır. Figür 1’de araştırmanın modeli belirtilmiştir.

Figür 1: Literatür Taraması Metodolojisi

Konu sınırlaması; Araştırma sorusuna istinaden, literatür taraması portföyüne dâhil edilen makaleler, döngüsel ekonomi ve/veya endüstri 4.0'ın Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ulaşmada nasıl yardımcı olduğunu analiz etmektedir. Araştırmaya İngilizce olarak yayımlanmış, hakemli dergilerin makaleleri dâhil edilmiştir. Literatür taraması süreci 2021 yılı, ağustos ayında başlamış olup, ilgili anahtar kelimeleri içeren, tarama kriterlerine uyan tüm makaleler araştırma portföyüne dâhil edilmiştir.

Sistemik literatür taraması modelinin ilk adımı olan konu sınırlaması sonrası, tarama portföyü belirlenmelidir. 3 adımdan oluşan tanımlama işlemi aşağıda ayrıntılı olarak listelenmiştir.

Tarama Portföyünün Tanımlanması;

Adım1: Taranacak Anahtar Kelimelerin Tanımlanması; Bu araştırmada DE veya E4.0 ile SKH arasındaki bağlantıya odaklanan makaleler ele alınmış olup, toplamda 12 adet anahtar kelime taratılmıştır. İlgili veritabanlarında tarama yaparken kullanılan anahtar keli-

meler; “sustainable development goals”, “SGD”, “industry 4.0”, “I4.0”, “circular economy “,” CE”, “sustainability” , “sustainable development” ,” internet of things” , “iot” , “smart manufacturing” ,” smart industry”.

Adım2: Taranacak Veri Tabanının Tanımlanması; Scopus ve Web of Science veri tabanları, bu araştırma alanındaki kapsamlılıkları nedeniyle seçilmiştir. Diğer veri tabanlarıyla karşılaştırıldıklarında, ilgili iki veri tabanı önemli ölçüde daha fazla sonuç vermiş olup, arama bir önceki konuda belirtilen anahtar kelimeler ve kriterlere göre yapılmıştır.

Adım3: Dokümanların Belirlenmesi; Tarama kriterlerine istinaden veri tabanları aracılığı ile tüm makaleler belirlendikten sonra, yayınlar elektronik tablolara aktarıldı ve içerik analizi için seçilen kriterlere göre düzenlendi. Çalışmada kullanılan tüm yayınların ayrıntılı listesi Ek- A olarak çalışmanın sonunda paylaşılmıştır.

İçerik Analizi; Araştırmaya dâhil edilecek tüm yayınlar elektronik tablolarda derlendikten sonra, nihai portföyün içerik analizine başlandı. Yayınlardaki DE ve E4.0 kombinasyonları incelenerek, SKA’ların hangilerinin gerçekleştirilmesine katkı sağladıkları yorumlandı.

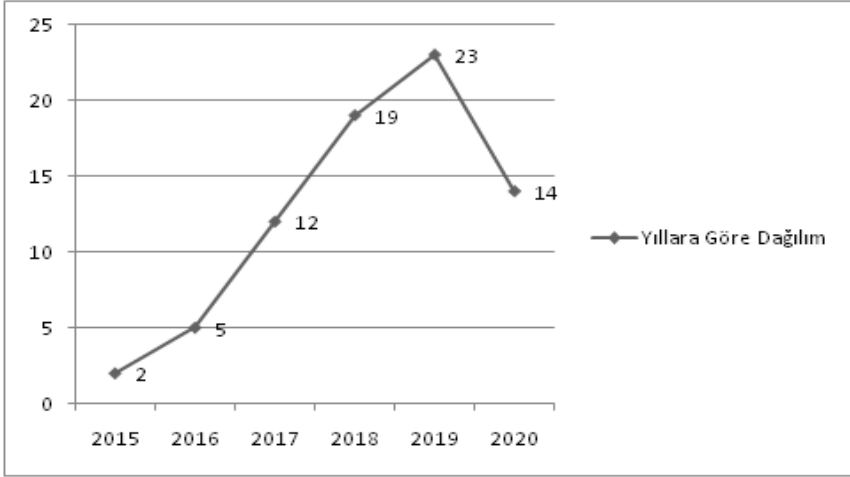
4. BULGULAR

Tablo 1’de, gerçekleştirilen literatür taramasında bulunan 11 yayınevine ait 75 makale gösterilmektedir. Tarama protokolü uygulandıktan ve üç aşamalı inceleme sürecinden sonra toplam 75 makale yorumlanmak üzere seçilmiştir. Literatür taraması sonucunda elektronik tablolara eklenen, 16 makale çeşitli sebeplerle araştırmada hariç tutulmuştur. Sonrasında, netleşen portföyde gerçekleştirilen içerik analizi ve yayın eğilimleri incelemesi ile, döngüsel ekonomi uygulamaları ve Endüstri 4.0 teknolojilerine ilişkin sonuçlar yorumlanmıştır.

Tablo 1: DE ve E4.0 Kavramlarının Yayınevi ve Yıllara Göre Kullanım Sıklığı

Yayınevi	Etki Faktörü Aralığı	Dergi Sayısı	Yayınlandıkları Yıl Aralığı
Elsevier	14.982- 2.214	20	2016-2020
BMC	3.031	1	2019
Emerald	7330	1	2019
IRCS	5301	1	2018
MDPI	11.236-2.679	5	2018-2020
Perspective	9.650	1	2019
Springer	4.141-3.056	4	2015-2019
Taylor & Francis	4.577-3.149	3	2019
Wiley Periodicals	6.946	1	2017
Yale University	6.847	1	2018
Wiley Online Library	4.082	1	2015-2016

Grafik 1’de makalelerin 2015-2020 yılları arasında göstermiş olduğu dağılım belirtilmiştir. 2019 yılında altı katına çıkan yayın sayısı (12 yayın), 2019 yılında on katına çıktığı görülmektedir (23 yayın). Tarama kriterlerine istinaden oluşturulan elektronik tablolarda, bu araştırmanın iki temel başlığından biri olan, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve/veya Döngüsel Ekonomi ile ilişkilendirmeye yönelik yapılan ilk girişimin 2015 yılında Springer yayınevi tarafından yapıldığını görülmektedir. Bu süreçte hem döngüsel ekonomi hem de Endüstri 4.0’ın sürdürülebilir kalkınma ile bağlantıları ve hedeflere ulaşmaya katkıda bulunma potansiyelleri, akademisyenler arasında önem kazanmıştır (Manavalan ve Jayakrishna, 2019; Schroeder vd., 2019).

Grafik 1: Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Tablo 2’de 11 yayınevine ait 75 makalenin içerik analizi ve yayın eğilimleri incelemesi ile, döngüsel ekonomi (DE) uygulamaları ve Endüstri 4.0 (I4.0) teknolojilerine ilişkin sonuçları gösterilmektedir. Araştırma bulgusuna göre DE ve I4.0 bağlantısının UNDP (2021)’in belirlediği 17 SKA arasından, SKA 7 (Erişilebilir ve Temiz Enerji), SKA 8 (İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme), SKA 9 (Sanayi Yenilikçilik ve Altyapı), SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar), SKA 12 (Sorumlu Üretim ve Tüketim) ve SKA 13 (İklim Eylemi)’e doğrudan fayda sağladığını göstermektedir. Kendi içerisinde belirtilmiş olan 6 SKA yeniden incelendiğinde, 75 makale için SKA 9 (Sanayi Yenilikçilik ve Altyapı) ve SKA 12’nin (Sorumlu Üretim ve Tüketim) daha çok öne çıktığı gözlemlenmiştir. SKA 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar) ise söz konusu 6 amaç arasında en az konu edinilen amaç olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 2: Makale İçeriklerine Göre Döngüsel Ekonomi ve Endüstri 4.0 için SKA Dağılımı

	SKA-7	SKA-8	SKA-9	SKA-11	SKA-12	SKA-13
Makale 1	X		X			
Makale 2		X			X	
Makale 3			X	X		
Makale 4			X	X	X	
Makale 5	X				X	
Makale 6		X	X		X	
Makale 7		X	X			
Makale 8		X			X	
Makale 9		X	X		X	
Makale 10	X	X	X		X	X
Makale 11	X	X	X	X	X	X
Makale 12	X	X	X	X	X	X
Makale 13	X				X	
Makale 14	X	X	X	X	X	X
Makale 15		X	X	X	X	X
Makale 16	X		X	X	X	X
Makale 17	X	X	X	X	X	X
Makale 18	X		X			X
Makale 19	X				X	X
Makale 20			X		X	
Makale 21			X		X	
Makale 22			X		X	X
Makale 23	X	X	X		X	X
Makale 24			X		X	
Makale 25	X	X	X			X
Makale 26	X	X	X			X
Makale 27	X				X	X
Makale 28			X		X	
Makale 29	X	X			X	X
Makale 30		X	X		X	X
Makale 31		X	X	X		
Makale 32		X	X	X	X	
Makale 33	X	X			X	X
Makale 34	X			X	X	X
Makale 35	X					X
Makale 36	X	X	X		X	X
Makale 37	X		X	X	X	
Makale 38	X			X		X
Makale 39		X			X	
Makale 40		X	X			X
Makale 41		X	X			
Makale 42		X	X	X		
Makale 43		X	X	X		
Makale 44		X	X			
Makale 45		X	X	X	X	
Makale 46	X		X	X	X	X
Makale 47	X		X	X		X
Makale 48		X	X		X	
Makale 49		X	X			
Makale 50		X	X		X	
Makale 51	X			X		X
Makale 52		X	X		X	
Makale 53			X	X		
Makale 54		X	X	X		X
Makale 55	X			X		X
Makale 56	X	X	X		X	
Makale 57		X	X		X	
Makale 58	X			X	X	X
Makale 59	X		X	X		X
Makale 60		X	X	X	X	
Makale 61		X	X		X	
Makale 62		X			X	X
Makale 63	X	X	X	X	X	
Makale 64		X	X		X	
Makale 65			X		X	X
Makale 66		X	X	X	X	X
Makale 67		X			X	X
Makale 68			X	X	X	X
Makale 69			X		X	X
Makale 70		X				
Makale 71		X				
Makale 72					X	
Makale 73	X		X	X		
Makale 74		X	X			
Makale 75	X	X				X
	32	46	55	29	52	35

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Gündem 2030, dünyanın geleceğini ilgilendiren en öncelikli konulara ilişkin, değişimi ve gelişimi teşvik eden bir araç olarak oluşturulmuştur. Gündem 2030'un herkesi kapsar nitelikte olması amacıyla, hükümetleri, kurumları ve sivil toplum örgütlerini, sürdürülebilir kalkınmaya ve sürdürülebilir gelecek algısına yönlendirmek amacı ile birbirine bağlı hedefler listesi olan 17 SKA kurgulanmıştır. Aynı zamanda endüstri 4.0 ve teknolojinin de gelişimi ile, doğrusal ekonomi

algısının aksine, hızla gelişmekte olan döngüsel ekonomi konsepti de dünya gündeminde kendisine çokça yer bulmaya başlamıştır. Bu bilgiler ışığında, bu araştırma sistematik bir literatür taramasıyla bu üç konuyu birbirine bağlamayı, döngüsel ekonomi (DE) ve Endüstri 4.0 (E4.0) kombinasyonunun sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına nasıl katkıda bulunabileceğini araştırmayı amaçlamıştır. Yapılan sistematik literatür taraması sonucunda, sürdürülebilir çözümlere ulaşma yolları olarak hem DE'nin hem de E4.0'ın pratik uygulamalarına artan bir ilgi olduğu görülmektedir. DE-E4.0 kombinasyonu, SKA7, SKA8, SKA 9, SKA11, SKA12 ve SKA13 (Tablo 2) hedeflere doğrudan fayda sağlamaktadır. Belirtilmiş olan 6 SKA yeniden incelendiğinde, 75 makale için SKA 9 (Sanayi Yenilikçilik ve Altyapı) ve SKA12'nin (Sorumlu Üretim ve Tüketim) öne çıktığı; SKA11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar) hedefinin ise söz konusu 6 amaç arasında DE-E4.0 kombinasyonunda en az konu edinilen amaç olarak dikkat çekmektedir.

Gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda; DE-E4.0 kombinasyonunun, sürdürülebilir uygulamaların ve çözümlerin daha da geliştirilmesi için önemli yere sahip olduğu ve nihayetinde belirli SKA'ların gerçekleştirilmesine katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, bu araştırma akademisyenler, organizasyonlar ve devlet politikalarına yön verenler için bir rehber görevi göreceği düşünülmektedir. Bölüm 4'te ortaya konan bulgular, DE-E4.0 kombinasyonu sonucunda ele alınacak belirli hedefleri işaret etmekte olup, paydaşlara DE ve E4.0'ın sürdürülebilir uygulamaların geliştirilmesi için nasıl ortak bir platform oluşturabileceğine dair daha geniş bir perspektif sunmaktadır.

Gerçekleştirilen literatür taramasına istinaden, SKA9; sürdürülebilir sanayileşmeyi ve yenilikçiliği teşvik etmek için gerekli yapıyı inşa etmeyi amaçladığından, I4.0 konsepti ile doğrudan ilişkili olan SKA

olarak gözlemlenmiştir. SKA9 aynı zamanda Endüstri 4.0'ın çekirdeğini oluşturan teknolojik sistemlerin gelişmesinde de yenilikçiliği desteklemesinden mütevellit en bağlantılı olanıdır. İlgili sistemler, üretim süreçlerini optimize ederek ve endüstriyel düzeyde enerji ve malzeme kaynaklarını daha iyi kullanarak SKA9 hedefine ulaşılmasını teşvik eder (Modgil vd., 2020). Bu nedenle, SKA9'un hedeflediği yenilikçilik ve altyapı algısının, döngüsel ve sürdürülebilir çözümleri ve süreçleri geliştirmek için mükemmel bir ortam olan DE-E4.0 kombinasyonu için çok önemli bir itici güç olduğunu görülmektedir (Bonilla vd., 2018).

SKA12, döngüsel ekonominin temel konseptlerine ilişkin en uyumlu hedeflerden biri olarak tanımlanabilir. Örneğin, Avrupa Birliği, döngüsel ekonominin, sürdürülebilir tüketim ve üretim yöntemlerini teşvik etmeye yönelik bir çözüm olduğunu ve dolayısıyla SKA12 tarafından belirlenen hedeflere ulaşılmasına doğrudan katkıda bulunduğunu belirten bir eylem planı yayınladı (Rodriguez-Anton vd., 2019). Bu nedenle, yeniden kullanım, geri dönüşüm, geri kazanım, atık önleme ve güvenli imha adımları döngüsel ekonominin en öne çıkan uygulamaları olup, SKA12'nin de göz ardı edilemez hedeflerindedir (Priyadarshini ve Abhilash, 2020). Ayrıca döngüsel ekonomi, sürdürülebilir üretimin de ötesine geçer ve sorumlu tüketim konusunda da fayda sağlar. Günümüzde organizasyonlar Endüstri 4.0'ın da gelişimi ile ortaya çıkan bu faydadan mütevellit, Dijitalleşme ve Hizmet Olarak Platform (PaaS) konsepti etrafında yapılandırılan döngüsel iş modellerini de sıklıkla tercih etmektedir. Reuter'in da (2016) belirttiği üzere, PaaS üzerine inşa edilen iş modelleri genellikle hizmetlerin dijitalleştirilmesine dayandırılır ve daha büyük kitlelere hizmet sağlamak için gereken kaynak miktarını daha da azaltmaya yardımcı olur.

Bu araştırma literatürde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Döngüsel Ekonomi ve Endüstri 4.0'ı sistematik literatür taraması yöntemi ile ele alan ilk araştırmalardan biri olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, gelecekte yapılacak araştırmalar için, öncelikli olarak başlangıç noktalarından biri olarak kabul edilebileceğinden, sonraki çalışmalarda da sera gazı emisyonu, yeni iş yaratma, yeni üretim modelleri gibi farklı perspektiflerden değerlendirmek anlamında literatürdeki boşluklara odaklanılabilir.

Kaynakça

Barros, M.V., Salvador, R., Piekarski, C.M., de Francisco, A.C., 2019. Mapping of main research lines concerning life cycle studies on packaging systems in Brazil and in the world. *Int. J. Life Cycle Assess* 24, 1429–1443.

Bonilla, S.H., Silva, H.R.O., Silva, M.T., Gonçalves, R.F., Sacomano, J.B., 2018. Industry 4.0 and sustainability implications: a scenario-based analysis of the impacts and challenges. *Sustainability* Çelebi, I. (2019). 50 Soruda Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri. İstanbul: Altınbaş Üniversitesi Yayınları.

Çetin, M. (2020). Ekonomide Zorunlu Dönüşüm: Doğrusal Ekonomiden Sirküler Ekonomiye Geçiş. *Journal Of European Theoretical and Applies Studies*, 8(2), 1-37.

Çetin, M., & Yılmaz, G. (2021). Pandemilerin Sürekliliği Tehlikesine Karşı Döngüsel. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 225-255.

Fink, A., 2005. *Conducting Research Literature Reviews: From Paper to the Internet*. Sage Publications, Thous and Oaks, CA .

Gülyüz, Ö., & Duygulu, E. (2020). Endüstri 4.0 ve Döngüsel Ekonomi İlişkisi. *F. Sayın (Dü.) içinde, Döngüsel Ekonomi Makro ve Mikro İncelemeler* (s. 361-386). Ankara: Nobel.

Koyuncu, T., & Karabulut, T. (2021). Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Ekonomi Açısından Yenilenebilir Enerji: Ampirik Bir Çalışma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(2), 467.

Le Blanc, D. (2015). Towards Integration at Last? The Sustainable Development Goals as a Network of Targets. *Sustainable Development*, 23, 176-187. doi:10.1002/sd

Lee, S. (2020). Role of social and solidarity economy in localizing the sustainable development goals. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 27(1), 65-71.

Manavalan, E., & Jayakrishna, K. (2019). An analysis on sustainable supply chain for circular economy. *Procedia Manufacturing*, 33, 477-484.

Modgil, S., Gupta, S., & Bhushan, B. (2020). Building a living economy through modern information decision support systems and UN sustainable development goals. *Production Planning & Control*, 31(11-12), 967-987.

Pearce, D., & Turner, K. (1990). *Economics of Natural Resources and The Environment*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Pricewaterhouse Coopers. (2021, Eylül 4). Pricewaterhouse Coopers. www.pwc.com.tr:

Priyadarshini, P., Abhilash, P.C., (2020). Circular economy practices with in energy and waste management sectors of India: a meta-analysis. *Bioresour. Technol.* 304. doi: 10.1016/j.biortech.2020.123018

Reuter, M.A., 2016. Digitalizing the Circular Economy: circular Economy Engineering Defined by the Metallurgical Internet of Things. *Metall. Mater. Trans. B* 47, 3194–3220.

Rodriguez-Anton, J. M., Rubio-Andrada, L., Celemin-Pedroche, M. S., & Alonso-Almeida, M. (2019). Analysis of the relations between circular economy and sustainable development goals. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 26(8), 708-720. doi:10.1080/13504509.2019.1666754

Schroeder, P., Anggraeni, K., & Weber, U. (2019). The relevance of circular economy practices to the sustainable development goals. *Journal of Industrial Ecology*, 23(1), 77-95.

TDK. (2021, Eylül 4). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. www.sozluk.gov.tr: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı

UNDP. (2021, Eylül 09). United Nations Development Programme.

www.tr.undp.org:<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> adresinden alındı

Yücebalkan, B. (2020). Endüstri 4.0'dan Endüstri 5.0'a Geçiş Sürecine Genel Bakış. *Pearson Journal Of Social Sciences & Humanities*, 5(9), 241-250

The Impact of Circular Economy and Industry 4.0 on Achievement of Sustainable Development Goals: A Systematic Literature Review

The circular economy, an idea that has gained momentum since the 1970s, refers to a closed-loop material flow system that results from reusing, sharing, repairing, recycling, and refurbishing existing products and materials within an economy. Thus, the circular economy is a tool for the definition and concrete implementation of the concept of sustainability. While carrying out the mentioned implementation, it is expected to receive support from concept of industry 4.0 and technological developments. Industry 4.0 offers a largely intangible form of production, such as the internet of things, artificial intelligence, cloud technology, which keeps the use of concrete resources to a minimum. Sustainable Development Goals (SDGs), determined by the United Nations Development Program; is a set of strategies designed to promote sustainable practices and solutions that address the fundamental problems our society faces. At the same time, Circular Economy (DE) and Industry 4.0 (I4.0) gain great importance day by day with their development potential in realizing 17 related goals. In this study, the basis of the relationship between the circular economy, which we position as the method of realizing sustainable development, and Industry 4.0 is based on the concept of digitality, in which the changing production structure is transformed. This re-

search aims to find answers to “How do the Circular Economy (CE) and Industry 4.0 (I4.0) contribute to achieving the Sustainable Development Goals (SDG)?” by performing a Systematic Literature Review by scanning the SDG, CE, and I4.0 concepts and keywords in various databases in the existing literature. 75 articles published between 2015 and 2020 in 38 journals of 11 publishers with an impact factor of more than 2 were examined to determine how DE-I4.0, which is a combination of CE and I4.0 applications, will contribute to the achievement of SDGs. The Systematic Literature Review model was used as designed by Barros et al. in 2019. After the screening protocol and three-stage review process, 75 articles were selected for interpretation. With the content analysis and publication trends analysis carried out in the portfolio, the results of CE applications and I4.0 technologies were interpreted. As a result of the systematic literature review, it is seen that there is an increasing interest in the practical applications of both DE and E4.0 as ways to reach sustainable solutions. It was determined that the combination of DE-I4.0 directly benefits the achievement of the targets of SDG7, SDG8, SDG9, SDG11, SDG12, and SDG13. When the mentioned 6 SDGs were re-examined, SDG 9 (Industry Innovation and Infrastructure) and SDG 12 (Responsible Consumption and Production) stood out for 75 articles; The goal of SDG 11 (Sustainable Cities and Communities) draws attention as the least mentioned goal in the combination of DE-E4.0 among these 6 goals. This research can be considered as one of the first studies in the literature that focused on the combination of the SDG, CE, and I4.0 by performing content analysis. It is thought that there are some gaps in the literature in terms of evaluating from different perspectives such as greenhouse gas emissions, new job creation, new production models for future research.

EK-A

Yayınevi	Etki Oranı	Makale No	Dergi Adı	DOI Numaraları
Elsevier	14.982	1	Renewable and Sustainable Energy Reviews	10.1016/j.rser.2018.10.014
MDPI	11.236	2	Water	10.3390/w12051431
Elsevier	10.204	3	Resources, Conservation & Recycling	10.1016/j.resconrec.2019.104581
Elsevier	10.204	4	Resources, Conservation & Recycling	10.1016/j.resconrec.2019.104583
Elsevier	10.204	5	Resources, Conservation & Recycling	10.1016/j.resconrec.2019.104441
Elsevier	10.204	6	Resources, Conservation & Recycling	10.1016/j.resconrec.2019.01.025
Elsevier	10.204	7	Resources, Conservation & Recycling	10.1016/j.resconrec.2019.104438
Elsevier	10.204	8	Resources, Conservation & Recycling	10.1016/j.resconrec.2017.07.025
Elsevier	10.204	9	Resources, Conservation and Recycling	10.1016/j.resconrec.2016.12.003
Elsevier	10.204	10	Resources, Conservation & Recycling	10.1016/j.resconrec.2019.104406
Elsevier	10.204	11	Resources, Conservation & Recycling	10.1016/j.resconrec.2017.09.005
Perspective	9.650	12	Nature Sustainability	10.1038/s41893-019-0334-y
Elsevier	9.297	13	Journal of Cleaner Production	10.1016/j.jclepro.2015.12.042
Elsevier	9.297	14	Journal of Cleaner Production	10.1016/j.jclepro.2016.10.196
Elsevier	9.297	15	Journal of Cleaner Production	10.1016/j.jclepro.2020.120112
Elsevier	9.297	16	Journal of Cleaner Production	10.1016/j.jclepro.2019.118798
Elsevier	9.297	17	Journal of Cleaner Production	10.1016/j.jclepro.2019.02.269
Elsevier	9.297	18	Journal of Cleaner Production	10.1016/j.jclepro.2018.09.242
Elsevier	9.297	19	Journal of Cleaner Production	10.1016/j.jclepro.2015.09.007
Elsevier	9.297	20	Journal of Cleaner Production	10.1016/j.jclepro.2017.11.207
Elsevier	9.297	21	Journal of Cleaner Production	10.1016/j.jclepro.2018.09.244
Elsevier	9.297	22	Journal of Cleaner Production	10.1016/j.jclepro.2019.118198
Elsevier	8.310	23	International Journal of Production Economics	10.1016/j.ijpe.2020.107776
Elsevier	8.001	24	RenewableEnergy	10.1016/j.renene.2019.12.132
Elsevier	7.963	25	Science of the Total Environment	10.1016/j.scitotenv.202

				0.136998
Elsevier	7.963	26	Science of the Total Environment	10.1016/j.scitotenv.2016.05.084
Elsevier	7.963	27	Science of the Total Environment	10.1016/j.scitotenv.2020.138111
Elsevier	7.963	28	Science of the Total Environment	10.1016/j.scitotenv.2019.135859
Elsevier	7.635	29	Computers in Industry	10.1016/j.compind.2019.06.006
Elsevier	7.635	30	Computers in Industry	10.1016/j.compind.2017.04.002
Elsevier	7.553	31	Engineering	10.1016/J.ENG.2017.05.015
Elsevier	7.539	32	Bioresource Technology	10.1016/j.biortech.2020.123018
Emerald	7.330	33	Journal of Manufacturing Technology Management	10.1108/JMTM-03-2018-0071
Elsevier	7.145	34	Waste Management	10.1016/j.wasman.2018.09.047
Elsevier	6.984	35	Current Opinion in Environmental Sustainability	10.1016/j.cosust.2018.11.005
WileyPeriodicals	6.946	36	Journal of Industrial Ecology	10.1111/jiec.12603
WileyPeriodicals	6.946	37	Journal of Industrial Ecology	10.1111/jiec.12606
Yale University	6.946	38	Journal of Industrial Ecology	10.1111/jiec.12732
Elsevier	6.158	39	Process Safety and Environment Protection	10.1016/j.psep.2018.06.026
Elsevier	5.846	40	Technological Forecasting & Social Change	10.1016/j.psep.2018.06.026
Elsevier	5.431	41	Computers & Industrial Engineering	10.1016/j.techfore.2017.09.010
Elsevier	5.431	42	Computers & Industrial Engineering	10.1016/j.cie.2018.11.030
IRCS	5.301	43	Sustainability Science	10.1016/j.cie.2019.106128
Taylor & Francis	4.577	44	International Journal of Production-Research	10.1007/s11625-018-0627-5
Elsevier	4.481	45	Food and Bioproducts Processing	10.1080/00207543.2019.1660828
Elsevier	4.410	46	Bioresource Technology Reports	10.1016/j.fbp.2019.10.014
Springer	4.141	47	J BusEthics	10.1016/j.biteb.2019.10.0277
Wiley Online Library	4.082	48	Sustainable Development	10.1007/s10551-015-2693-2
Wiley Online Library	4.082	49	Sustainable Development	10.1002/sd.1582
Elsevier	3.673	50	Forest Policy and Economics	10.1002/sd.1623
Taylor & Francis	3.605	51	Production Planning & Control The Management of Operations	10.1016/j.forpol.2018.12.004

Springer	3.534	52	The International Journal of Life Cycle Assessment	10.1080/09537287.2019.1695916
MDPI	3.251	53	Sustainability	10.1007/s11367-018-1573-2
MDPI	3.251	54	Sustainability	10.3390/su10103740
MDPI	3.251	55	Sustainability	10.3390/su12072898
MDPI	3.251	56	Sustainability	10.3390/su12114674
MDPI	3.251	57	Sustainability	10.3390/su12114574
MDPI	3.251	58	Sustainability	10.3390/su12051976
MDPI	3.251	59	Sustainability	10.3390/su11133512
MDPI	3.251	60	Sustainability	10.3390/su11236661
MDPI	3.251	61	Sustainability	10.3390/su10020535
MDPI	3.251	62	Sustainability	10.3390/su9091603
Springer	3.219	63	Environment, Development and Sustainability	10.3390/su10051401
MDPI	3.167	64	System	10.1007/s10668-020-00718-w
Elsevier	3.167	65	Computer Communications	10.3390/systems7030043
Taylor & Francis	3.149	66	International Journal of Sustainable Development & World Ecology	10.1016/j.comcom.2018.02.007
Taylor & Francis	3.149	67	International Journal of Sustainable Development & World Ecology	10.1080/13504509.2019.1670274
Springer	3.056	68	Environ Sci Pollut Res	10.1080/13504509.2019.1666754
Springer	3.056	69	Environ Sci Pollut Res	10.1007/s11356-017-8574-8
BMC	3.031	70	Globalization and Health	10.1007/s11356-014-3287-8
MDPI	2.702	71	Energies	10.1186/s12992-019-0532-4
Elsevier	2.702	72	International Conference on Power and Energy Systems Engineering	10.3390/en12030498
MDPI	2.679	73	Applied Sciences	10.1016/j.egypro.2018.11.133
Elsevier	2.214	74	Futures	10.3390/app8020219
Elsevier	2.214	75	Futures	10.1016/j.futures.2018.09.001

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Esin Yücel **KARAMUSTAFA**, Burcu **ARSLAN** ve Kağan **BEŞOĞUL** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve herhangi bir ilave beyan/teşekkür yapılmamıştır (It was reported that the article was written by Esin Yücel **KARAMUSTAFA**, Burcu **ARSLAN** and Kağan **BEŞOĞUL** as no additional notification/acknowledgement has been made).

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Toplumsal Cinsiyet ve Türkiye’de Kadın Maden Mühendisi OlmakTuğba Deniz Tombal Kara¹ Mustafa Kara^{*}

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 06. 08. 2022**Kabul:** 17. 09. 2022**Online Yayım:**

30. 11. 2022

Anahtar Kelimeler:Maden Mühendisliği
Toplumsal Cinsiyet
Erkek Egemen Meslekler**Kaynak Gösterimi:**Tombal Kara, T. D. Kara, Mustafa. (2022). Toplumsal Cinsiyet ve Türkiye’de Kadın Maden Mühendisi Olmak, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 324-352. DOI: 10.54838/bilgisosyal.1158740**Özet**

Bu çalışmada, Dünya’da ve Türkiye’de halen erkek egemen bir alan olarak kabul edilen maden mühendisliği mesleğine kadın mühendislerin perspektifinden bakarak mesleğin toplumsal cinsiyet eşitliği yönünden irdelenmesi hedeflenmiştir. Bu çalışma, Türkiye’de maden mühendisliği eğitimi almış ve hali hazırda mesleğini icra eden kadın maden mühendislerinin, mesleklerini icra ederken cinsiyetçi rollere dayalı olarak karşılaştıkları sorunları tespit etmeyi ve çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, 103 katılımcının görüşlerine dayalı olarak bir saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada katılımcılara iki kısımdan oluşan bir dijital anket dağıtılmıştır. Anketin ilk kısmında demografik bilgiler, ikinci kısmında ise kadın mühendislerin mesleklerini toplumsal cinsiyete dayalı olarak değerlendirmelerine ilişkin sorular sorulmuştur. Çalışmadan elde edilen veriler değerlendirilerek ve yorumlanarak çözüm önerileri sunulmuştur.

¹ Araş. Gör., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Maden Mühendisliği Bölümü, ✉ tombal@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5658-6854, Adana, Türkiye

^{*} **Sorumlu Yazar:** Öğr. Gör., Çukurova Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Balcalı Kampüsü, ✉ karam@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7464-4536, Adana, Türkiye

RESEARCH ARTICLE

Gender and Being a Woman Mining Engineer in TurkeyTuğba Deniz Tombal Kara¹ Mustafa Kara¹

ARTICLE INFO

Submitted: 06. 08. 2022**Accepted:** 17. 09. 2022**Published Online:**

30. 11. 2022

Keywords:Mining Engineering
Gender
Male-dominated Professions**To cite this article:**Tombul Kara, T. D. Kara, Mustafa. (2022). Toplumsal Cinsiyet ve Türkiye’de Kadın Maden Mühendisi Olmak, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 324-352. DOI: 10.54838/bilgisosyal.1158740**Abstract**

The examination of the mining engineering profession from the perspective of female engineers and the investigation of the profession in terms of gender equality constitute the main scope of this study. This study also aims to identify and offer solutions to the problems based on sexist roles faced by female mining engineers in Turkey who have studied mining engineering and are currently practising their profession. In this context, a field study was conducted based on the views of 103 participants. In the study, a digital questionnaire consisting of two parts was distributed to the participants. In the first part of the questionnaire, demographic information was asked, and in the second part, questions about the gender-based evaluation of female engineers' professions were asked. Solution suggestions were presented by evaluating and interpreting the data obtained from the study.

¹ Res. Asst., Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Faculty of Engineering, Department of Mining Engineering, ✉ ttombal@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5658-6854, Adana, Turkey

* **Corresponding Author:** Lecturer., Çukurova University, School of Foreign Languages, Balcalı Campus, ✉ karam@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7464-4536, Adana, Turkey

Giriş

Bir kişi toplumsal cinsiyetin kalıplaşmış yargılarına ve mesleğin kültürüne göre idealize edilmiş profesyonel kimliklerine uymadığında, “yanlış” cinsiyet olarak tanımlanmak, kişinin mesleki kimliğine ve statüsüne müdahale edebilmektedir. Mesleki statüye bir niteleyici olarak yerleştirilen “erkek mühendis” ya da “kadın mühendis” gibi etiketlerin kullanılması, kadınların aynı meslekte erkeklerden farklı bir anlam kazandığı inancını pekiştirmeye hizmet etmektedir. Cinsiyetçi-erkeksi kültüre sahip erkek egemen mesleklerde, profesyonel kimlik genellikle cinsiyetten bağımsız değildir (Hatmaker, 2013). Fırsat eşitsizliğinden yola çıkarak, günümüzde birçok şirket, özellikle daha önce büyük ölçüde kullanılmayan bir mühendis kaynağı olarak kadınların işe alınmasına odaklanmaktadır. Bununla birlikte, daha fazla kadın mühendis istihdam etmenin doğrudan faydaları da vardır. Mühendislik kültürü, işlerin nasıl yürüdüğünün, teknolojinin ve rasyonalitenin kontrolünün genellikle sosyal becerilere, kişisel ilişkilere ve duygulara üstün geldiği bir kültür olarak tanımlanmıştır (Hersh, 2000).

Ancak bütün bu olumlu gelişmelere rağmen mühendislik mesleğinde kadın/erkek mühendis dengesi halen yeterli boyutlara ulaşamamıştır. Bu duruma en büyük etken, mühendisliğin mesleki kültürünün erkek egemen olarak etiketlenmesidir.

Son 30 yılda, fen ve mühendislikte lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini alan kadınların sayısı ve oranı çarpıcı biçimde artmaya başlamıştır. Kadınlar hem fen ve mühendislik eğitimine katılma, hem de akademik kariyer edinme konusunda önemli adımlar atmışlardır (TNAP, 2010). Kadınların, özellikle mühendislik bölümlerinde akademik kariyere yönelme eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, burada da toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinin inkâr edilemeyeceği gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Fen ve mühendislik dereceleri alan kadınların sayısı ve oranı çarpıcı bir şekilde artarken, kadınların fen ve mühendislik fakültelerinde temsilini artırmak için tamamlayıcı adımlara duyulan ihtiyaç açık ve sabittir (Herman vd., 2013). Diğer sektörlerdeki kadın istihdamının aksine, kadınlar hala mühendislerin ve bilim insanlarının azınlığını oluşturmaktadır (TNAP, 2006). Ayrıca, bilim, mühendislik ve teknoloji sektörlerinde yerleşik cinsiyetçi kültürler, pro-

fesyoneel kadımların kariyer ilerlemesini etkilemeye devam etmekte, az sayıda kadın üst düzey yönetim pozisyonlarına ulaşmakta ve birçoğu ayrılıp geri dönememektedir. Kadınları mesleğe girmeye teşvik etmek için yapılan önemli çalışmalara rağmen, mühendislik, ağırlıklı olarak erkek egemen olmaya devam etmektedir (Avre vd., 2013). Bu durumun en önemli sebeplerinden biri toplum tarafından inşa edilen “kadın” ve “erkek” rollerinden dolayı, kadının iş hayatı yanında ev hayatında da yüklenmiş olduğu sorumluluklardır. Bu da kadın mühendislerin kariyer ilerlemelerini sekteye uğratabilmektedir.

Fen ve mühendislik programlarındaki cinsiyet eşitsizliği, dünya çapındaki eğitimciler ve akademisyenler için endişe kaynağı olmuştur. Birçok fen, matematik ve mühendislik alanı cinsiyet açısından dengesiz kalmıştır. Her ne kadar son yıllarda kadınların fen ve mühendislik eğitimlerine katılımları eski yıllara nazaran artıyor olsa da istatistikler, yeteneğe ve fırsatlara rağmen kadınların bilgisayar bilimi ve mühendisliği gibi alanlardaki programlara devam etmemeyi, daha çok kimya mühendisliği, çevre mühendisliği gibi daha az “erkek egemen” mühendislik bölümlerine yönelindiklerini göstermektedir (Gill vd., 2008). 1990’ların başından beri, “boru teorisi” fen, matematik ve mühendislik bilimlerinde cinsiyet eşitsizliğini açıklamak için kullanılan baskın bir kavram olmuştur. Bu kavrama göre, bilim ve mühendislikteki cinsiyet farkı, çok az kadının üniversiteden önce fen ve matematik eğitimi alması ve/veya okuldan işe giden boru hattındaki çeşitli sızıntı noktalarında kaybolması nedeniyle meydana gelmektedir (Schreuders vd., 2009). Kadınların mühendislikteki “sorunu” sadece işe alımlarla sınırlı değildir. “Sızdıran boru hattı” önemli bir sorun olmaya devam etmekte, çalışma hayatına başlayan kadınlar bir süre sonra orantısız bir şekilde kaybolmakta ve kariyerlerinde genellikle erkek akranları tarafından geçilmektedir (Faulkner 2009-a). Kadınların mühendislikte kalmalarının ve ilerlemelerinin bir dizi yapısal engelle sekteye uğradığı iyi bilinmektedir. Mühendisliğin diğer birçok profesyonel meslekle karşılaştırıldığında çoğu ülkede cinsiyet değişikliğine karşı oldukça dirençli olduğu görülmektedir (Faulkner 2009-b).

Türkiye’de mühendislik mesleği halen erkek egemen bir alan olarak kabul edilmekte, mühendislik bölümlerinde hem öğrenci hem de akademisyen

oranlarına bakıldığında kadın öğrenci ve akademisyen sayılarının diğer bölümlere nazaran çok daha düşük oranlarda olduğu görülmektedir (Zengin Arslan, 2002). Hali hazırda üniversitelerin maden mühendisliği bölümünde kayıtlı öğrenci sayılarına bakıldığı zaman, kadın öğrenci oranının yalnızca %17 olduğu görülmektedir (YÖK Atlas, 2022). Türkiye’de maden mühendisliği bölümünün açıldığı ilk yıldan bu yana, kadın öğrenci sayısında belirgin bir artış olsa da kadın/erkek öğrenci oranı halen istenen seviyelere ulaşamamıştır. Üniversitelerin Maden Mühendisliği bölümlerindeki akademisyen oranları incelendiğinde, kadın akademisyen oranının %18 olduğu görülmektedir (Tombal Kara ve Kara, 2019; YBYS, 2022). Bununla birlikte, Batılı ülkelerdeki kadınların bu alandaki temsili ile karşılaştırıldığında, Türkiye’de kadınların mühendislikte nispeten daha yüksek bir temsiliyete sahip olduğu söylenebilmektedir. Farklı cinsiyet rollerine karşılık gelen mühendislik programları için “eril” ve “dişil” ayrımı da gözlenmektedir (Zengin Arslan, 2002). Madencilik, cevherin yeraltı veya yerüstü üretim yöntemleriyle üretiminin başladığı, ardından da çeşitli zenginleştirme süreçleriyle devam ettiği karmaşık bir disiplindir. Tüm bu üretim sürecine yakından bakıldığında, kadınlar genellikle düşünülenenden daha aktif bir rol oynamış olsalar da madencilik büyük ölçüde erkeklikle ilişkilendirilmiştir (Romano, 2020).

Erken modern dönemde, tüm dünyada madenlerde çalışmak kadın, erkek ve hatta çocuklarla birlikte aile tarafından gerçekleştirilen bir faaliyettir. Avrupa’da maden topluluklarının varlığı için çok önemli olan çeşitli görevler, yeraltı ve yerüstünde kadınlar tarafından üstlenilmiştir. Sıklıkla, erkeklerin yontma, kadınların da cevherleri ve metalleri kırma, yıkama ve tasnif etme gibi işleri yaptığı, cinsiyete dayalı bir iş bölümü vardır. Kadınlar ayrıca fırınları ısıtmak için odun ve kömür taşımak veya soğuk demiri taşımak gibi ulaşımla ilgili çeşitli işleri de yapmışlardır. Ancak kadınlar erkeklerin aldığı ücretin yalnızca yarısını almışlardır. Kadınları daha önce erkek egemen işlere sokmak, tarihsel (kadınların madencilikte dışlanması), kültürel (vardiyalı) ve yasal kısıtlamalar nedeniyle zor olmuştur (Benya, 2009; Mayes ve Pini, 2010). Madencilikte kadınların karşılaştığı bazı zorluklar, erkeklerin onları ciddiye almaması, eşit görmemesi ve saygı duymaması ile de ilgilidir. Bu nedenle kadınlar, madenci erkeklerin dünyasında bir yandan çalışmaya çalışır-

ken, bir yandan da bu cinsiyet klişeleriyle savaşmak zorunda olsalar da geçmiş yıllara nazaran, daha fazla kadının jeoloji ve maden mühendisliği gibi “erkek egemen” mühendislik bölümlerine yöneldiği gözlemlenmektedir (Lahiri-Dutt, 2012; Lahiri-Dutt, 2015; Mears, 2020).

Kadınların geçmiş yıllara nazaran maden mühendisliği mesleğine olan yönelimleri artmış olsa da halen mevcut olan toplumsal önyargılardan dolayı mesleki potansiyellerini tam anlamıyla ortaya çıkaramadıkları gözlenmektedir.

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, ÖNEMİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Her ne kadar çeşitli kuruluşlar ve örgütler, toplum tarafından kabullenilmiş olan kadın mesleği/erkek mesleği algısını yıkmak için çeşitli çalışmalar yapıyor olsa da bu algının halen devam ettiği ve bir anda yıkılamayacağı aşikardır. “Erkek mesleği” olarak sınıflandırılan mesleklerden biri de maden mühendisliğidir. Hem üniversiteye giriş oranında hem de madencilik sektöründe çalışma oranında kadın mühendisler lehine bir artış görünüyor olsa da madencilik sektörünün maskülen bir sektör oluşu, doğası gereği madencilikğin şehirden uzak yerlerde ve zor şartlar altında yapılıyor oluşu, beyin yükünün yanı sıra beden yükü de gerektiren bir meslek oluşu, vardiyalı çalışma seklini benimsemiş oluşu gibi sebeplerden dolayı, bu mesleğin aynı zamanda bir “kadın mesleği” de olabileceğine olan inanç istenen ve olması gereken düzeyde değildir. Kadının ev dışında çalışıyor olmasına rağmen ev içi tüm iş ve sorumlulukları da üzerine alıyor oluşu toplum tarafından yadırganmadığı için, bu durumun meslekler üzerindeki kadın mesleği/erkek mesleği algısını da beslediği düşünülmektedir. Bu nedenle toplum gözünde maden mühendisliği kadına uygun bir meslek değildir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de maden mühendisliği eğitimi almış ve hali hazırda mesleğini icra eden kadın maden mühendislerinin, mesleklerini icra ederken cinsiyetçi rollere dayalı olarak karşılaştıkları sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri sunmaktır. Bu çalışmanın, bahsedilen tüm sorunlara çözüm bulması mümkün değildir ancak, çalışma sonucunun hem madencilik sektörüne hem de akademik çalışmalar yapan araştırmacılara ışık tutması beklenmektedir.

Bu çalışma Türkiye’de maden mühendisliği eğitimi almış ve hali hazırda

madencilik sektöründe mesleğini icra eden kadın maden mühendislerinin katılımı ve görüşlerine dayalı olarak gerçekleştirildiğinden bu çalışmada yöntem olarak “betimsel durum çalışması” yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın evreni Türkiye’de maden mühendisliği eğitimi almış ve hali hazırda mesleğini icra eden kadın maden mühendisleridir. Türkiye’de toplam maden mühendisi sayısı 19.240 iken, kadın maden mühendisi sayısı 2500 civarındadır. Madencilik sektöründe çalışan kadın ve erkek toplam maden mühendisi oranı %72,3’tür (Coşkun, 2021). Geçmişten günümüze bakıldığında, maden mühendisliği eğitimi alan kadınların oldukça az sayıda olması ve bu çalışmanın öznesi olan kadın mühendisler sadece madencilik sektöründe çalışmaya devam edenlerden tercih edildiği için çalışma 103 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanması için hazırlanmış olan anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik bilgiler (yaş aralığı, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim seviyesi, mesleki deneyim, mesleki pozisyon, kurum bilgisi), ikinci bölümde de kadın mühendislerin mesleklerini toplumsal cinsiyete dayalı değerlendirmesine ilişkin sorular bulunmaktadır. Soruların tamamı detaylı araştırma ve çalışmalar sonucunda hazırlanmış olup, uzman görüşlerine de başvurularak son şekli verilmiştir. Anketler mühendislere dijital ortamda dağıtılmıştır. Ankete katılım gösteren mühendisler TMMOB Maden Mühendisleri Odası aracılığıyla ulaşılmıştır. Anketten elde edilen verilerle SPSS22 programı kullanılarak kantitatif (nicel) istatistiki analizler yapılmış ve bulgular analiz sonuçlarına göre yorumlanmıştır. Değerlendirme sorularının bulunduğu ve anketin temelini teşkil eden ikinci bölümde 9 soru bulunmaktadır. Aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Maden mühendisliği bölümünde eğitim almaya nasıl karar verdiniz?
2. Hem manevi hem de maddi olarak maden mühendisliğinin üniversitede öğrenciyken hayal ettiğiniz gibi bir meslek olduğunu düşünüyor musunuz?
3. Meslek seçme imkânınız olsa yine maden mühendisliğini tercih eder misiniz?
4. Mesleğinizin “erkek egemen” bir meslek olduğunu düşünüyor mu-

5. Sizce işveren işe alım ilanı verirken “kadın” veya “erkek” maden mühendisi aradıklarına dair bir ayrıma gitmeli mi?
6. İşyerinizde cinsiyete dayalı ayrımcılık yapıldığını hissediyor musunuz?
7. Aynı pozisyonda karşı cinsten meslektaşınızla eşit gelire sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?
8. Aynı pozisyonda karşı cinsten meslektaşınızla eşit sosyal haklara sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?
9. Özel yaşantınızda mesleğinizle ilgili cinsiyetçi yorumlarla karşılaştınız mı?

Değerlendirme sorularının bir kısmında beşli likert ölçeği kullanılarak katılımcılardan sorulara (1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum şıklarından bir tanesini işaretlemeleri istenmiştir. Değerlendirme sorularının diğer bir kısmı da cevabı açık olan sorulardan oluşmuştur. Sorulara verilen cevaplara ilişkin demografik verilerin dağılımı frekans ve yüzde olarak verilmiş, yanıt aranan sorulara ilişkin verilen cevaplar ise grafik olarak verilmiştir.

2. BULGULAR VE TARTIŞMA

Kadın katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1.'de verilmiştir.

Tablo 1: Kadın katılımcılara ait demografik bilgiler

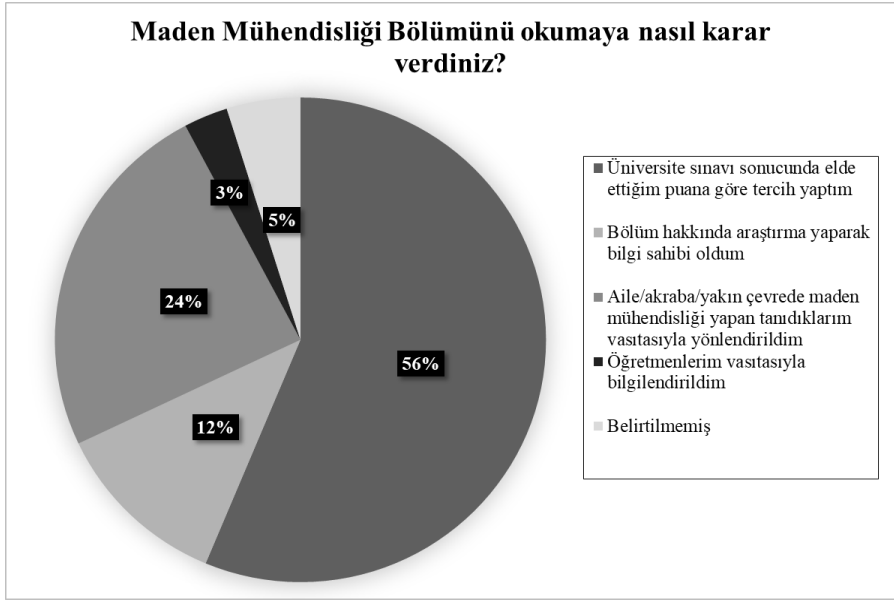
Nitelik	Değer	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yaş Aralığı	20-25	11	10,7
	26-30	41	39,8
	31-35	26	25,2
	36-40	13	12,6
	41-45	8	7,8
	46-50	1	1,0
	51-55	1	1,0
	56 ve üzeri	2	1,9
	Toplam	103	100,0
Medeni Durum	Bekar	59	57,3
	Evli	40	38,8
	Belirtilmemiş	4	3,9
	Toplam	103	100,0

Çocuk Sayısı	Yok	72	69,9
	1	18	17,5
	2	13	12,6
	Toplam	103	100,0
Eğitim Seviyesi	Lisans	78	75,7
	Yüksek Lisans	20	19,4
	Doktora	5	4,9
	Toplam	103	100,0
Mesleki Deneyim	0-5 yıl	61	59,2
	6-10 yıl	24	23,3
	11-15 yıl	7	6,8
	16-20 yıl	8	7,8
	21-25 yıl	1	1,0
	26 ve üzeri	2	1,9
	Toplam	103	100,0
Mesleki Pozisyon	Proses Mühendisi	16	15,5
	Vardiya Mühendisi	7	6,8
	Daimi Nezaretçi	28	27,2
	İSG Uzmanı	23	22,3
	Orta Düzey Yönetici	13	12,6
	Diğer	9	8,8
	Belirtilmemiş	7	6,8
	Toplam	103	100,0
Çalışılan Kurum	Kamu Sektörü	14	13,6
	Özel Sektör	89	86,4
	Toplam	103	100,0

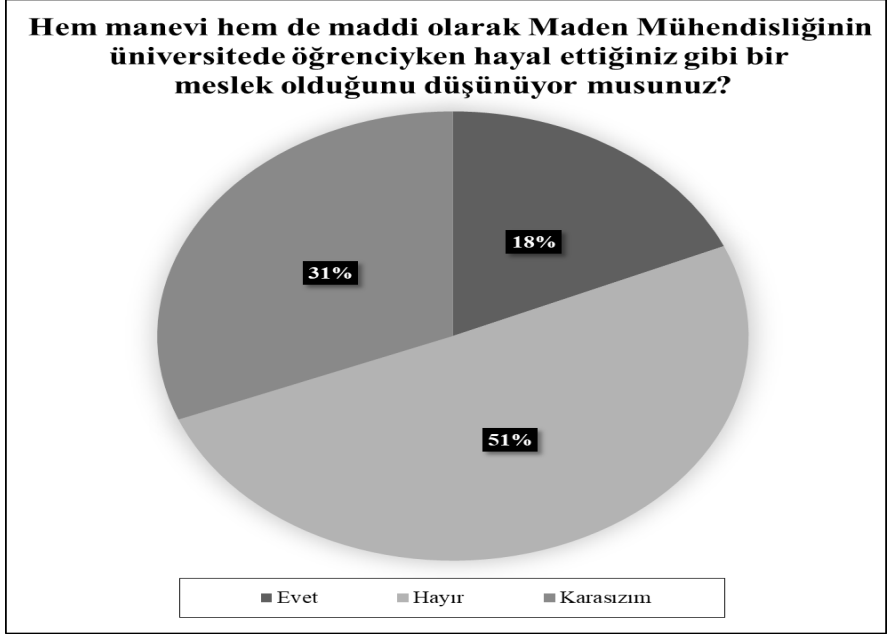
Demografik veriler incelendiğinde her yaş grubundan katılımcı olsa da 26-30 ve 31-35 yaş aralığında bulunan katılımcıların çoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların %57,3'ü bekar ve %69,9'unun çocuğu yoktur; %75,7'si lisans mezunu, %59,2'si 0-5 yıl arası iş deneyimine sahip ve %86,4'ü özel sektörde çalışmaktadır. Demografik veriler incelendiğinde, maden mühendisliğinde de “delik boru”nun varlığını gösterdiği görülmektedir. Çaha ve Turgunalı (2016)'nın da belirttiği gibi, mühendislik alanlarından lisans derecesine sahip olan kadınlar arasında lisansüstü eğitime devam edenlerin oranı oldukça azdır. Bir üst kademeye geçtikçe sayıları daralarak boru hattından sızmaya devam ederler. Pek çok bilim insanının da belirttiği gibi, mühendislik fakültelerinde kadın öğrencilerin temsilinin yetersizliği, kadın öğretim elemanlarının da daha az olacağı anlamına gelmekte

dir. Bu da kadın öğrenciler üzerinde, yalnızlık hissi gibi olumsuz etkiler bırakabilmekte ve daha başlangıç aşamasında eğitimden ayrılmaya yol açabilmektedir. Katılımcıların 1. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımları Şekil 1.'de verilmiştir. “Maden mühendisliği bölümünü okumaya nasıl karar verdiniz?” sorusuna verilen cevaplar irdelendiğinde, 103 katılımcıdan 58 (%56) tanesinin üniversite sonucu elde ettiği puana göre tercih yaptığı görülmektedir. 25 (%24) katılımcı aile/akraba/yakın çevrede maden mühendisliği yapan tanıdıkları vasıtası ile yönlendirdiğini iletirken, 12 (%12) katılımcı bölüm hakkında araştırma yaparak bilgi sahibi olduğunu, 3 (%3) katılımcı da öğretmenleri vasıtası ile bilgilendirildiğini söylemiştir.

Şekil 1: Katılımcıların 1. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımı

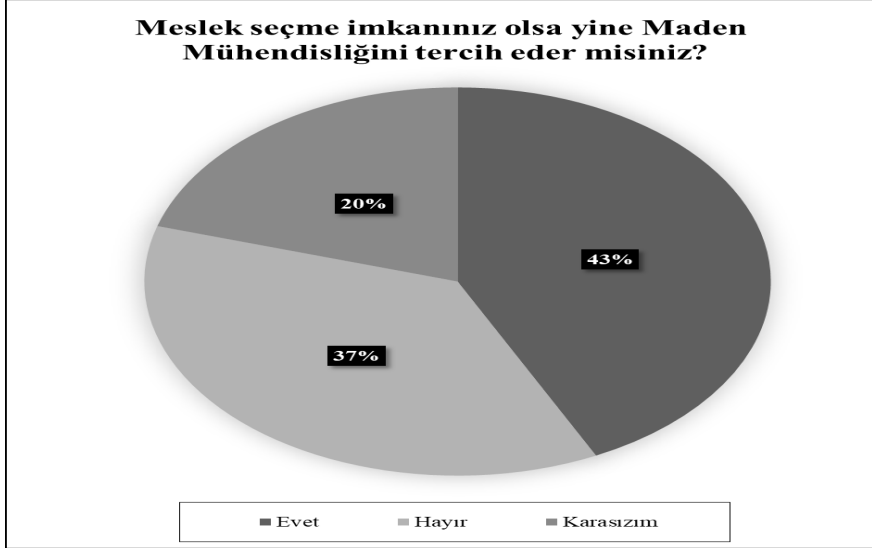

Katılımcıların 2. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımları Şekil 2.'de verilmiştir.

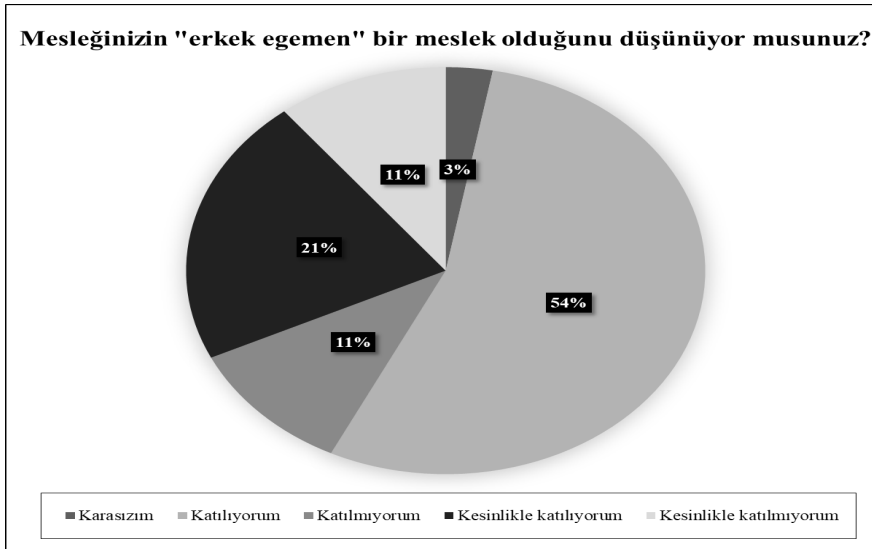
Şekil 2: Katılımcıların 2. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımı

‘Hem manevi hem de maddi olarak maden mühendisliğinin üniversitede öğrenciyken hayal ettiğiniz gibi bir meslek olduğunu düşünüyor musunuz?’ sorusuna 103 katılımcıdan sadece 19 (%18) katılımcı ‘evet’ cevabını vermiştir. 32 (%31) katılımcı ise kararsız olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların 3. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımları Şekil 3.’de verilmiştir. ‘Meslek seçme imkânınız olsa yine maden mühendisliğini tercih eder misiniz?’ sorusuna 44 (%43) katılımcı ‘evet’ cevabını verirken, 38 (%37) katılımcı ‘hayır’ cevabını vermiştir. 21 (%20) katılımcı ise kararsız olduğunu belirtmiştir.

Şekil 3: Katılımcıların 3. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımı

Katılımcıların 4. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımları Şekil 4.'de verilmiştir.

Şekil 4: Katılımcıların 4. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımı

Araştırmanın, katılımcıların maden mühendisliği mesleği ile ilgili cinsiyet rolleri üzerine bildirdikleri görüşleri irdelendiğinde, 'Mesleğinizin erkek

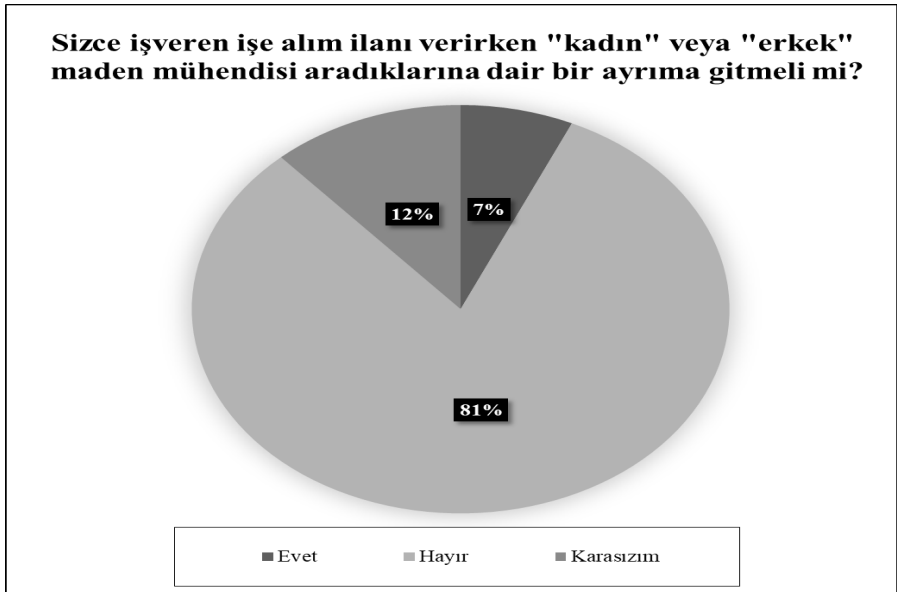
egemen bir meslek olduğunu düşünüyor musunuz?’ sorusuna 22 (%21) katılımcının ‘Kesinlikle katılıyorum’ ve 56 (%54) katılımcının ‘Katılıyorum’ cevabını verdiği, 11 (%11) katılımcının ‘Katılmıyorum’ ve 11 (%11) katılımcının da ‘Kesinlikle katılmıyorum’ şıklarını işaretlediği görülmüştür. Maden Mühendisliğinin erkek egemen bir meslek olduğunu düşünen katılımcıların, bu cevabı toplumsal bakış açısına dayanarak ve hali hazırda maden mühendisliği mesleğinin toplum tarafından erkek egemen olarak algılandığını belirtmek için verdikleri düşünülmektedir. Buna bağlı olarak, fikirler çok çeşitli olmakla birlikte, kendi bakış açısından da erkek egemen bir meslek olduğunu düşünen kadın mühendis yoktur denilemez. Ancak, toplum tarafından geleneksel olarak ‘kabul edilmiş’ ya da ‘kabullenilmiş’ çok çeşitli konular var olduğu gibi, mesleklerdeki kadın mesleği/erkek mesleği algısının da çoğunlukla dayandığı nokta ‘kabullenilmiş’ olmalarıdır. Laplonge (2017) çalışmasında madencilik sektörünün aşırı erkekliği tercih eden ve kadınlığı reddeden, özellikle erkekleştirilmiş bir sektör olarak tanımlandığını dile getirmiştir. Lahiri-Dutt’a (2011) göre, madencilikte erkeklerin sadece açık bir görünürlüğü değil, aynı zamanda erkeklerin kurumsallaşmış otorite uzmanlığı ve prestiji, kurumlar, yasalar ve yönetim yapıları ile doğal olarak kabul edilen bir birleşimi vardır.

Erkek/kadın mesleği algısının maden mühendisliği ile sınırlı olmadığına en belirgin örneklerinden birisi de toplumda kadına en uygun mesleklerden birinin öğretmenlik olduğu algısıdır. Bu algı esasen kadın meselesindeki tüm çarpıklıkları bir zincir olarak tek bir vücutta toplamaktadır. Evin sahibi pozisyonuna konumlandırılmış olan kadın hem evi çekip çevirmeli hem çocuk doğurup onların bakımından sorumlu olmalı hem zevcelik görevlerini yerine getirmeli hem de ev ekonomisine katkıda bulunmalıdır. Tüm bunları topluma empoze edilmiş olan roller çerçevesinde gerçekleştirebileceği ‘en kolay’ meslek toplumda öğretmenlik olarak ortaya çıkmıştır. Bunun tam tersi düşünüldüğünde, mühendislik mesleklerinin genelinde yukarıda sıralanmış olan roller tamamen ya da kısmen aksayacağından bu mesleğe sahip kadınlar toplum açısından düzenli hayattan yoksun olarak değerlendirilmektedir. Bu rollerin aksamasının en büyük sebebi olarak kadının ev dışında çalışıyor olması gösterilse de asıl sebebin toplumsal olarak

gözlerden kaçırıldığı ortadadır. Bu rollerin de kadının üzerine yapışıp kalmasının sebebi, erkeğin toplumda sadece eve ekmek getiren rolü üstlenerek kalan her şeyden elini çekmesi ve bu alışkanlığının toplum tarafından da kabul görmesi, yadırganmamasıdır. Eve ait işler ya da sorumlulukların sadece kadına bağlanmış olması, erkeğin bu sorumlulukları paylaşmasının önüne geçmekte, buna ek olarak bu sorumlulukları paylaşan erkekler toplum nazarında özverili bireyler olarak addedilmektedirler. Toplumun çekirdeği olan ailedeki rol dağıtımı ve sorumluluk paylaşımı cinsiyete dayalı olduğundan, bunun sonuçları iş dünyasında da gözlemlenmekte ve bu sorumlulukların kadına atanmış olması sebebiyle kadınlara erkeklere oranla çok daha az fırsat verilmektedir. Mesele yalnızca işe alımla sınırlı olmamakla birlikte bir terfi pozisyonu için dahi aynı işi aynı şekilde yapan iki cinsiyet arasında öncelik çoğunlukla erkeğe verilmektedir. Bunlara bağlı olarak kadın/erkek toplumsal cinsiyet atamalarının meslekler üzerinde de aynı ölçüde etkili olduğu gözlemlenmektedir.

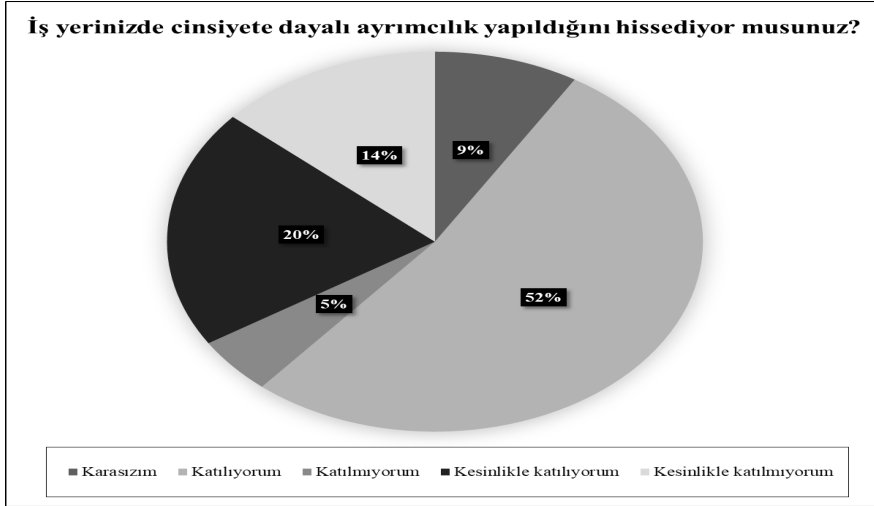
Katılımcıların 5. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımları Şekil 5.'de verilmiştir.

Şekil 5: Katılımcıların 5. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımı

‘Sizce işveren işe alım ilanı verirken “kadın” veya “erkek” maden mühen-

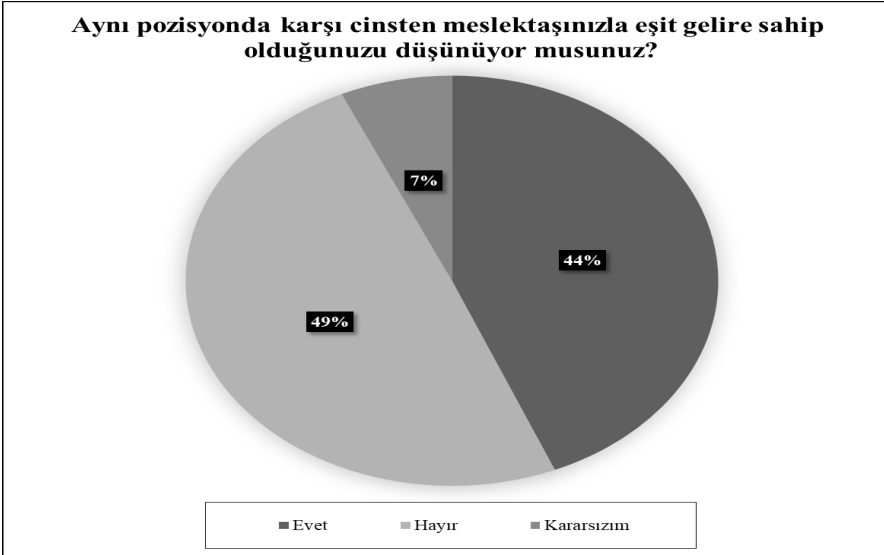
disi aradıklarına dair bir ayrıma gitmeli mi?’ sorusuna 84 (%81) katılımcı ‘Hayır’ cevabını verirken, 7 (%7) katılımcı ‘Evet’, 12 (%12) katılımcı da ‘Kararsızım’ demiştir. Bu soruda katılımcıların yoğunlaşmış oldukları cevap, aslında olması gerekenin talep edilene dönüştüğü ve henüz hem toplumsal hem de bireysel düşünce bazında çok da yol kat edilememiş olan temel sorunlardan biridir. İşverenin işe alım ilanında cinsiyet belirtiyor olması, sadece belirli bir meslek özelinde olmamakla birlikte, hemen hemen her meslek grubunda karşılaşılan genel bir sorundur. Erkek egemen mesleklerde, neredeyse tüm işe alım ilanlarında ibre kadınların aleyhine dönmektedir. Kadın maden mühendislerinin de mesleklerini yapamamaktan ötürü dile getirdiği problemlerin başında, işverenin cinsiyet belirtmesinden dolayı kendilerine daha en baştan fırsat verilmemesi gelmektedir. Özkan (2020) çalışmasında, kadın maden mühendisleri ile görüşmeler yaparak şu sonuçlara ulaşmıştır: Öncelikli olarak işveren açısından iki temel ayrımcı uygulama olduğunu dile getirmiştir. Bunlardan ilki, erkek işi olarak görülen bir alan olmasından dolayı kadınların tercih edilmemesi, ikincisi de bir kadın mühendisin işi alabilmesi için tanıdık erkeklerin aracı rolü üstlenmesi. Görüştüğü mühendislerden biri, çoğu iş görüşmesine çağırılmadığını, çağırıldığı zaman da özellikle zorlayıcı sorular sorulduğunu dile getirmiştir. Bir diğer mühendis, iş ilanında erkek mühendis aradıklarını belirtse de bu ilanlara başvurduğunu ve hali hazırda çalışıyor olduğu işi bu şekilde bulduğunu dile getirmiştir. Ancak işveren, cinsiyetinden dolayı bu işi yapamıyor olacağını düşünmenin yanlış olduğunu, kadınların da mesleklerini yapmaları gerektiğini düşündüğünü dile getirirse de daha önce aynı işi tek bir erkek mühendis yapıyorken, kendisi ile birlikte bir de erkek mühendis istihdam ettiklerini belirtmiştir. Bir başka mühendis, gittiği iş görüşmelerinde neden başka bir mühendislik değil de maden mühendisliği gibi daha çok erkeklerin çalışabileceği bir mesleği seçtiğinin sorulduğundan bahsetmiş ve diğer sektörlere göre kadın olmanın ve kadın olarak iş bulmanın daha zor olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların 6. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımları Şekil 6.’da verilmiştir.

Şekil 6: Katılımcıların 6. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımı

‘İşyerinizde cinsiyete dayalı ayrımcılık yapıldığını hissediyor musunuz?’ sorusuna, 21 (%20) katılımcı ‘Kesinlikle katılıyorum’, 54 (%52) katılımcı ‘Katılıyorum’ cevabını vermiştir. 9 (%9) katılımcı kararsız olduğunu, 5 (%5) katılımcı katılmadığını ve 14 (%14) katılımcı da kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. İşyerinde cinsiyete dayalı ayrımcılık dendiği zaman, çoğunluk olarak akla cinsiyet rollerine göre iş paylaşımı gelmektedir. Genellikle beden yükü gerektiren ya da vardiya sistemi ile yürütülen işler erkek çalışanlara yönlendirilmektedir. Maden mühendisliği mesleği icra edilirken bu bahsedilen iki iş türüne de hemen hemen tüm kademelerde rastlanılmaktadır. Mesleğin ‘erkek egemen’ olarak addedilmesindeki en önemli nedenlerden biri de budur. Ancak eşit şartlar altında kadın çalışanların bu bahsedilen işlerde de muvaffak olabileceği gözlemlenmiştir. Madalyonun öteki yüzü çevrildiğinde bu durumun sadece kadın çalışanlar için değil erkek çalışanlar için de bir dezavantaj oluşturduğu ifade edilmelidir. Beden yükü gerektiren ya da vardiya sisteminde çalışılması gerektiği durumlarda akla ilk gelenin bir erkek çalışan olması, erkekler açısından da bir fırsat eşitsizliği doğurmaktadır. Benzer bir çalışma şekline sahip olan sağlık çalışanlarında özellikle nöbet sisteminde böyle bir cinsiyet ayrımının olmayışı, kadının da erkeğin de ehil olmak konusunda bir farkının olmadığını, mesle-

ğe katılım konusunda yaptırımın değil tercihin ön plana çıkarılması gerektiğinin en önemli kanıtlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tiwari vd. (2018) işyerlerinde iş, sağlık ve doğurganlık gibi tercihleri temelinde kadınlara karşı ayrımcılık yapıldığını belirtmiştir. Sadece yasa yapma ve uygulamanın çözüm olmayacağını, erkek meslektaşların zihninde toplumsal uyanış ve tutum değişikliğinin sağlanabilmesi için kurumlar tarafından benimsenen çeşitli uygulamaların olması gerektiğini savunmuştur. Kansake vd. (2021) yapmış oldukları çalışmanın sonuçlarına göre, madencilik sektöründe cinsiyete dayalı ayrımcılığın yaygın olduğunu ve ankete katılanların %53'ünün cinsiyete dayalı ayrımcılığın mağduru olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların 7. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımları Şekil 7.'de verilmiştir.

Şekil 7: Katılımcıların 7. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımı

'Aynı pozisyonda karşı cinsten meslektaşınızla eşit gelire sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?' sorusuna 45 (%44) katılımcı 'evet', 51 (%49) katılımcı 'hayır' cevabını verirken, yedi katılımcı da kararsız olduğunu belirtmiştir. Aynı işi, eşit zaman ve emek harcarsa dahi yapan kişi kadın olduğunda genel algı hep o işin daha kıymetsiz olduğu yönündedir. Bu düşünce de toplumda kadının çalışma hayatındaki yerinin nerede olduğu sorusunu hep gündemde tutmaktadır. Verilen emeğin karşılığının cinsiyete bağlı ola-

rak, kadın çalışanın aleyhine olacak şekilde düzenlenmesi kabul edilemez olmakla birlikte, tamamen insan haklarına da aykırı bir tutumdur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 23. maddesinin 2. bendinde herkesin hiçbir ayırım gözetmeksizin, eşit iş karşılığında eşit ücrete hakkı olduğu ilkesi öngörülmüştür (Kaplan, 2017). Elbette bu durumla tüm kadın çalışanlar karşılaşmamaktadır. Ancak soruya verilmiş olan cevaplardan yola çıkılacak olursa, tablo çok da iç açıcı değildir. Kansake vd. (2021), madencilik sektöründe kadınlara yönelik gelir/maaş eşitsizliğini göstermek için, ankete katılanların %29'unun erkek meslektaşlarına göre daha düşük maaş aldığını, sadece %4'ünün daha yüksek maaş aldığını bildirdiğini söylemiştir. Bu sonuçlar, madencilik paydaşlarına eşit ve cinsiyete dayalı bir kariyer yolu, maaş/gelir ve iş yükü sağlamanın önemini daha da vurgulamaktadır. Reeson vd. (2012), madencilik faaliyeti, gelir eşitsizliği ve cinsiyet başlıklarını irdelediği çalışmasında elde ettiği verilerden yola çıkarak, erkekler arasında gelir eşitsizliğinin başlangıç düzeylerinde artarken, daha yüksek düzeylerde azaldığını; kadınlar arasında ise madencilikte istihdam edilen nüfusun oranı ile artmaya devam ettiğini belirtmiştir.

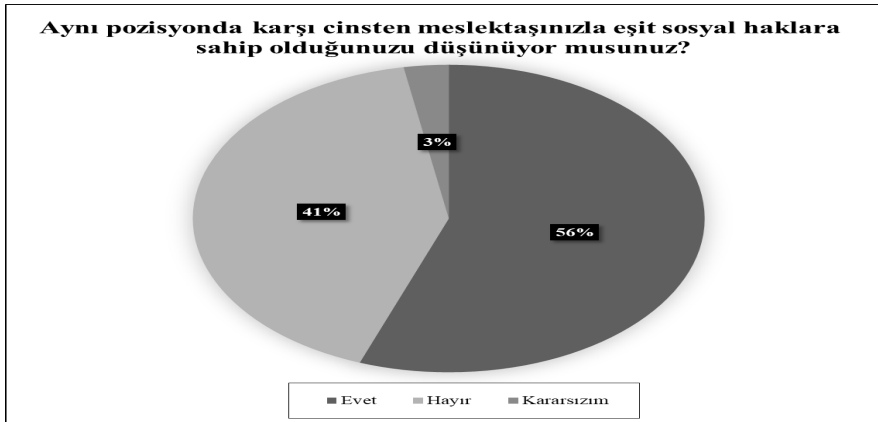
Beyaz yakalı çalışanlarda gelir eşitsizliği çok fazla göze çarpmazken, tarım işçiliği, ev yardımcılığı, hasta bakıcılığı gibi mavi yakalı işlerde gelir eşitsizliğinde makasın bir hayli açılmış olduğu da yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ekonomik kaygıların ön planda olduğu mavi yakalı grupta bu eşitsizliğin giderilemiyor ya da azaltılamıyor olmasının başlıca sebebi daha önce de ifade edilmiş olan kadın emeğinin erkeğinkine göre daha kıymetsiz olduğuna ya da icra edilen teknik işlerde erkeklerin daha becerikli olduğuna dair bir ön kabulün olmasıdır. Bu da ataerkil sistemin bir ürünü olup kadın çalışanlara yapılan en büyük ayrımcılıklardan biridir. Bunun sonucunda, ekonomik refah düzeyinin de kişinin tercihi konusunda belirleyici olduğu, cinsiyet eşitsizliğinin temel problemlerinden birisi olarak ekonomik yapının da sarsılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıktığı ifade edilmelidir.

Katılımcıların 8. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımları Şekil 8.'de verilmiştir.

'Aynı pozisyonda karşı cinsten meslektaşınızla eşit sosyal haklara sahip ol-

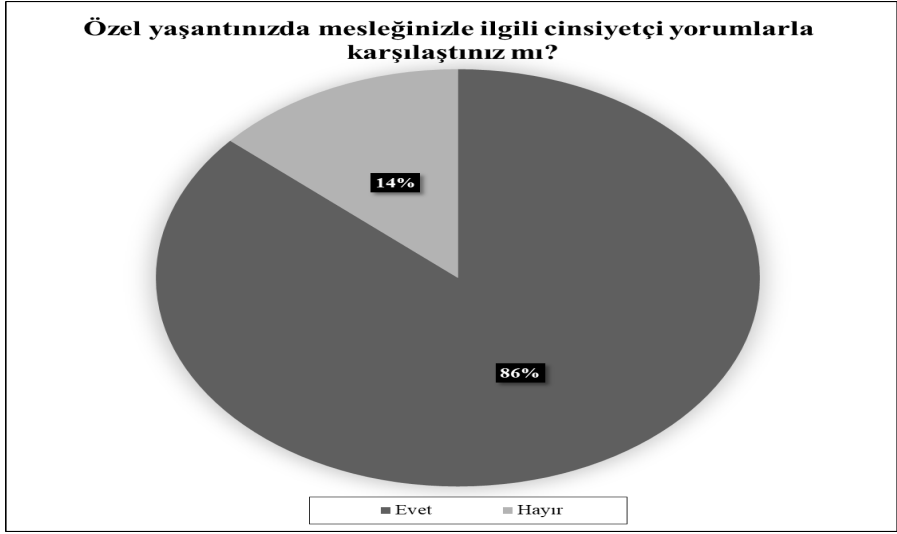
duğunuzu düşünüyor musunuz?’ sorusuna 59 (%56) katılımcı ‘Evet’, 44 (%41) katılımcı ise ‘Hayır’ demiştir. Avrupa Birliği tarafından kabul edilen sözleşmelerden biri olan Avrupa Topluluğu Sosyal Şartı’nda, çalışanların temel sosyal haklarına ilişkin ilkeler düzenlenmiştir. Şartın 16. maddesinde, erkek ve kadına eşit muamele sağlanması gereği, ayrıca erkek ve kadın çalışanlar için fırsat eşitliğinin geliştirilmesi öngörülmüştür. Özellikle işe başvurma, ücretler, çalışma koşulları, sosyal güvenlik, eğitim, mesleki eğitim ve gelişim alanlarında kadın erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla çalışmaların artırılması hususu ifade edilmiştir. Ayrıca kadın ve erkeklerin mesleki ve ailevi yükümlülüklerini daha iyi yerine getirmelerini dengelemek için gerekli tedbirlerin alınacağı da belirtilmiştir (Kaplan, 2017). Katılımcıların bu soruya verdiği yanıtlar irdelendiğinde söz konusu ilkelerle ilgili çalışmaların ivedilikle hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Candır ve İslamoğlu (2014), Türkiye’de kadın çalışanların sosyal haklar açısından durumunu inceledikleri çalışmalarında sosyal hakları çalışma hakkı, adil ücret hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sendikal örgütlenme hakkı ve toplu sözleşme ve grev hakkı başlıkları altında açıklayarak, bu başlıklar açısından mevcut durumu irdelemişlerdir. Buna göre, işgücüne dahil olmayan kadınların oranının yaklaşık %72 olduğunu, erkek çalışanların her düzey eğitim seviyesinde kadın çalışanlara kıyasla daha fazla ücret elde ettiğini, sendikal haklar açısından kadınların temsillerinin erkeklere oranla çok daha az olduğunu belirtmişlerdir.

Şekil 8: Katılımcıların 8. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımı

Katılımcıların 9. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımları Şekil 9'da verilmiştir.

Şekil 9: Katılımcıların 9. soruya vermiş oldukları cevapların dağılımı

‘Özel yaşantınızda mesleğinizle ilgili cinsiyetçi yorumlarla karşılaştınız mı?’ sorusuna 89 (%86) katılımcı ‘Evet’ derken, sadece 14 (%14) katılımcı ‘Hayır’ cevabını vermiştir. Pek çok konuda olduğu gibi, meslek dalları ile ilgili de toplum içinde çeşitli ‘öğretilmiş’ algılar mevcuttur. Bu algıların en önemlilerinden biri de -ki bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır- mesleklerin cinsiyet rollerine göre dağıtılmış olmasıdır. Birey ilk öğretiyi ailesinden, sonra eğitim aldığı okullardan ve ardından aktif olarak katıldığı toplumdaki almaktan, bunun neticesinde bir dünya görüşü benimsemektedir. Konu özelinde irdelenecek olursa, mesleki önyargılar da bu çerçevede oluşmaktadır. Bu ‘öğretilmiş’ algıların çok kısa bir sürede değişmeyeceği aşikardır. Zira bu algı sadece ülkemizde değil, diğer toplumlarda da mevcuttur. Parlaktuna (2010), Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi isimli çalışmasında kadınların %64,7’sinin, erkeklerin %60,7’sinin kadının asli görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğunu belirttiği TÜİK verilerini, Türkiye’nin geleneksel yapıyı kabul ettiğini ve erkek egemen toplum yapısına sahip olduğu şeklinde yorumlamıştır. Kadınların eğitim tercihlerinin, toplumun geleneksel cinsiyetçi önyargı ve değerleri

3. SONUÇLAR

Madencilik sektöründe profesyonel çalışma hayatında kadın mühendis istihdamı geçmişten bugüne artma eğiliminde olsa da kadın mühendislerin çalışma yaşamında karşılaştığı çeşitli zorluklar halen varlığını devam ettirmektedir. Maden mühendisliği gibi daha çok erkeklerle özdeşleştirilen mühendislik alanlarında kadınların görünürlüğü günbegün artıyor olsa da toplumsal cinsiyet eşitliğinden bahsetmek günümüz şartlarında dahi hala zordur. Elbette her mesleğin işleyişiyle beraber getirdiği sorumluluklar ve zorluklar vardır ve maden mühendisi kadınların da diğer farklı sektörlerde çalışan kadınlarla ortak sorunları bulunmaktadır. Ancak mühendislik dalları içinde dahi en fazla ‘erkek egemen’ vurgusu yapılan dallardan biri olan maden mühendisliğinde kadınların özellikle cinsiyete dayalı problemler yaşadıkları gözlemlenmektedir. Kadın maden mühendislerinin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından yaşadıkları sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri sunmak amacıyla yapılmış olan bu çalışma neticesinde, katılımcılara yönlendirilmiş olan dokuz adet sorunun cevaplarının dağılımında görülmüştür ki gerek kamu sektörü gerekse özel sektörde kadın mühendisler bir yandan cinsiyete dayalı önyargılarla ve ayrımcılıkla boğuşurken, diğer yandan da mesleklerini bu şartlar altında icra etmek durumunda kalmaktadırlar.

Kadınların madencilik sektöründe daha fazla varlık gösterebilmesi için yapılması gereken ilk şey hiç şüphesiz işe alım ilanlarında cinsiyet belirtilen ilanlardan vazgeçilmesidir. Her ne kadar işe alım ilanlarında cinsiyet belirtmek hem etişe hem de hukuka aykırı olsa da zaman zaman bu tip ilanlara denk gelinmektedir. Böylelikle daha ilk baştan fırsat eşitsizliğine maruz kalan kadınlar mülakatlara katılabilecek ve sektörde kendilerine yer edinmeye çalışırken önlerindeki en büyük engelle savaşmak durumunda kalmayacaklardır.

Lisans eğitiminde oldukça az oranda olan kadınlar, sektörde yer edinemediğinden farklı sektörlere yönelmektedirler. Zaten sayıları az olan kadın mühendisler, daha yolun başında kendilerine fırsat tanınmadığı için sektörde bir türlü yer edinememektedirler. Ayrıca, daha fazla kadının maden mü-

hendisliği bölümünü tercih edebilmesi için, sektördeki cinsiyetçi ayrımcılığa son verilmesi son derece önemlidir. Henüz iş arama aşamasında bile karşılaşılan cinsiyetçi ayrımcılıklara maruz kalınması, daha en baştan erkek egemen olarak addedilen bu bölümleri kadınların tercih etmesini engellemektedir ve bu da ilgili mesleklerin erkek egemen olarak duruşlarının daha da güçlenmesine sebep olmaktadır. Kadınların iş yaşamına entegre olabilmeleri ve kariyer basamaklarını güvenli ve hak ettikleri yönde tırmanabilmeleri için çalışma yaşamlarında yüz yüze geldikleri sorunların tespit edilmesi, cinsiyete dayalı ayrımcılığın önlenmesinde ve kadınların madencilik sektöründe görünürlüğünün artmasında oldukça fazla önem arz etmektedir. Bu bağlamda, toplumsal önyargıların yıkılması ve fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için doğru politikaların uygulanması gerekmektedir.

Hali hazırda mesleğini icra eden kadın maden mühendisleri, işyerlerinde kendilerine yönelik yaşadıkları cinsiyetçi ayrımdan, aynı pozisyonda karşı cinsten meslektaşlarıyla eşit gelir ve sosyal haklara sahip olamamaktan ve özel yaşantılarında mesleklerine dair kendilerine yöneltilen cinsiyetçi tutumlar hakkında da fikirlerinden bahsetmişlerdir. Tüm bu beyanlardan yola çıkılarak, eğer hali hazırda maden mühendisliği eğitimi almış kadınların farklı sektörlere yönelmek zorunda bırakılmaması ve daha çok kadının maden mühendisliği eğitimine yönlendirilerek sektörde kadın/erkek istihdamı açısından bir denge kurulması isteniyorsa, cinsiyet rollerinden bağımsız olacak şekilde yeni düzenlemelerin yapılması elzemdir. Çünkü, bir mesleğin toplum tarafından saygı duyulan, önemsenen ve tercih edilen bir meslek olabilmesi için çalışma koşulları, özlük hakları, sosyal haklar, gelir ve en önemlisi de bu şartların hepsinin cinsiyetten bağımsız olacak şekilde eşit ve adil olabilmesi oldukça önemlidir. Hem kamu hem de özel sektörde belirgin bir şekilde ortaya çıkan yatay ve dikey ayrışmanın da cinsiyet üzerinden yönlendirilmesinin önüne geçilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Avrupa Sosyal Şartı Madde 20’de belirtilen “istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkı”; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Madde 23’de bahsedilen herkesin çalışma hakkı, işini özgürce seçme hakkı, adil ve elverişli koşullarda çalışma hakkı, işsizliğe karşı korunma hakkı, herhangi bir ayırım gö-

zetilmeksizin, eşit iş için eşit ücret hakkı, kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır bir yaşam sağlayacak düzeyde, adil ve elverişli ücretlendirilme hakkı, çıkarımı korumak için sendika kurma ya da sendikaya üye olma hakkı göz önünde bulundurularak sosyal politikaların da bu maddelere uygun ve çağdaş bir şekilde belirlenmesi uygun olacaktır.

Yazar Notu

Yazarlar katkılarından dolayı Maden Mühendisi Sayın Nedret Durukan'a teşekkür eder.

Kaynakça

- Ayre, M., Mills, J., Gill, J. (2013). “‘Yes, I do belong’: the women who stay in engineering”. *Engineering Studies*, 5(3): 216-232.
- Benya, A. P. (2009). *Women in Mining: A Challenge to Occupational Culture in Mines*. Master’s Thesis, University of the Witwatersrand, Faculty of Social Science and Humanities, Johannesburg, South Africa.
- Candır H., İslamoğlu E. (2014). “Türkiye’de Kadın Çalışanların Sosyal Haklar Açısından Durumu”. *Bilgi*, 29, 39-68.
- Coşkun M. K. (2021). “Üye Profili Araştırması Raporu”, TMMOB Maden Mühendisleri Odası, Ankara.
- Çaha H., Turgunalı J. (2016). “Women Engineering in Turkey: Case of Istanbul”. *Procedia Economics and Finance*, 38, 60-69.
- Faulkner, W. (2009-a). “Doing gender in engineering workplace cultures. I. Observations from the field”. *Engineering Studies*, 1(1): 3-18.
- Faulkner, W. (2009-b). “Doing gender in engineering workplace cultures. II. Gender in/authenticity and the in/visibility paradox”. *Engineering Studies*, 1(3): 169-189.
- Gill, J., Sharp, R., Mills, J., Franzway, S. (2008). “I still wanna be an engineer! Women, education and the engineering profession”. *European Journal of Engineering Education*, 33(4): 391-402.
- Hatmaker, D. M. (2013). “Engineering Identity: Gender and Professional Identity Negotiation among Women Engineers, Gender”. *Work and Organization*, 20(4): 382-396.
- Herman, C., Lewis, S., Humbert, A. L. (2013). “Women Scientists and Engineers in European Companies: Putting Motherhood under the Microscope”. *Gender, Work and Organization*, 20(5): 467-478.
- Hersh, M. (2000). “The Changing Position of Women in Engineering Worldwide”. *IEEE Transactions of Engineering Management*, 47(3): 345-359.
- Kansake B.A., Sakyi-Addo G.B., Dumakor-Dupey N.K. (2021). “Creating a gender-inclusive mining industry: Uncovering the challenges of female mining stakeholders”. *Resources Policy*, 70, 1-20.
- Kaplan, E. T. S. (2017). “İş Hukukunda Eşitlik İlkesi ve Cinsiyet

- Lahiri-Dutt K. (2011). “The Megaproject of Mining: A Feminist Critique.” In: Brunn S. (eds) *Engineering Earth*. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-90-481-9920-4_20.
- Lahiri-Dutt, K. (2012). “Digging women: towards a new agenda for feminist critiques of mining”. *Gender, Place & Culture*, 19(2): 193-212.
- Lahiri-Dutt, K. (2015). “The Feminisation of Mining”. *Geography Compass*, 9(9): 523–541.
- Laplange D. (2017). “The “un-womanly” attitudes of women in mining towards the environment”. *The Extractive Industries and Society*, 4(2), 304-309.
- Mayes, R., Pini, B. (2010). “The ‘Feminine Revolution in Mining’: a critique”. *Australian Geographer*, 41(2): 233-245.
- Mears, L. (2020). <http://generatietransitie.be/nl/nieuws/mining-equity-gender-perspective-extractive-industries> Erişim Tarihi: 02.05.2020.
- Özkan Ö. (2020). “Madencilik Sektöründe Kadın Emeği”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Parlaktuna İ. (2010). “Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi”. *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1217-1230.
- Pimpa, N. (2019). “How mining companies promote gender equality through sustainable development?”. *Cogent Business & Management*, 6(1): 1-11.
- Reeson A.F., Measham T.G., Hosking K. (2012). “Mining activity, income inequality and gender in regional Australia”. *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 56, 302–313.
- Romano, R. B. (2020). “Women and Gender in the Mines: Challenging Masculinity Through History: An Introduction”. *International Review of Social History*, 1-40. doi:10.1017/S0020859019000774.
- Schreuders, P.D., Mannon, S. E., Rutherford, B. (2009). “Pipeline or personal preference: women in engineering”. *European Journal of Engineering Education*, 34(1): 97-112.
- The National Academies Press (TNAP). (2006). *Beyond Bias and Barriers:*

Fullfilling the Potential of Women in Academic Science and Engineering, Committee on Maximizing the Potential of Women in Academic Science and Engineering. National Academy of Sciences, National Academy of Engineering, and Institute of Medicine. ISBN: 0-309-65454-8, 346 pages.

The National Academies Press (TNAP). (2010). Gender Differences at Critical Transitions in the Careers of Science, Engineering, and Mathematics Faculty, National Research Council of the National Academies. ISBN-13: 978-0-309-11464-6.

Tiwari M., Mathur G., Awasthi S. (2018). “Gender-based Discrimination Faced by Females at workplace: A Perceptual Study of Working Females”. Journal of Entrepreneurship Education, 21(3), 1-7.

Tombal Kara, T.D., Kara, M. (2019). “Toplumsal Cinsiyet ve Türkiye’de Maden Mühendisliği Bölümlerinde Kadın Akademisyen Olmak”. Türkiye 26. Uluslararası Madencilik Kongresi ve Sergisi (IMCET 2019), 1583-1594.

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (YBYS). 2022. <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi: 22.02.2022.

Yükseköğretim Program Atlası (YÖK Atlas). 2022. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10140> Erişim Tarihi: 22.02.2022.

Zengin Arslan, B. (2002). “Women in Engineering Education in Turkey: Understanding the Gendered Distribution*”. International Journal of Engineering Education, 18(4): 400-408.

Extended Abstract**Gender and Being a Mining Engineer in Turkey**

When a person does not conform to gender stereotypes and idealized professional identities according to the culture of the profession, being identified as the “wrong” gender can interfere with the person’s professional identity and status. The use of such labels as “male engineer” or “female engineer”, which are placed as a qualifier on occupational status, serves to reinforce the belief that women take on a different meaning than men in the same occupation. While the number and proportion of women pursuing science and engineering degrees has increased dramatically, the need for complementary steps to increase women’s representation in science and engineering faculties is clear and persistent. In contrast to the increase in women’s participation in other professional sectors, women still constitute a minority of professional scientists and engineers, especially in multinational companies. The engineering profession in Turkey is still considered as a male-dominated field, and when the ratios of both students and academics in engineering departments are examined, it is observed that the number of female students and academics is much lower than in other departments.

Mining is a complex operation in which the production of ore begins with underground or surface production methods and then continues with various enrichment processes. Looking closely at this entire production process, mining has been largely associated with masculinity, although women have played a more active role than is often thought.

The aim of this study is to identify the problems faced by female mining engineers who have studied mining engineering in Turkey and are currently practising their profession, based on sexist roles, and to offer solutions. It is not possible for this study to find a solution to all the problems mentioned, but it is expected that the result of the study will shed light on both the mining sector and researchers doing academic studies. Since this study was carried out based on the participation and opinions of female mining engineers in Turkey who have studied mining engineering and are currently practising their profession, the "descriptive case study" method was preferred as the method. The universe of the research is female mining engineers who had received mining engineering education in Turkey and are currently practicing their profession. Looking from the past to the present, since the number of women who studied mining engineering was very few and the female engineers who were the subjects of this study were selected from the group who continued to work in the mining industry, this study was carried out with 103 participants. The questionnaire prepared for data collec-

tion consists of two parts. In the first part, there are demographic pieces of information (age range, marital status, number of children, education level, professional experience, professional position, institutional information), and in the second part, there are questions about the gender-based evaluation of the professions of female engineers. All of the questions were prepared as a result of detailed research and studies and were finalized by consulting to experts' opinions. Questionnaires were distributed to engineers digitally. Quantitative statistical analyses were performed using the SPSS22 program with the data obtained from the questionnaire and the findings were interpreted according to the results of the analysis. There are 9 questions in the second part which includes evaluation questions and forms the basis of the questionnaire. The first three questions of the second part are about how the participants decided to study mining engineering, whether mining engineering is a profession as they dreamed of when they were students, and whether they would choose to become a mining engineer again if they had the opportunity to choose a profession. Following these questions, there are 6 questions for the gender-based evaluation of the mining engineering profession. They were asked whether they think their profession is a male-dominated profession, what they think about the employer's specifying gender in their employment announcements, whether they think there is gender-based discrimination in their workplace, whether they have equal income and equal social rights with their colleagues of the opposite sex in the same position, and whether they have met sexist comments about their profession in their private lives. The answers given to the questions were examined in detail, and solutions were offered.

Although the employment of female engineers in professional working life in the mining sector tends to increase from past to present, various difficulties faced by female engineers in professional life still exist. Although the visibility of women is increasing day by day in engineering fields such as mining engineering, which is mostly identified with men, it is still difficult to talk about gender equality even in today's conditions. As a result of this study, which was carried out to identify the problems experienced by female mining engineers in terms of gender equality and to offer solutions, it was found out in the distribution of the answers to the nine questions directed to the participants that female engineers in both the public and private sectors struggle with gender-based prejudices and discrimination while, at the same time, they have to perform their profession under these conditions. Based on all these statements, if it is desired to establish a balance in terms of female/male employment in the sector by directing more women to mining engineering education, it is essential to make new regulations independent of gender roles so as to prevent women who have already

studied mining engineering from working in different sectors, for in order for a profession to be respected, cared about and preferred by the society, working conditions, personal rights, social rights, income and most importantly, equality in all these conditions regardless of gender is very important. It is also thought that the gender-based direction of horizontal and vertical segregation, which frequently comes up both in public and private sectors, should be urgently prevented.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarları, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The authors confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the authors).
3. Makalenin tamamının Tuğba Deniz Tombal Kara ve Mustafa Kara tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve katkılarından dolayı Maden Mühendisi sayın Nedret Durukan'a teşekkür edilmiştir. (This article was reported to have been written by Tuğba Deniz Tombal Kara and Mustafa Kara. Also, the Mining Engineer Nedret Durukan was thanked for her contributions).

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru:

24. 08. 2022

Kabul: 06.10.2022**Online Yayın:**

30.11.2022

Anahtar Kelimeler:Davranışsal İktisat
Tüketim Davranışları

Rasyonel

İrrasyonel

Medeni Durum

Kaynak Gösterimi

Pehlivanoglu, Ferhat & Şenveli Çağla. (2022). Davranışsal İktisat Çerçevesinde Rasyonel Modern Tüketici Davranışları Üzerinde Medeni Durumun Etkileri. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (2), 353-381.

DOI:10.54838/bilgi_sosyal.1166577

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Davranışsal İktisat Çerçevesinde Rasyonel Modern Tüketici Davranışları Üzerinde Medeni Durumun Etkileri: Kocaeli Örneği¹

Ferhat Pehlivanoglu²
Çağla Şenveli^{*}

Özet

İktisat biliminin inceleme konusu olan tüketici davranışları üzerinde psikolojik faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Tüketicilerin satın alma karar süreçlerine etki eden bu psikolojik faktörler iktisat bilimi içinde yeni bir alanın oluşmasını sağlamıştır. İktisat-psikoloji ilişkisi sosyal bilim dallarının birlikte ele alınarak incelenmesine zemin hazırlamıştır. Bu yeni perspektif davranışsal iktisat olarak kavramsallaştırılmıştır. Davranışsal iktisat, iktisadi hayatta bireylerin davranışlarının anlamlandırılmasına ve açıklanamayan kısımların gerçek sebepleriyle birlikte ortaya konmasını sağlamaktadır.

Amaç: Kocaeli’de yaşamını sürdüren evli ve bekâr tüketicilerin tüketim eğilimlerinin açıklanması amaçlanmaktadır.

Yöntem: Bu çalışmada bir anket uygulaması yapılmıştır. Anket soruları literatür incelemeleri ile evli ve bekâr tüketicilerin tüketim alışkanlıkları dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Sonuçlar: Tüketici davranışlarında psikolojik faktörlerin etkisinin araştırılmasıyla yeni bir alan olarak doğan davranışsal iktisat, ana akım iktisadi anlayışın katı duruşunun esnek bir hal almasını sağlamıştır. Tüketicilerin tüketim kararlarını verirken medeni durumları bu kararlar üzerinde etkili olmaktadır. Bekâr tüketiciler bir tüketim eğilimine rasyonel tavır sergilerken evli tüketicilerin aynı tüketim eğilimine farklı bir tavır sergilediği görülmektedir. Tam aksi bir şekilde bekâr tüketiciler bir tüketim kararında irrasyonel davranırken evli tüketicilerin rasyonel davranış sergileyebileceği tespit edilmektedir.

¹Bu çalışma, 2019 yılında Doç. Dr. Ferhat Pehlivanoglu’nun danışmanlığında yürütülen “Davranışsal İktisat Perspektifinde Medeni Durumun Rasyonel Modern Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkileri (Kocaeli İli Örneği)” başlıklı Çağla Şenveli’nin yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

²Doç Dr. Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, İzmit-Kocaeli ✉ fpehli-vanoglu@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6930-0181, İzmit-Türkiye

* **Sorumlu Yazar:** Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, ✉ caglasenveli@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1855-0433, İzmit-Türkiye

RESEARCH ARTICLE

The Effects of Marital Status on Rational Modern Consumer Behaviors in the Framework of Behavioral Economics: The Case of Kocaeli¹Ferhat Pehlivanoglu²
Çağla Şenveli*

ARTICLE INFO

Submitted:

24.08.2022

Accepted:

06.10.2022

Published Online:

30.11.2022

Keywords:Behavioral Economics
Consumption Behaviors
Rational
Irrational
Marital status**To cite this article**Pehlivanoglu, Ferhat & Şenveli Çağla. (2022). The Effects of Marital Status on Rational Modern Consumer Behaviors in the Framework of Behavioral Economics. *Information Journal of Social Sciences*, 24 (2), 353-381. DOI:10.54838/bilgi_sosyal.1166577**Abstract**

It is seen that psychological factors are effective on consumer behavior, which is the subject of economics. These psychological factors, which affect the purchasing decision processes of consumers, have created a new field in economics. The relationship between economics and psychology laid the groundwork for examining the branches of social sciences together. This new perspective is conceptualized as behavioral economics. Behavioral economics provides to make sense of the behaviors of individuals in economic life and to reveal the unexplained parts with their real reasons.

Purpose: It is aimed to explain the consumption trends of married and single consumers living in Kocaeli.

Methodology: In this study, a questionnaire was applied. The survey questions were prepared by considering the consumption habits of married and single consumers with literature reviews.

Findings: Behavioral economics, which emerged as a new field with the investigation of the effect of psychological factors on consumer behavior, enabled the rigid stance of the mainstream economic understanding to become flexible. While making consumption decisions of consumers, their marital status is effective on these decisions. It is seen that while single consumers display a rational attitude towards a consumption tendency, married consumers display a different attitude towards the same consumption tendency. On the contrary, it is determined that while single consumers behave irrationally in a consumption decision, married consumers can exhibit rational behavior.

¹ This study was prepared from Çağla Şenveli's master's thesis titled "The Effects of Marital Status on Rational Modern Consumer Behaviors in the Perspective of Behavioral Economics (The Case of Kocaeli Province)" conducted under the supervision of Associate Professor Ferhat Pehlivanoglu in 2019.

² Assoc Prof., Kocaeli University, Faculty of Political Sciences, Department of Economics, ✉ fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6930-0181, İzmit-Turkey

* **Sorumlu Yazar:** PhD Student, Kocaeli University, Faculty of Political Sciences, Department of Economics, ✉ caglasenveli@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1855-0433, İzmit-Turkey

Giriş

İktisat biliminin en küçük yapıtaşı olan bireylerin sınırsız istek ve ihtiyaçları bulunmaktadır. Piyasaya sunulan mal ve hizmetler aracılığıyla bu ihtiyaçlarını gideren bireyler, geleneksel anlayışta çıkarları doğrultusunda hareket eden, rasyonel davranışlar sergileyen ve fayda maksimizasyonu yapan bir iktisadi ajan olarak kabul edilmektedir. Bu ana akım, iktisat disiplininin merkezi iken geçerli olan genel kabuller farklılaşmaya başlamıştır. Bireylerin salt tüketim kalıpları yerine farklı tüketim alışkanlıkları sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede iktisat bilimi içinde yeni davranış kalıpları oluşmuştur. Tüketim kararlarında psikolojik unsurların göz ardı edilemeyeceği açıklanmıştır (Simon, 1986, s. 209). Yaşa, cinsiyete veya çalışma alanına göre kategorize edilen farklı tüketici gruplarının tüketim alışkanlıkları iktisat biliminin farklı bilim dallarıyla olan ilişkisini de göz önüne sermektedir. İktisat biliminin tek başına varlığını devam ettiremeyeceği birçok iktisatçı tarafından ortaya konulmaktadır. İktisatçılar, iktisat ile diğer bilimlerin karşılıklı bir sentez içinde olmasını ifade etmişler. Bu bağlamda iktisat bilimi tüketici davranışlarını inceleyen bir bilim olmasından dolayı incelemelerde psikolojiden de faydalanmalıdır. İktisat-psikoloji birlikteliği ile ana akımın öne sürdüğü rasyonel tüketicinin irrasyonel kararlar sergileyebileceği ortaya çıkmıştır. Böylelikle iktisat disiplininde ana akımın katı varsayımlarını sarsan yeni bir alan meydana gelmiştir. İktisadi analizlerin gerçekliğini artırma çabasıyla ortaya çıkan davranışsal iktisat, bireylerin

psikolojik özelliklerini dikkate almaktadır (Camerer & Loewenstein, 2004, s. 3).

Davranışsal iktisat, Neo-klasik Okul'u eleŐtirmiŐ ve bireylerin irrasyonel davranıŐlara sahip olabileceğine dair yaklaşımlar geliştirmiştir. Johnson (1958) ve Boulding(1958) alıŐmalarında belirtildiği gibi davranışsal iktisadın temel dayanak noktası bilişsel psikolojidir (Angner & Loewnsstein, 2006, s. 1). İktisat ve psikolojinin sentezi ile oluşan davranışsal iktisat alanı, iktisadi hayatta insan davranışlarının anlamlandırılmasına ve modellenmesine olanak sağlamıştır. Eski ve yeni davranışsalcılar olarak bu alanda çalışmalar yapan iktisatçılar çeşitli bilgisayar simülasyonları, davranışsal modellemeler ve önyargılara ait analizler gerçekleŐtirmiŐlerdir. Bu bağlamda davranışsal iktisat, ana akım iktisat okulunun görüşlerinin deęiŐmez olduğu fikrini ortadan kaldırmaktadır (Kahneman, 2003, s. 162). İktisat bilimine farklı bir bakış açısı getiren davranışsal iktisat, tüketicilerin duygularını satın alma karar süreçlerine entegre ettiğini kabul etmektedir.

Bu alıŐma, davranışsal iktisat çerçevesinde bekar ve evli tüketicilerin tüketim kararlarında farklı eğilimlerde bulunup bulunmadıklarını tespit etmek için yapılmaktadır. Bekar ve evli bireyler tüketim kararlarında ana akım iktisada uygun olarak rasyonel davranışlar mı sergiliyor, yoksa duyguların iktisadi kararlarda etkilerinin olduğunu savunan davranışsal iktisada göre irrasyonel davranışlar mı sergiliyor? Bu çalışmanın temel amacı, medeni durumun tüketim alışkanlıkları üzerindeki etkisini belirlemek ve tüketim kararlarında yaş, cinsiyet ve

çalışma alanının yanı sıra medeni durumun da etkili olduğunu göstermektedir.

1. Literatür İncelemesi

İktisat bilimine yeni ve dinamik bir araştırma alanı olarak giren davranışsal iktisat, pek çok araştırmacı için ilgi çekici konular arasında yerini almıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde davranışsal iktisat perspektifinde farklı değişkenlerin analizleri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda belirtilmiştir.

Kahneman ve Tversky (1979), Tüketicilerin her durumda rasyonel davranamayacağı hipotezini kanıtlamıştır ve çalışmalarında bireylerin riskli bir koşul durumunda veya bir belirsizlik durumu olduğunda rasyonalite özelliklerini kaybettiklerini gözlemlemiştir.

Tarı ve Pehlivanoğlu (2007), Kocaeli’de yaşayan tüketicilerin gelirleri ve harcamaları arasındaki ilişki irdelenmiştir. Anket çalışması sonucu elde edilen verilerle tüketicilerin harcama grupları ve tüketimi gerçekleştirdikleri mallar kategorize edilerek bulgular elde edilmiştir. Analizler neticesinde Engel Kanunu ile paralellik gösteren sonuçlar elde edilmiştir.

Eser ve Toigonbaeva (2011), Psikoloji ve İktisat bilimlerini sentezleyerek meydana gelen davranışsal iktisat hakkında geleneksel teorinin yetersizliklerini ortaya koyarak iktisada farklı bir bakış açısı kazandırmışlardır. Bu çalışma ile iktisadi analizlerde matematiksel ifadelerin yanında insan davranışlarına da yer verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Çekiç (2016), Bartın'da yaşayan kadın ve erkek tüketicilerin tüketim alışkanlıklarını inceleyen bu çalışma, tüketim kavramının tarihsel yolculuğu ile tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen etmenleri bir arada açıklanmıştır. Temelde cinsiyet faktörünün tüketim üzerindeki etkileri açıklanmaktadır. Kadın ve erkeklerin rasyonel ve irrasyonel olduğu durumlar farklılık göstermektedir.

Karaca (2017), Tokat ilindeki kamu çalışanlarının tüketim alışkanlıklarını incelediği bu çalışmada, paranın tüketicilerin yaşamlarındaki rolünü değerlendirmektedir.

Koç (2018), Van ilinde yaşayan kadın ve erkeklerin tüketim tercihlerinin nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır. Kadınların gereksiz alışveriş yapmak hipotezine verdikleri cevaplar ile irrasyonel davrandığı ortaya çıkarken; erkeklerin sürekli aynı markaları tercih etmesi ile irrasyonel davranışlar sergiledikleri görülmüştür.

2.Davranışsal İktisat Alanına Yapılan Katkılar

Adam Smith 1759 yılında yayınlanan ve ilk eseri olan Ahlaki Duygular Kuramı'nda iktisat biliminin psikoloji ile ilişkisinden bahsetmiş, Jeremy Bentham ve David Hume da iktisadi olayları psikolojik temellere dayandırarak açıklamışlardır. Ancak o dönemlerde bir bilim olmayan psikolojinin varlığı yok sayılarak iktisat-psikoloji ilişkisi kabul görmemiştir (Sent, 2004, s. 735).

20.yüzyıl başlarında ana akım iktisat savunucuları, iktisat bilimi içinde psikolojik faktörlerin yer almasının genel kabul görmüş teori-

ler için geçersiz sonuçlar ortaya çıkarabileceğini savunmuşlardır. Bu nedenle de psikolojik etmenleri yok sayarak rasyonellik çerçevesinde çalışmalar yapmışlardır. Ancak yıllar geçtikçe Irving Fisher ve Vilfredo Pareto gibi bazı ana akım savunucuları çalışmalarında psikolojik faktörleri kısmen dahil etmeye başlamışlar (Cameer & Loewenstein, 2004, s. 6).

İktisat bilimi ile psikoloji birlikteliği ağırlıklı olarak 20.yüzyıl ortalarında çalışmalara girmeye başlamıştır. Herbert Simon bu alandaki öncelikli bir isimdir. Çalışmalarında o zamana kadar bahsedilmeyen sınırlı rasyonellik ve karmaşıklık gibi kavramlardan bahsetmiştir. (Simon, 1955, s. 113). Simon erken dönem davranışsalcılar olarak iktisat literatürüne girmiş olsa da bu alan içinde önemli bir yer elde edememiştir.

İktisadi çalışmalarda iktisat bilimi içinde psikolojik etmenleri analizlere dahil eden diğer bir iktisatçı ise John Maynard Keynes'tir. Keynes ana eseri olan "The General Theory of Employment, Interest, and Money"de gerçek davranışın beklenen fayda ile modellenemeyeceğini ve davranışın nedeninin farklılaşabileceğini belirterek ordinalizmden bu şekilde sapmaların meydana geleceğini ifade etmiştir (Agner & Loewenstein, 2006, s. 18).

Bu alanda en önemli katkıları veren isimlerden biri Daniel Kahneman'dır. Tüketicilerin her zaman rasyonel hareket etmeyeceği hipotezini kanıtlamıştır. Bu sayede 2002'de Nobel ödülüne layık görülmüştür. Kahneman, bireylerin risk altında veya bir belirsizlik söz konusu olduğunda rasyonellikten uzaklaştığını savunmaktadır (Kahne-

man & Tversky, 1979, s. 263). Kahneman ile birlikte bu alana katkı yapan diğer bir isim Amos Tversky'dir. Tversky Michigan Üniversitesi'nde psikoloji doktorasını tamamlamıştır. Her iki bilim insanı öncelikle beklenen fayda ve Bayes teorimi hakkında çalışmalar yapmıştır. Yazarlar daha sonra davranışsal iktisat çalışmalarına yönelerek yeni davranışsalcılar olarak literatüre katkı sağlamışlardır. Yeni davranışsal iktisatçılar erken dönem davranışsal iktisatçılardan ayrılmaktadırlar. Erken dönem davranışsalcılar, ana akım iktisadı sert bir şekilde eleştirip varsayımlarını kesinlikle kabul etmemektedirler. Tamamen farklı modeller üzerine yoğunlaşmışlardır. Kahneman ve Tversky'nin de içinde bulunduğu yeni davranışsalcılar ise var olan modeller üzerinden çeşitli sınırlamalarla meydana gelen sapmaları analiz etmektedirler (Ruben & Dumludağ, 2015, s. 43). Kahneman ve Tversky incelemelerine rasyonellik ile başlamışlar. Yeni modeller kurmadan var olan modellere çeşitli sınırlamalar getirerek oluşturdukları yöntem kısıtlı rasyonelliktir. Bu yöntem basit bir ekonomik modele yönelmektedir (Kahneman, 2003, s. 162). Kahneman ve Tversky çalışmaları Science Dergisi ve Econometrica Dergisi'nde yayınlanmıştır. Belirsizlik altında tüketicilerin karar mekanizması üzerinde duyguları ile birlikte irrasyonel kararların şekillendiğini açıklamışlardır. Ayrıca beklenti teorisi üzerinde herhangi bir risk oluştuğunda karar mekanizmasının işleyiş sürecini çalışmalarına dahil ederek bu teorinin beklenen fayda teorisine tepki olarak ortaya çıktığını savunmaktadırlar. Beklenti teorisi ile bireylerin kayıplara ve kazançlara karşı oluşturduğu tepkinin aynı olmadığını ortaya çıkar-

The Effects of Marital Status on Rational Modern.. 361
mışlardır. Bu sayede de davranışsal finansın gelişmesine de katkı
sağlanmıştır (Ruben & Duumludağ, 2015, s. 44).

Finansal piyasalardaki kâr veya zarar koşullarında tasarrufta bulunma eyleminin nedenleri davranışsal iktisat çalışmaları ile ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda kayıptan kaçınma ifadesi ile tüketim teorilerinden nispi gelir teorisinin de çerçevesini çizmektedir. Bu teoriye göre tüketiciler çevresel faktörlerden etkilenerek kendilerini farklı tüketicilerle karşılaştırmaktadır. Yüksek statüye sahip bireyler gelir kaybı yaşadığında bu durumdan olumsuz etkilenirken, finansal açıdan daha az iyi durumda olan bireylerin gelir kaybı ile karşılaştıklarında bu durumunun yaşamlarına olan etkisi daha düşüktür (Kahneman & Tversky, 1984.).

Davranışsal iktisat çalışmalarına deneysel analizler yaparak destek veren Kahneman ve Tversky bireylerin davranışlarına etki eden bir çok psikolojik etmen üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Bu anlamda bireyin mutluluğuna etki eden olguları araştırarak fayda ölçümü için kullanılabilir önemli bir ölçüt olduğunu düşünmektedirler (Frey ve Stutzer, 2002, s. 402).

Kahneman 2002 yılında Nobel ödülünü kazanmasından sonra disiplinler arası çalışmanın önemine vurgu yapmış ve iktisadi karar süreçlerinde bireylerin psikolojik etmenlerin yanında sosyolojik faktörlerinde etkisi altında kalarak fayda maksimizasyonu amacını gerçekleştirmeye çabalamayabileceğini belirtmiştir (Lewis vd, 2009, s. 432). Yeni davranışsalcılar olarak adlandırılan iktisatçılar gitgide çoğalmaktadır. Richard Thaler, Colin Camerer, Maathew Rabin ve George

Loewenstein bu alanda çalışmalar ortaya koyan önemli iktisatıllardandır. Bu alanda birçok çalışma ortaya çıkmıştır. İlk olarak “Davranışsal Ekonomiye Geliştirme Derneği” kurulmuştur. Bu topluluk kurulduktan sonra “Ekonomik Davranış Dergisi ve Organizasyon” isimli dergi çıkmaya başlamıştır. Yeni davranışsalcılar tarafından yayınlar yapılmaya başlanmıştır. “Üç Aylık Ekonomi Dergisi” bu alana özgü bir sayı yayınlamıştır (Camerer ve diğerleri, 2004, s. 5-6).

Andrei Shleifer’e Amerikan Ekonomi Birliği tarafından John Bates Clark dülü verilmiştir. Bu döl Nobel’e layık görülebilecek iktisatıllara verilen çok değerli bir ödüldür. Shleifer’in bu ödüle layık görölmesinin nedeni davranışsal finans çerçevesinde rasyonelite ve fiyat farklılaşması konularına getirdiği eleştirel düşüncelerle davranışsal iktisat alanında bir çığır açmış olmasıdır (Shleifer, 2000).

Sınırlı rasyonelliğin, irade eksikliğinin ve sosyal tercihlerin bireysel kararlardaki ve piyasadaki etkileri ve bu etkileri oluşturan nedenleri açıklayarak davranışsal iktisat alanına önemli çalışmalarda bulunan Amerikalı ekonomist Richard Thaler 2017 yılında Nobel Ekonomi dölünü kazanmıştır.

3.Rasyonel Davranış Üzerinde Medeni Durumun Etkileri

Tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen faktörlerden biri de medeni durumlarıdır. Evli bireyler tüketim kararlarını aileleri ile birlikte gerçekleştirirken irrasyonel davranışlar sergileyebilmektedir. Ana akım iktisatdaki homoeconomicus kavramını destekleyen davranışlarda bulunmayarak rasyonel davranmadığı görülebilmektedir. Birey

kendi kişisel ihtiyaçlarından çok ailesinin, eşinin veya çocuğunun ihtiyaçlarını ön planda tutmaktadır. Aynı zamanda kişi aile çevresinden etkilenebilmekte veya aile üyelerinin karar süreçlerinde etkisi oldukça güçlü olmaktadır (Arslan, 2003, s. 92). Bu durum tüketim kararlarında rasyonelliğin sınırlandığını ortaya koymaktadır. Bekâr bir tüketici için onu etkileyebilecek herhangi bir faktörün olmadığı durumlarda satın aldığı ürünlerin fiyatı önemli değilken, evli bir tüketici için önem arz edebilmektedir. Bekâr tüketici kendi ihtiyaçlarını ön planda tutarak kendi fayda maksimizasyonunu yükseltmek adına başka bir deyişle kendi çıkarlarını ön planda tuttuğu ve farklı etmenlerden etkilenmediği (eş, çocuk vb.) için rasyonel hareket etmektedir. Bu durumda bekâr tüketicinin evli tüketiciye göre rasyonel davrandığı görülmektedir. Evli ve bekâr tüketicilerin kararları ile ilgili bir başka nokta ise harcamaların dağılımı konusunda ortaya çıkmaktadır. Evli bireyler gıda harcamalarında en çok pay ayırırken, bekar tüketiciler için bu değerlendirme doğru olmamaktadır. Çünkü evli ve özellikle çocuklu tüketiciler bu konuda irrasyonel davranışlar sergileyerek eğlence, giyim veya kozmetik yerine gıdaya daha çok pay ayırmayı tercih etmektedirler.

4. Veri ve Model

Tüketiciler farklı farklı satın alma davranışları sergilemektedirler. Bu satın alma sürecine etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar kişisel, psikolojik ve sosyal faktörler olarak üç grupta toplanmaktadır. Bireylerin medeni halleri de tüketim kararlarında etkili olan kişisel bir faktördür. Tüketiciler bazı zamanlarda rasyonellikten uzaklaşarak

irrasyonel davranışlar sergilemektedir. Medeni durum, tüketicilerin tüketim kararlarında farklılıklara neden olmaktadır. Bu çalışma aracılığıyla, Kocaeli’de yaşamını sürdüren evli ve bekâr tüketicilerin tüketim eğilimlerinin açıklanması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda Kocaeli’de yaşayan bireylerin tüketim alışkanlıklarının yönünün evli veya bekâr olmalarına göre bir değişiklik gösterip göstermemesi açısından bu çalışma büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada bir anket uygulaması yapılmıştır. Anket soruları literatür incelemeleri ile evli ve bekâr tüketicilerin tüketim alışkanlıkları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde anket yapılacak kitlenin demografik özelliklerinin tespit edilmesi amaçlanarak toplam 8 soru hazırlanmıştır. İkinci bölümde ise beşli likert ölçeği kullanılarak hipotezlere yönelik sorular hazırlanmıştır. Örneklem seçiminde Kocaeli ilinin nüfusu incelenerek ve %5 hata payı ile çalışılarak Darıca, Gebze, İzmit, Kartepe ve Gölcük ilçelerinde toplam 406 bireye anket yapılması uygun bulunmuştur.

4.1 Çalışmanın Bulguları ve İstatistiksel Sonuçları

Ankette ilk olarak katılımcıların demografik özelliklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda katılımcılara yaş, eğitim, meslek, çocuk sayısı, yaşanılan ilçe, gelir dağılımı alışveriş yapma sıklığı, medeni durum tespitine yönelik sorular yöneltilmiştir.

196 kadın, 210 erkek olmak üzere toplam 406 kişi ankete katılım sağlamıştır. Katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde %12,8’inin 18-25 yaş aralığında, %28,6’sının 26-35 yaş, %33,7’sinin 36-45 yaş,

%16,7'sinin 46-60 yaş, %8,1'inin ise 61 yaş ve üstü olduğu tespit edilmiştir. En fazla 36-45 yaş aralığındaki bireylerle anket yapıldığı görülürken, en az 61 yaş ve üstü kişilere anket yapıldığı görülmektedir. Ankete katılan bireylerin eğitim düzeylerine bakıldığında bireylerin %19,2'sinin ilköğretim, %48,8'inin lise, %22,9'unun üniversite (lisans), %6,4'ünün yüksek lisans ve %2,7'sinin doktora seviyesinde olduğu saptanmıştır. Katılımcıların meslekleri incelendiğinde %8,1'inin öğrenci olduğu, %14'ünün kamu sektöründe, %36,9'unun özel sektörde çalıştığı, %24,9'unun serbest meslek ile uğraştığı, %16'sının ev hanımı olduğu tespit edilmiştir. En az katılımın öğrenciler tarafından sağlandığı görülürken, en fazla katılım ise özel sektörden çalışanların oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların çocuk sayısına bakıldığında %33,3'ü çocuk sahibi değilken, %20,2'sinin 1, %24,1'inin 2, %15,3'ünün 3, %7,1'inin 4 ve daha fazla çocuk sahibi olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar arasında 4 ve üstü çocuk sahibi olan bireyler diğer gruplara göre daha azdır. Katılımcıların yaşamlarını sürdürdükleri ilçelere göre dağılımına bakıldığında, %16,3'ünün Darıca'da, %21,2'sinin Gebze'de, %26,8'inin İzmit'te, %22,2'sinin Kartepe'de ve %13,5'inin ise Gölcük'te yaşamını sürdürdüğü saptanmıştır. Katılımcıların yaşamlarını sürdürdükleri ilçeler anlamında birbirine yakın sonuçlar elde edilmiştir. Katılımcıların aylık gelirlerine bakıldığında %27,1'inin 0-2020TL, %29,6'sının 2021-3000TL, %26,6'sının 3001-4000TL, %11,6'sının 4001-5000 TL ve %5,2'sinin 5001TL ve üstü gelire sahip olduğu saptanmıştır. Katılımcıların bir haftada alışverişe çıkma sıklıklarına

bakıldığında, %3,7'sinin hiç alışverişe gitmezken, %13,8'inin 1 kez, %43,6'sının 2-3 kez, %26,4'ünün 4-6 defa, %12,6'sının da 7 ve daha fazla alışverişe çıktığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın ana amacı doğrultusunda katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında bekâr tüketiciler ve evli tüketiciler olmak üzere ikili bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Katılımcıların %33,5'inin bekâr, %66,5'inin evli olduğu tespit edilmiştir.

Anketin ikinci kısımda ise katılımcıların likert sorulara verdikleri yanıtlar ve bu yanıtların ortalamaları üzerinden medeni durum değişkenine göre anlamlı olup olmadığı saptanmaktadır. Bu analiz için "One-Sample Kolmogorov-Smirnov" testi kullanılmıştır. Tablo 1'deki sonuçlar ışığında medeni durum değişkeni için bu testin normal bir dağılıma sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Kolmogorov-Smirnov Testi

Tests of Normality						
	Kolmogorov – Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statis- tic	df.	Sig .	Statis- tic	df.	Sig .
Medeni Durumunuz Ne- dir?	0,419	406	0	0,621	406	0
a. Lilliefors Significance Correction						

Kaynak: Kolmogorov-Smirnov Testi

Bu nedenle likert sorular çerçevesinde medeni durum değişkenine t-testi uygulanması uygun bulunmuştur. Bu çalışma ile Kocaeli'de ya-

şamını sürdüren farklı medeni durumdaki (evli veya bekâr) tüketicilerin tüketim eğilimleri incelenerek davranış biçimlerinin (rasyonel veya irrasyonel) belirlenebilmesi için 25 likert soruyla oluşturulan anket uygulaması vasıtasıyla ortalamalar ve standart sapmalar bekâr ve evli katılımcılar için tespit edilmiştir. Ankete katılan tüm katılımcıların sorulara verdiği yanıtların ortalaması 3,09'dur. Yorumlar bu eşik değere göre yapılmaktadır. Katılımcıların verdiği yanıtların ortalamaları 3,09 değerinin altındaysa ifadeye (soruya) katılmadıklarını, eğer çıkan ortalama 3,09 değerinden yüksek ise katılımcıların ifadeye (soruya) katıldığı tespit edilmektedir. “Satın alınacak ürünün üzerinde fiyat etkisinin önemli olmadığı”, “Keyfi bir şekilde alışveriş yapma isteği”, “Ürünlerdeki indirimlerin satın alma kararı üzerinde bir etkisinin olmadığı”, “Modaya göre giyinme”, “Alışverişimi programlamadan yaparım”, “Mağaza düzeni alışveriş kararındaki etkisinin yüksek olması”, “En fazla eşin ihtiyaçları için alışveriş yapma”, “En fazla çocuğun ihtiyaçları için alışveriş yapma”, “Hızlı bir şekilde alışveriş yapma”, “Alışverişe gitmeden bir fiyat araştırması yapma”, “Semt pazarına alışveriş için gitmem”, “Her zaman organik gıdayı tercih ederim” likert ölçekli sorulara verdikleri bu yanıtların ortalamaları ise 3,09'dan düşüktür. Kocaeli'de yaşamını sürdüren katılımcıların verdikleri yanıtlar sonucunda tüketim kararlarında rasyonel hareket ettikleri belirlenmiştir. (“Alışverişe gitmeden bir fiyat araştırması yapma” hipotezine denekler katılmayarak rasyonel davrandıkları tespit edilmiş olmakla birlikte, rasyonel bireyler piyasa hakkında tam bilgiye sahip oldukları için fiyat araştırması yapma gereği duy-

mamaktadırlar. Anket sonucu da ana akımı destekleyen bu g6r6Ő6 ortaya çıkar mıŐtır) Ancak 3,09 eşik değerinden y6ksek olan “Alışveriş sırasında markalı 6r6nleri seçerim”, “Alışverişlerde kredi kartını tercih ederim”, “Alışverişlerde taksit seçeneğini kullanırım”, “Harcamalar arasında en fazla gıda harcamaları yer alır” “Harcamalar arasında en fazla giyim harcamaları yer alır”, “Harcamalar arasında en fazla kozmetik 6r6nleri yer alır”, “Havaların g6zel olması alışverişe çıkma da etkilidir”, “Havaların k6t6 olması alışverişe çıkma da etkilidir”, “En çok kendi ihtiyaçlarım için alışverişe ıkarım”, “Alışveriş listesi hazırlamam”, “Alışverişe yalnız ıkma”, “İadesi olabilen 6r6nleri seçerim”, “Gıda alıŐveriŐlerimi her zaman b6y6k marketlerden yapmayı tercih ederim” sorularının yanıtlarına bakıldığında Kocaeli’de yaşamını s6rd6ren katılımcıların yukarıdaki sorulardan etkilendikleri ve irrasyonel hareket ettikleri tespit edilmiştir.

Likert soruların ankete katılan t6m katılımcılar tarafından aynı Şekilde algılanmasının test edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle g6venilirlik analiz testine g6re Cronbach’s Alpha katsayısı 0,851 olarak tespit edilmiştir. G6venilirlik katsayısı %85 olduğundan anketteki 5’li likert soruların g6venilirliği y6ksektir ve çok g6venilir veya tamamen g6venilir Şeklinde ifade edilmektedir.

Tablo 2: G6venilirlik Testi

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
0,851	25

Kaynak: Yazarlar

5. Sonuçlar ve neriler

Tüketicici davranışlarında psikolojik faktörlerin etkisinin araştırılmasıyla yeni bir alan olarak doğan davranışsal iktisat, ana akım iktisadi anlayışın katı duruşunun esnek bir hal almasını sağlamıştır. Tüketicilerin tketicim kararlarını verirken medeni durumları bu kararlar üzerinde etkili olmaktadır. Bekâr tüketiciler bir tketicim eğilimine rasyonel tavır sergilerken evli tüketicilerin aynı tketicim eğilimine farklı bir tavır sergilediği görülmektedir. Tam aksi bir şekilde bekâr tüketiciler bir tketicim kararında irrasyonel davranırken evli tüketicilerin rasyonel davranış sergileyebileceği tespit edilmektedir.

Bu alışma ile, Kocaeli ilinde yaşamını sürdüren farklı medeni durumdaki bireylerin satın alma karar süreçlerinin belirlenmesine ve bu süreçlerde rasyonel veya irrasyonel davranış biçimlerinin açıklanmasına katkı sağlamıştır. Kocaeli'nin 5 ilçesinde yapılan anket çalışmasıyla toplam 406 bireye ulaşılmıştır. Katılımcıların genel dağılımını incelendiğinde anket yapılan kitlenin çoğunun orta yaş grubunda olan lise mezunu, evli erkek bireylerden oluştuğu saptanmıştır.

Anket iki ana bölüm oluşturularak hazırlanmıştır. İlk bölümde ankete katılan tüketicilerin genel özelliklerinin tespitine yönelik sorular hazırlanmıştır. Diğer bölümde ise 25 tane tketicim kararlarında rasyonel veya irrasyonel davranışların tespitine yönelik “Kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kısmen katılıyorum, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum” şekilde likert ölçekli sorular oluşturulmuştur. Analiz sonuçları IMP SPSS kullanılarak tespit edilmiştir. Elde edilen sonuç-

lar incelendiğinde likert ölçek tipli sorulardan 8'inde farklı medeni durumda olan tüketicilerde farklı sonuçlar ortaya çıktığı saptanmıştır. Kalan soruların ise medeni durumun deęiŐmesine bağlı olmaksızın tüketicilerin tüketicilerine herhangi bir etkide bulunmadığı görülmüştür. Farklı medeni durumda olan tüketicilerin analiz sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

Hipotezlerin test edilmesi amacıyla SPSS 25.0 yazılımı ile t- testi yapılarak analize devam edilmiştir. T testi iki farklı grup arasında ortalamaları açısından bir benzerlik olup olmadığını açıklayan ve en sık kullanılan hipotez testidir. Ayrıca t testi incelenen 57 veri grubunun daha önce yapılan bir hipotez testinde farklı bir grup içerinde olup olmadığı cevabını verirken bağımsız iki veri grubu arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyini açıklamaktadır. Anketteki her bir soru için verilen cevaplar medeni duruma göre analiz edilmiş olup tablolar aracılığıyla hesaplanan t değeri ve %5'lilik hata payı mukayese edilip hipotezlerin ret veya kabulü şeklinde karar verilmiştir. Daha sonra hipotezin ret veya kabul sonucuna göre veri grupları arasında korelasyon analiz yapılmıştır. Korelasyon analizi ile bir değişkenin diğer değişken ile arasındaki ilişki tespit edilirken, bu ilişkinin derecesini gösteren korelasyon katsayısı bulunmuştur. Elde edilen korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında bir değere tekabül etmektedir. Katsayının negatif veya pozitif çıkması değişkenler arasındaki ilişkinin yönü hakkında ipucu vermektedir.

Bekâr tüketicilerin aldığı bir ürünün fiyatına dikkat etme konusunda irrasyonel davrandığı tespit edilirken, evli tüketiciler bu konuda daha

rasyoneldir. Bütçe içerisinde gıda harcamalarına daha fazla pay ayırma konusunda evli tüketicilerin bekâr tüketicilere kıyasla daha irasyonel davrandığı tespit edilmiştir. Bütçe içerisinde giyim harcamalarına daha fazla pay ayırma konusunda bekâr tüketicilerin evli tüketicilere kıyasla daha irrasyoneldir. Bütçe içerisinde kozmetik ürünlerine daha fazla pay ayırma konusunda evli tüketicilerin rasyonel olduğu bekâr tüketicilerin ise irrasyonel hareket ettiği tespit edilmiştir. Alışverişe çıkma konusunda hava durumunun tüketicilerin kararları üzerindeki etkisine bakıldığında bu konuda evli olanların bekâr tüketicilere kıyasla daha irrasyonel hareket ettiği görülmüştür. Çocukların ihtiyaçları doğrultusunda alışveriş yapılma konusunda evli tüketiciler irrasyonel, bekârların ise rasyonel hareket ettiği saptanmıştır. Alışverişe çıkmadan bir liste hazırlama alışkanlığının tespiti için olumsuz olarak oluşturulan soruya bekâr tüketicilerin evlilere kıyasla irrasyonel davrandığı tespit edilmiştir. Tek başına alışverişe çıkma konusunda bekârların irrasyonel, evliler ise rasyonel hareket etmektedir.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre tüketicilerin davranış biçimleri hakkında genel bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir. Bazı durumlarda medeni durumlarının getirdiği duygu ve düşünceler ile katılımcıların irrasyonel davranışlarda buldukları gözlenmektedir. Bu noktada pazarlamacıların, evli veya bekâr tüketicilere uygun stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. İnsan sosyal ve anlaşılması kolay olmayan bir canlıdır. Tüketicilerin davranışlarının kalıplar içerisinde oturtulması doğru değildir. Evli veya bekâr tüketicilerin davranışları-

nın hangi doğrultuda olacağı bilinmese de tahminlerde bulunulabilir. Dürtme olarak ifade edilen davranışları tahmin etme yolu ile amaç, seçim yapma sorunu yaşayan evli veya bekâr tüketicilere yardımcı olmak ve karşılaşılan her tercihin maliyetini ve getirisini açıklamaktır.

Bu çerçevede ana akım iktisadi görüş varsayımlarından rasyonelliğe ilave olarak insan psikolojisinin etkileri de incelenmelidir. Türkiye’de davranışsal iktisat alanında medeni durum faktörünü inceleyen farklı bir çalışma yer almamakla beraber var olan çalışmalar cinsiyet yaş gibi etmenler üzerinde durularak daha çok psikolojinin bu alandaki önemine vurgu yapan eserler ortaya konmuştur. Davranışsal iktisat üniversitelerde ana iktisat derslerinin yanında zorunlu bir ders olarak okutulmalıdır. Hükümetler de bu anlamda davranışsal iktisat ilkelerine uygun politikalar oluşturmalıdır. Bu kapsamda finansal teşvik çerçevesinde tüketicilerin önyargıları dikkate alınarak bunlara uygun teşvik politikaları oluşturulabilir. Bu tür teşvik politikaları konusunda çalışmalar yapan ülkelerle birlikte Türkiye’de de geleneksel politikaların yanında davranışsal kamu politikalarına yer verilmelidir. Bakanlıklarda davranışsal kamu politikaları birimlerinin oluşturulması gerekmektedir.

İnsan temeli üzerine kurulu sosyal bir bilim dalı olan iktisat biliminin psikoloji, sosyoloji gibi bilim dalları ile iç içe araştırmalar yaptığı müddetçe insanın ekonomik hayatına dair daha faydalı daha anlamlı sonuçlar elde edeceği açıktır. Davranışsal iktisat çalışmaları bu anlamda çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Çünkü insanın karar meka-

nizmasına etki edebilen, onu yönlendiren faktör çok fazladır. Karmaşık bir yapı olan insan beyninin iktisadi hayattaki karar süreçlerinde yapacağı seçimin nedeni yapılacak olan davranışsal ve deneysel çalışmalarla netlik kazanabilecektir. Bu sebeple bu alandaki çalışmaların başta psikoloji olmak üzere sosyoloji, antropoloji, felsefe ve tarih gibi bilim dallarıyla eş anlı olarak yapılması iktisat bilimine çok katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Arslan, K. (2003). Otomobil alımında tüketici davranışlarını etkileyen faktörler. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, Sayı 3(2), 92.
- Angner, E. & Loewenstein, G. (2006). Behavioral economics. Handbook of the Philosophy of Science, 14(5), 1-18.
- Camerer, C. & Loewenstein, G. (2004). "Behavioral economics: past, present, future". New York: Princeton University Press.
- Camerer, Colin, Loewenstein G. ve Rabin M., "Advances in Behavioral Economics, New York: Princeton University Press, 2004, ss.5-6.
- Çekiç, S. (2016). Davranışsal iktisat bağlamında cinsiyet farkının tüketici tercihlerine etkisi: Bartın örneği. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.
- Eser, R. ve Toigonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak Davranışsal İktisat, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(1), 289-292.
- Frey, B. S. & Stutzer, A. (2002). What can economists learn from happiness research? Journal of Economic Literature, 40(2), 402.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1984). Choices, values and frames. American Psychologist, 39(4), 341.
- Kahneman, D. (2003). A psychological perspective on economics, The American Economic Review, 93(2), 162.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. Econometrica: Journal of the Econometric Society, 47(2), 263. doi: [10.2307/1914185](https://doi.org/10.2307/1914185).

Karaca, Ö. (2017). Davranışsal İktisat Çerçevesinde Bireylerin Tüketim Davranış Eğilimleri: Kamu Çalışanları Örneği. GaziosmanpaŐa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Lewis, A., Carrera, S., Cullis, J., Jones, P. (2009). 'Individual, cognitive and cultural differences in tax compliance: UK and Italy compared', *Journal of Economic Psychology* 30(3), 432.

Ruben, E. & Dumludağ, D. (2015). İktisatta davranışsal yaklaşımlar. İstanbul: İmge Kitabevi.

Sent, E. (2004). Behavioral economics: how psychology made its way back into economics. *history of political economy*, 36 (4), 735-760.

Shleifer, A. (2000). *Inefficient markets: an introduction to behavioral finance*. Oxford: Oxford University Press.

Simon, A. H. (1955). A behavioral model of rational choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69(1): 113.

Simon, H. (1986). Rationality in psychology and economics. *The Journal of Business*, 59(4), 209.

Tarı, R. & Pehlivanoglu, F. (2007). Kocaeli ilinde tüketici davranışlarının gelir harcama grupları ilişkisi aÇısından analizi (tüketim harcamaları profili). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 192-210.

Extended Abstract

The Effects of Marital Status on Rational Modern Consumer Behaviors in the Framework of Behavioral Economics: The Case of Kocaeli

Individuals, who are the smallest building blocks of economics, have unlimited wants and needs. Individuals who meet these needs through the goods and services offered to the market are accepted as an economic agent who acts in accordance with their interests, exhibits rational behaviors and maximizes utility in the traditional understanding. While this mainstream was the center of the discipline of economics, the prevailing general assumptions began to differ. It has been revealed that individuals exhibit different consumption habits instead of pure consumption patterns. In this framework, new behavioral patterns have emerged in the science of economics. It has been explained that psychological factors cannot be ignored in consumption decisions (Simon, 1986, p. 209). The consumption habits of different consumer groups, categorized according to age, gender or field of study, also reveal the relationship of economics with different branches of science. It is revealed by many economists that the science of economics cannot survive on its own. Economists expressed that economics and other sciences are in a mutual synthesis. In this context, since economics is a science that examines consumer behavior, it should also benefit from psychology in examinations. It has been revealed that the rational consumer, which is suggested by the mainstream with the combination of economics-psychology, can exhibit irrational decisions. Thus, a new field has emerged in the discipline of economics that shakes the rigid assumptions of the mainstream. This study is carried out to determine whether single and married consumers have different tendencies in their consumption decisions within the framework of behavioral economics. Do single and married individuals act rationally in consumption decisions in accordance with the mainstream economy, or do they display irrational behaviors according to behavioral economics, which argues that emotions have an impact on economic decisions? The main purpose of this study is to determine the effect of marital status on consumption habits and show that marital status is also effective in consumption decisions, as well as age, gender and field of study. Through this

study, it is aimed to explain the consumption trends of married and single consumers living in Kocaeli. At the same time, this study is of great importance in terms of whether the direction of consumption habits of individuals living in Kocaeli changes according to whether they are married or single.

In this study, a questionnaire was applied. The survey questions were prepared by taking into account the consumption habits of married and single consumers with literature reviews. The questionnaire form consists of two parts. In the first part, a total of 8 questions were prepared with the aim of determining the demographic characteristics of the population to be surveyed. In the second part, questions about hypotheses were prepared using a five-point Likert scale. Sample selection When the population of Kocaeli province was examined, it was found appropriate to conduct a survey of 406 individuals in Darica, Gebze, İzmit, Kartepe and Gölcük districts by working with a 5% margin of error.

It was found appropriate to apply the t-test to the marital status variable within the framework of Likert scale questions. In this study, averages and standard deviations were determined for single and married participants by means of a questionnaire with 25 likert questions in order to determine the behavior patterns (rational or irrational) according to their marital status by examining the consumption trends of consumers in different marital status (married or single) living in Kocaeli. . The average of the answers given by all respondents to the questions is 3.09. Comments are made according to this threshold value. If the average of the answers given by the participants is below 3.09, it is determined that they do not agree with the statement (question), and if the average value is higher than 3.09, the participants agree with the statement (question). "The price effect on the product to be purchased is not important", "The desire to shop arbitrarily", "The discounts on the products do not have an effect on the purchasing decision", "Dress according to the fashion", "I do my shopping without programming", "The effect of the store layout on the shopping decision" high", "Do not shop for the needs of the spouse the most", "Do not shop for the needs of the child the most", "Do the shopping quickly", "Do a price research before going shopping", "I do not go to the neighborhood market for shopping", "The avera-

ge of the answers given to the likert scale questions "I always prefer organic food" is lower than 3.09. As a result of the answers given by the participants living in Kocaeli, it was determined that they acted rationally in their consumption decisions. However, higher than the threshold value of 3.09, "I choose branded products while shopping", "I prefer credit card for shopping", "I use installments for shopping", "Food expenditures include the most expenditures" "Expenditures include clothing expenditures the most". Among the expenditures, cosmetic products are the most common", "When the weather is nice, going shopping is also effective", "Bad weather is also effective on shopping", "I go shopping mostly for my own needs", "I do not prepare a shopping list", "I go shopping alone" ", "I choose returnable products", "I always prefer to do my food shopping in big markets", it was determined that the participants living in Kocaeli were affected by the above questions and acted irrationally.

EK-1

ANKET SORULARI

1. Cinsiyetinizi belirtiniz.

() Kadın () Erkek

2. Yaşınızı belirtiniz.

() 18-25 arası () 26-35 arası () 36-45 arası () 46-60 arası () 61 ve üstü

3. Medeni durumunuzu nedir?

() Bekâr () Evli

4. Eğitim durumunuz nedir?

() İlköğretim () Lise () Üniversite (Lisans) () Yüksek Lisans () Doktora

4. Mesleğiniz nedir?

() Öğrenci () Kamu Sektörü () Özel Sektör () Serbest Meslek () Ev Hanımı

5. Çocuğunuz var mı?

() Yok () 1 () 2 () 3 () 4 ve üstü

6. Hangi semtte oturuyorsunuz?

() Darıca () Gebze () İzmit () Kartepe () Gölcük

6. Aileniz ile mi yaşıyorsunuz?

() Evet () Hayır

7. Aylık geliriniz (kazancınız) ne kadardır?

() 0-2020TL () 2021-3000TL () 3001-4000 TL () 4001-5000 TL () 5001 ve üstü

8. Haftada kaç defa alışverişe çıkarsınız?

() Hiç () 1 () 2-3 () 4-6 () 7-9 () Daha fazla

Anketin Açıklaması: 25 sorudan oluşan bu bölümde, ankete katılan bireylerin tüketim tercihleri, eğilimleri ve alışveriş esnasında etkilendikleri faktörlere dair sorular hazırlanmıştır. Her bir soruyu tüketim davranışlarınıza göre “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, kısmen katılıyorum”, “katılıyorum”, “kesinlikle katılıyorum” seçeneklerinden hangisi size en uygunsa onu işaretleyiniz.	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1) Alışverişe çıktığımda markalı ürünleri tercih ederim.					
2) Satın alacağım ürünün fiyatı benim için önemli değildir.					
3) İhtiyaçlarım dışında keyfi olarak alışverişe çıkarırım.					
4) Ürünlere yapılan indirimler satın alma kararım üzerinde etkili değildir.					
5) Alışverişlerimde kredi kartı kullanırım.					

6) Alışverişlerde taksit yaptırmayı tercih ederim.					
7) Harcamalarım içerisinde en çok pay gıda harcamalarına aittir.					
8) Harcamalarım içerisinde en çok pay giyim harcamalarına aittir.					
9) Harcamalarım içerisinde en çok pay kozmetik ürünlerine aittir.					
10) Modayı sürekli takip eder ona göre giyinirim.					
11) Alışverişimi spontane yaparım.					
12) Mağaza düzeni alışveriş kararında etkilidir.					
13) Havaların güzel olması alışverişe gitmemde etkilidir.					
14) Havaların kötü olması alışverişe gitmemde etkilidir.					
Anketin Açıklaması: 25 sorudan oluşan bu bölümde, ankete katılan bireylerin tüketim tercihleri, eğilimleri ve alışveriş esnasında etkilendikleri faktörlere dair sorular hazırlanmıştır. Her bir soruyu tüketim davranışlarınıza göre “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, kısmen katılıyorum”, “katılıyorum”, “kesinlikle katılıyorum” seçeneklerinden hangisi size en uygunsa onu işaretleyiniz.					
15) En fazla kendi ihtiyaçlarım için alışverişe çıkarım.					

16) En fazla eŐimin ihtiyaçları için alışverişe ıkarım.					
17) En fazla ocuğumun ihtiyaçları için alışverişe ıkarım.					
18) Alışveriş listesi hazırlama gibi bir alıŐkanlıęım yoktur.					
19) Bir mağazaya girdiğimde çok hızlı bir Şekilde alışverişimi yapar ve ıkarım.					
20) Yalnız alışveriş yapmayı tercih ederim.					
21) İadesi mümkün olan ürünleri tercih ederim.					
22) Alışverişe çıkmadan önce alacağım ürünle ilgili daha önceden fiyat araştırması yapmıŐımdır.					
23). Semt pazarından alışveriş yapmam.					
24). Gıda alıŐveriŐlerimi her zaman büyük marketlerden yaparım					
25) Her zaman organik gıdayı tercih ederim					

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

Bu anket çalışması, Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bölümü'nde Doç. Dr. Ferhat **PEHLİVANOĞLU** danışmanlığında yürütülen İktisat Teorisi ve Tarihi Yüksek Lisans öğrencisi Çağla **ŞENVELİ** tarafından hazırlanan “Davranışsal İktisat Perspektifinde Medeni Durumun Rasyonel Modern Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkileri: Kocaeli ili Örneği” adlı tezde kullanılmak amacıyla yapılmaktadır. Anket sonuçları sadece bilimsel yayın için kullanılmaktadır. Anket yapılırken gönüllülük esas alınmıştır. Ankete katılan bireylerden isim ve soyisim alınmamıştır. Katılımcıların hepsine teşekkür ederiz.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Akıllı Kentlerde Yaşam Kalitesi: Sakarya Büyükşehir Belediyesi'nin Akıllı Kent Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma¹

Akın ÖZDEMİR*

Özet

Amaç: Bu çalışma, “akıllı kent stratejileri, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesine nasıl katkı sağlayabilir?” sorusuna yanıt bulmayı amaçlamaktadır.

Yöntem/Metodoloji/Dizayn: Türkiye’deki yerel yönetimler arasında ilk akıllı kent stratejisine sahip Sakarya Büyükşehir Belediyesi (SBB), bu özgün yanı ile tekli vaka incelemesine değer bulunmuştur. SBB bünyesinde, çeşitli kademelerde çalışan 23 personele gerçekleştirilen yüz yüze görüşmelerin yanı sıra hazırlanan stratejik plan (SASEP) ve kurumun resmi haber bülteni (Gündüz-Gece) içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir. Ek olarak alan araştırması sürecinde, araştırmacı tarafından tutulan gözlem notlarından içerik analizinde elde edilen bulguların yorumlanması için faydalanılmıştır.

Sonuçlar: SBB’nin veri odaklı bir akıllı kent stratejisine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu strateji sayesinde örneklemin, öncelikle kentin nesnel yaşam kalitesi göstergelerinde bir iyileşme sağladığı ve bu iyileşmenin ağırlıklı olarak altyapı, ulaşım, çevre ve yönetim gibi akıllı kent göstergelerinde görüldüğü ortaya konulmuştur.

Katkı/Farklılıklar: Geniş kapsamlı literatür incelemesi ve ampirik bulgulardan destekle bu çalışmada akıllı kent kavramı, “bir kentin kendi iç dinamiklerine yönelen ve o kentin öncelikleri doğrultusunda teknolojik gelişmelerden, çeşitli veri kaynaklarından ve doğru bir süreç çerçevesinde elde edilen bilgidен paydaşlarının yaşam kalitesi standartlarını iyileştirmek için faydalanan kent yönetim stratejisi” şeklinde tanımlanmıştır.

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru:

Kabul:

Online Yayım: 30.11.2011

Anahtar Kelimeler:

Akıllı Kent
Yaşam Kalitesi
Bilgi ve İletişim Teknolojileri
Veri
Bilgi

Kaynak Gösterimi:

Özdemir, A. (2022). Akıllı Kentlerde Yaşam Kalitesi: Sakarya Büyükşehir Belediyesi'nin Akıllı Kent Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (2), 382-416.
10.54838/bilgisosyal.1171335

¹ Bu çalışma “Yaşam Kalitesinin İyileştirilmesinde Akıllı Kent Stratejileri: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği ve Yerel Yönetimler İçin Bir Model Önerisi” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir. Bu çalışmanın gerçekleşmesine katkı sunan danışmanım Prof. Dr. M. Çağlar ÖZDEMİR’e teşekkür ederim.

*Sorumlu Yazar: Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ✉ akinozdemir@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7415-7006

RESEARCH ARTICLE

Quality of Life in Smart Cities: A Research on Smart City Practices of Sakarya Metropolitan Municipality¹

Akın ÖZDEMİR *

Abstract

Purpose - This study sought to settle the question, “How can smart city strategies contribute to improving the urban quality of life?”

Methodology/Approach/Design - Sakarya Metropolitan Municipality (SMM) was found worthy of this single case study since it has become the very first to prepare a smart city strategy and action plan among local governments in Turkey. In addition to face-to-face interviews with 23 personnel holding various positions within SMM, the municipality’s strategic plan (SASEP) and official news bulletin (Gündüz-Gece) were subjected to content analysis. During this field research, the observation notes were utilized to interpret the findings of the content analysis.

Findings - The findings revealed that SMM adopts a data-driven smart city strategy. It was also discovered that, thanks to this strategy, SMM provided an improvement primarily in the objective quality of life indicators of the city, particularly visible in smart city indicators such as infrastructure, transportation, environment, and governance.

Originality/Value - Based on the extensive literature review and empirical findings, the concept “smart city” was brought a definition as “a city management strategy that addresses the internal dynamics of the city and makes use of technological developments, various data sources, and the knowledge obtained by deploying an appropriate process to improve the quality of life of its stakeholders in line with the priorities.”

ARTICLE INFO

Submitted:
Accepted:
Published Online:
30.11.2011

Keywords:

Smart City
Quality of Life
ICTs
Data
Knowledge

To cite this article
Özdemir, A. (2022). Akıllı Kentlerde Yaşam Kalitesi: Sakarya Büyükşehir Belediyesi'nin Akıllı Kent Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (2), 382-416. 10.54838/bilgisosyal.1171335

¹ This study based on the PhD thesis titled "Smart City Strategies In Enhancement Quality of Life: The Case of Sakarya Metropolitan Municipality and a Model Proposal for Local Governments in Turkey". I would like to thank Prof. M. Çağlar ÖZDEMİR for his support and encouragement during this study.

***Corresponding Author:** PhD, Sakarya University, Faculty of Political Science, Department of Labour Economics and Industrial Relations, ✉ akinozdemir@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7415-7006

Giriş

Çağcıl toplumlarda kentler, artan nüfus baskısının doğal bir yansıması olarak, giderek çeşitlenen ve derinleşen toplumsal sorunlara ev sahipliği yapmaktadır. Kent paydaşları, bu toplumsal sorunlarla etkin mücadele edebilmek ve daha yaşanabilir kentsel alanlar inşa edebilmek için farklı isimlerle anılan kent yönetim stratejileri benimsemektedir. Yaşanabilir ve sürdürülebilir kent stratejileri, kentsel yaşam kalitesinin temini açısından teoride ve pratikte kendine sıklıkla yer bulan stratejiler konumundadır. Ek olarak akıllı kentler, modern teknolojileri paydaşlarının yaşam standartlarını iyileştirmek için bir araç olarak kabullenmesi bakımından diğer kent yönetim stratejilerinden farklılaşır konumdadır.

Disiplinlerarası bir yaklaşımla bu çalışmanın teorik çerçevesi, yaşam kalitesi ve akıllı kent literatürünün etkileşimine odaklanmaktadır. Bu iki kavramın da tanımlanmasında bir fikir birliğinin varlığından söz etmek güç görülmektedir. Kimi araştırmacılar tarafından (Caragliu vd., 2011; Shapiro, 2006) akıllı kentler ve yaşam kalitesi ilişkisi niceliksel göstergelerle ortaya koyulmuşken, bu ilişkinin salt istatistikî analizlerle anlamlı kılınmasına temkinli yaklaşan araştırmacılar da mevcuttur (Dameri, 2017). Bu çalışma kapsamında, keşifsel yaklaşımdan hareketle ve ampirik bir araştırmanın bulgularıyla şekillenen çıkarımlarla, yaşam kalitesi ve akıllı kentler arasındaki etkileşimin nasıl gerçekleştiği araştırılmaktadır. Bu bağlamda temel araştırma probleminde, “*akıllı kent stratejileri, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesine nasıl katkı sağlayabilir?*” sorusuna yanıt aranmıştır. Araştırma probleminden de anlaşılacağı üzere, akıllı kent stratejilerinin kentsel yaşam kalitesini iyileştirdiği varsayılarak, bu varsayımın pratikte nasıl gerçekleştiğinin keşfedilmesi amaçlanmaktadır. Ampirik süreç, bir akıllı kent paydaşı konumunda bulunan Türkiye’deki yerel yönetimlerle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlılığın dayanağı olarak, yerel yönetimlerin akıllı kent projelerinde en önemli yatırımcı ve uygulayıcı olarak kabul edilmesi gösterilebilir. Kent ölçeğinde altyapı imkânlarının iyileştirilmesi genellikle yerel yönetimler tarafından

gerçekleştiğinden, bu paydaşın akıllı kent stratejilerinde ayrıca önemli bir konumda yer aldığı değerlendirilebilir.

Akıllı kent stratejilerinde farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, veri ve bilgiyi önceleyen stratejilerin daha ön planda olduğu değerlendirilebilir (Bunders ve Varró, 2019). Bu stratejilerde dijital teknolojiler, kamu hizmetlerinin sunumu ve yönetim kanallarının etkinleştirilmesi noktasında önemli bir araç konumundadır. Dijital teknolojiler, kent paydaşlarına anlık ve geniş kapsamlı veri edinim imkânı tanımaktadır. Bu verilerin doğru ve güvenilir bilgiler sunması, paydaşların yaşam kalitesini iyileştirmeye katkı sunan bir faktör olarak görülebilir. Geniş hacimli veri setlerinin anlamlı bilgilere dönüşümü zor ve yüksek maliyetli bir süreçtir. Bu sürecin kolaylaştırabilmek adına çeşitli kurumsal yapılara gereksinim duyulmaktadır (Özdemir, 2022:59-69). Türkiye’deki yerel yönetimler, akıllı kent stratejilerinin uygulanmasında tam da bu noktada kimi risk ve zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum ayrıca diğer uygulama zorluklarıyla birleştiğinde, yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde ilgili stratejilerin kimi sınırlılıklara sahip olmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu çerçevede çalışma 3 kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda araştırmacının, yaşam kalitesi ve akıllı kent kavramlarına yönelik terminolojik hassasiyetlerinin ortaya koyulması hedeflenmiştir. Bu sayede ampirik kısımdaki bulguların daha kolay anlaşılabilir olması beklenmektedir. İkinci kısımda akıllı kent stratejilerindeki paydaşlar, yaklaşımlar, teknoloji tabanlı veri edinim olanakları ve edinilen verilerin bilgiye dönüşüm sürecine yönelik tartışmalara yer verilmiştir. Bu kısımda ayrıca, Türkiye’deki yerel yönetimlerin akıllı kent stratejilerinde karşılaşması muhtemel uygulama zorlukları ele alınmıştır. Son kısımda, Türkiye’deki yerel yönetimler arasında ilk akıllı şehir stratejisi ve eylem planını geliştiren Sakarya Büyükşehir Belediyesi akıllı kent uygulamaları kapsamında incelenerek, temel araştırma probleminin mevcut bir gerçeklik üzerinden yanıtlanması hedeflenmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve ve Kapsam

Bu kısımda, araştırma kapsamında kullanılan terminolojik tercihlerin ve bu terminolojilere ait göstergelerin açıklanması hedeflenmiştir.

1.1. Yaşam Kalitesi Kavramı ve Göstergeleri

Refah, mutluluk, yaşam tatmini, esenlik ve yaşam kalitesi gibi benzeşik kavramlar arasında kesin çizgilerle belirginleşmiş bir ayırım yapmak güç görülmektedir. Bu çalışma kapsamında yaşam kalitesi kavramının ihtiva ettiği anlamın anlaşılabilmesi adına, tüm bu benzeşik kavramlar arasındaki farklılaşan hususların tartışılmasına gereksinim duyulmuştur.

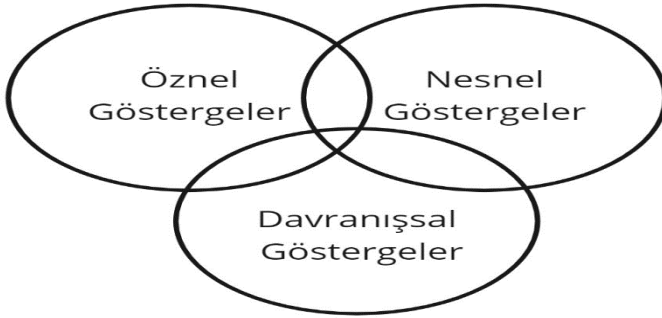
Refah kavramı genel olarak, hayat standartlarının doğrudan ölçülebilir göstergeler kapsamında iyileşmesini konu edinmektedir. Refahın tesisi ve adil dağılımda devlet merkezi bir konuma sahipken, refah çalışmalarında refah devleti kavramına sıklıkla rastlanmaktadır (Topak, 2012). Öte yandan 1975 sonrası dönemde sivil toplumun refah uygulamalarındaki belirgin konumu, gönüllülük esaslı refah olgusunun gelişimine zemin hazırlamıştır (Kendall, 2012). Bu noktada refahın, hak temelli ve gönüllülük esaslı iki yaklaşım çerçevesinde şekillendiği söylenebilir. Hangi yaklaşım çerçevesinde şekillenirse şekillensin refah kavramı, daha iyi bir yaşama ilişkin somut biçimde gözlemlenebilir değişkenleri kapsamına almaktadır. Refahın teminini ve adil dağılımını esas edinen sosyal politikalar, bu kapsamı şekillendiren önemli bir unsurdur (Topak, 2012:37). Gross'un (1966) öncülüğünde gelişen *sosyal göstergeler yaklaşımı*ya, yaşam standartlarının değerlendirilmesinde salt somut göstergelerin yetersiz kaldığını, bireylerin algı ve tutumlarının da bu değerlendirmeler kapsamına dâhil edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Yaşam deneyimlerini anlamlandırmada öznelğin önemine vurgu yapan bu yaklaşım; esenlik, yaşam tatmini ve mutluluk gibi her zaman doğrudan ölçülemeyen göstergeleri de dâhil ederek refah araştırmalarının kapsamını genişletmiştir.

Literatürde *esenlik* kavramı, genellikle fiziki ve psikolojik insan sağlığını konu edinen araştırmalarda kullanılmaktadır (Wang vd., 2014; Watson ve Clark, 1999). Bu yönüyle esenlik nesnel ve öznel göstergeleri bir arada içermektedir. Nesnel boyutuyla esenlik göstergeleri, refah araştırmalarının da bir parçası konumundadır (Özdemir, 2022:11). *Yaşam tatmini ve mutluluk* kavramlarıysa, süre bakımından etkilerini göstermek noktasında anlık gelişmelere karşı oldukça duyarlıdır. Herhangi bir gelişme karşısında, bireylerin anlık tatmin ve mutluluk düzeyleri hızlı biçimde değişebilmektedir. Dolayısıyla bu iki kavramın ölçümü büyük çoğunlukla öznel değişkenlerle ilişkili görülmektedir (Campbell vd., 1976). Görüldüğü üzere, yukarıda sıraladığımız tüm bu kavramlar arasında derin anlam farklılıkları bulunmamaktadır. Öte yandan kimi araştırmacılara göre (Baldock, 2014; Madakam vd., 2017) refahı ve/veya kent araştırmalarını konu edinen çalışmalarda, son çeyrek yüzyılda yaşam kalitesi kavramının kullanımına sık rastlanmaktadır. Buna göre *yaşam kalitesi*, kendisiyle benzerlik gösteren diğer tüm kavramları kapsayıcı niteliktedir. Böylelikle öznel ve nesnel göstergeler, yaşam kalitesi araştırmalarında bir bütün olarak değerlendirilmektedir. İlk kez Watson (1925) tarafından ortaya atılan *davranışsal yaklaşım*, sosyal göstergeler yaklaşımının da etkisiyle, 1950'lerden itibaren öznel ve nesnel göstergelere eklenerek yaşam kalitesi göstergelerinin kapsamını genişletmiştir.

Yaşam kalitesi göstergelerinin belirlenmesinde içeriğe dâhil olacak değişkenlerin sınırlarını kesin çizgilerle belirlemek güçtür. Dünya Bankası Beşeri Sermaye Endeksi, Birleşmiş Milletler Mutluluk Endeksi ve OECD Daha İyi Bir Yaşam Endeksi gibi araştırmaların içeriği incelendiğinde, her kurumun farklı göstergeler çerçevesinde yaşam kalitesini ölçmeye çalıştıkları görülmektedir. Yaşam kalitesini konu edinen kent araştırmalarında da kurumlar ya da araştırmacılar, içerik bakımında birbirinden farklı ölçekler geliştirmektedir. Her kentin farklı öncelik ve gereksinimlere sahip olmasının yanı sıra kurumların ve araştırmacıların amaç ve perspektiflerindeki çeşitlenme-

ler bu duruma gerekçe olarak sunulabilir. Marans ve Stimson'un (2011:3) da ifade ettiği gibi içeriklerindeki bu farklılaşmaya rağmen tüm yaşam kalitesi göstergelerini *nesnel, öznel ve davranışsal göstergeler* şeklinde sınıflandırmak mümkün görülmektedir. Bu çalışma kapsamında da bir yaşam kalitesi ölçeği geliştirmek yerine bu göstergelerin genel kapsamının anlaşılabilmesi amaçlandığından, ilerleyen süreçte yaşam kalitesi bu üç değişken çerçevesinde ele alınmıştır.

Şekil 1: Yaşam Kalitesi Göstergeleri Arasındaki Etkileşim

Kaynak: Özdemir (2022:17).

Şekil 1'den anlaşılacağı üzere, yaşam kalitesi göstergeleri arasındaki sınırları belirlemek kimi zaman güç görülmektedir. Farklı göstergeler arasındaki etkileşimin incelenmesi, ampirik çalışmalarda tercih edilen analiz tekniğinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Şekilde gösterilen kümeler arasındaki keşişim noktalarının incelenmesi için genellikle regresyon ve yapısal eşitlik modellemesi gibi tekniklerden yararlanılmaktadır (Marans ve Stimson, 2011:5). Öte yandan, yukarıdaki kümeler arasındaki etkileşime *nasıl* gibi keşifsel desenli bir araştırma problemiyle yaklaşıldığı durumlarda, nitel araştırma desenlerine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Yaşam kalitesi terminolojisinde ve göstergelerinde görülen bu tartışmalı alanlar, araştırmaya konu olan bir diğer temel kavram olarak akıllı kentlerin tanımlanmasında ve göstergelerinin belirlenmesinde de karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Akıllı Kent Kavramı ve Göstergeleri

1900'lerin ikinci yarısından itibaren kentlerde görülen hızlı nüfus artışı, kentsel alanlarda toplumsal risklerin baskısını arttırmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren öncelikle sürdürülebilir ardından da yaşanabilir kent stratejileri literatürde sıklıkla tartışılmıştır. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (1991) raporuyla birlikte bu iki kavramın, kent paydaşları tarafından dikkate alındığı değerlendirilebilir. 2000'lere gelindiğindeyse teknoloji, kent yaşamının bir gerekliliği halini almaya başlamıştır. *Daha Akıllı Bir Dünya Stratejisi* (IBM, 2008), akıllı kent projelerine ayrılan maddi kaynakların genişlemesine olanak tanıyarak, konuya ilişkin proje ve araştırmalarda önemli bir artış görülmesine zemin hazırlamıştır. 1994-2010 arası dönemde akıllı kent literatürünün özellikle Avrupa ve Asya'da şekillenmeye başladığı söylenebilir (Cocchia, 2014:28-36). Öte yandan, akıllı kent araştırmalarının halen disiplinlerarası bir perspektiften beslenmesi nedeniyle, kavramın henüz özgün bir teorik birikime sahip olmadığı değerlendirilebilir (Kitchin, 2015:131). Her kurum ve araştırmacının kendi perspektifinden konuya yaklaşması, akıllı kentlere yönelik genel kabul gören bir tanımlama yapılabilmesini güçleştirmektedir.

Akıllı kent kavramının tanımlanmasında kimi araştırmacılar, teknolojik araçların kentin altyapı olanaklarının takibindeki ve önleyici projelerin geliştirilmesindeki kolaylaştırıcı etkisine vurgu yapan tanımlar sunmaktadır (Hall, 2000:1). Kimileriye, nitelikli insan kaynağı sayesinde bir kentin çeşitli göstergelerinde iyileştirme sağlanmasını akıllı kent tanımlarının kapsamına dâhil etmektedir (Giffinger vd., 2007:11). Literatürde en sık alıntılanan tanımlardan birine göre akıllı kentler, bilgi ve iletişim teknolojileri ve nitelikli beşerî sermayenin avantajlarıyla, etkin kaynak yönetimi ve yüksek yaşam kalitesi standartları gibi avantajlar sunan stratejiler olarak görülmektedir (Caragliu vd., 2011:70). Kourtit ve Nijkam'ın (2012:93) tanımına göreyse akıllı kentler, bir kentin çeşitli göstergelerdeki rekabetçi performansını iyileştirmeyi amaç edinen ve bu amaç doğrultusunda veriyi ve bilgiyi temel araç olarak gören kent yönetim stratejileridir. Her biri-

nin farklı bir önceliğe gönderme yaptığı bu seçili tanımlardan da anlaşılacağı üzere, bir akıllı kentin anlamlandırılmasında karşımıza çıkan belirleyici unsurlar genel olarak; teknoloji, veri, bilgi, alt yapı ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi olarak gösterilebilir. Tüm bu tanımları önemli görmekle birlikte, bu çalışmanın temel problemi kapsamında özgün bir akıllı kent tanımına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Buna göre akıllı kent, *“bir kentin kendi iç dinamiklerine yönelen ve o kentin öncelikleri doğrultusunda teknolojik gelişmelerden, çeşitli veri kaynaklarından ve doğru bir süreç çerçevesinde elde edinilen bilgilerden paydaşlarının yaşam kalitesi standartlarını iyileştirmek için faydalanan kent yönetim stratejisi”* şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımın geliştirilmesinde, ampirik süreçte elde edilen bulguların içeriği belirleyici olmuştur. Tanımın bu aşamada sunulmasının nedeni, ilerleyen aşamalarda teorik ve ampirik değerlendirmelerin bu tanım çerçevesinden şekillendirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Çalışma kapsamında sunulan tanımdan anlaşılacağı üzere, bir akıllı kent stratejisinde temel amacın, çeşitli araçlar vasıtasıyla kent paydaşlarının yaşam kalitesi standartlarını iyileştirmek olduğu görülebilmektedir. Bu iyileştirmenin sağlanması için ayrıca akıllı kent göstergelerinde de bir iyileşme sağlanması beklenebilir. Böylelikle bu iki kavrama ait göstergelerdeki iyileşmenin etkileşim halinde olduğu değerlendirilmektedir. Yaşam kalitesi göstergelerinin aksine, akıllı kent göstergelerinin içeriğine ilişkin literatürde yapılan alıntılar genellikle benzer olduğu görülmektedir. Bunun nedeni literatürde Giffinger vd., (2007:12) tarafından sunulan akıllı kent göstergelerinin hemen tüm ampirik araştırmalarda kullanılmasıdır. 3 farklı üniversiteden, çok sayıda araştırmacının, önemli bir bütçeyle yürüttükleri bu projenin geniş bir kapsama sahip olduğu görülmektedir. Buna göre akıllı kentler 6 ana gösterge çerçevesinde şekillenen çok sayıda alt bileşene sahiptir. Bu 6 gösterge: *Akıllı İnsan, Akıllı Altyapı ve Hareketlilik, Akıllı Ekonomi, Akıllı Çevre, Akıllı Yönetişim ve Akıllı Yaşamdan* oluşmaktadır. Bu göstergelerden akıllı insan, teknolojik cihazları yaşam kalitesini iyileştirme noktasında etkin olarak kullanabilen ve/veya bu

Quality of Life in Smart Cities: A Research on Smart... 391 cihazların donanım ve yazılımlarını geliştirebilen insan olarak görülmektedir. Akıllı yaşansa, diğer göstergelerin kapsamına dâhil edilmeyen; eğitim, konut, sağlık, kültür, güvenlik ve turizm gibi unsurlardan oluşmaktadır. Diğer göstergelerse; altyapı, ulaşım, çevre, ekonomi ve yönetim gibi alanlarda sunulan kamu hizmetlerinde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kolaylaştırıcı etkisinden faydalanılmasını ifade etmektedir. Öte yandan eleştirel bir yaklaşımla ifade etmek gerekir ki bu göstergelerin kapsamı, çeşitli bölgelerde farklı öncelik ve gereksinimlere sahip kentlerin akıllı kent performanslarını değerlendirmekte yetersiz görülebilir. Öyle ki araştırmacılar, bu proje kapsamında Avrupa'nın küçük ve orta ölçekli kentlerini incelemiştir. Avrupa dışında yer alan kentlerin bu göstergeler çerçevesinde karşılaştırılması gerçekçi görülmeyebilir. Bu çalışma kapsamındaysa akıllı kentlerin performans karşılaştırmalarının yapılması amaçlanmıştır. Dolayısıyla literatürdeki genel kaniya uyum sağlayarak bu çalışmada akıllı kent göstergelerinin çerçevesi, Giffinger vd.'nin (2007) sunduğu 6 gösterge yardımıyla ele alınmıştır.

2. Akıllı Kentlerde Yaşam Kalitesi

Akıllı kent stratejilerinin yaşam kalitesiyle olan etkileşimi incelenirken, öncelikle bu etkileşime konu olan paydaşların strateji içerisindeki konumunun tartışılmasına ihtiyaç duyulmuştur. İlerleyen aşamalarda, bu paydaşlar arasındaki özellikli konumu nedeniyle yerel yönetimlere odaklanılmıştır. Yerel yönetimlerin konuya ilişkin yaklaşımları, bu yaklaşımlar içinde veri-bilgi odaklı uygulamaların önemi ve Türkiye'deki yerel yönetimlerin akıllı kent stratejilerini uygularken karşılaşması muhtemel zorlukların tartışılması ampirik süreçte elde edilen bulguların anlamlandırılması adına faydalı görülmüştür.

2.1. Paydaşlar

Teknolojiyle etkileşimi olan çeşitli kurumların yanı sıra bireyler ve topluluklar bir akıllı kentin paydaşları arasında gösterilebilir. Bu bağlamda sivil toplum, üniversiteler, mal ve hizmet üreten işletmeler,

konuya ilişkin faaliyet yürüten uluslararası kuruluşların yanı sıra yerel yönetimler ve merkezi idareye bağlı kamu kurumları akıllı kentlerin paydaşları konumundadır (Fernandez-Anez, 2016; Leydesdorff ve Deakin, 2011; Marrone ve Hammarle, 2018). Bu paydaşlardan her biri stratejinin oluşumunda ve gelişiminde farklı sorumluluk alanlarına sahiptir. Akıllı kentlerde ihtiyaç duyulan fiziki ve teknolojik altyapı olanaklarının başat yatırımcısı yerel yönetimlerdir (Captevila ve Zarlenga, 2015:266). Bu noktada yerel yönetimlerin başlıca amacı kent sakinlerinin, bir başka ifadeyle sivil toplumun, yaşam kalitesini iyileştirmek olarak gösterilebilir (Mello Rose, 2021). Endüstri kuruluşları, otomasyon adı verilen teknoloji tabanlı üretim sistemleri sayesinde, bir akıllı kentin ekonomik anlamda rekabet edebilirliğine katkı sunmaktadır (Bronstein, 2009). İnsani ve beşerî sermayenin gelişimine eğitim ve araştırma faaliyetleriyle katkı sunan üniversiteler, bu özelliğiyle bir akıllı kentte bilgi birikiminin artmasına olanak sağlar (Ardito vd., 2009). Dünya Akıllı Kentler Örgütü (WSCO) ve Avrupa Akıllı Kentler-Toplumlar İnovasyon Ortaklığı (EIP-SSC) gibi uluslararası kuruluşlar, yerel yönetimlere ve merkezi idarelere sağladığı fonlarla akıllı kent projelerine önemli katkılar sağlamaktadır. Son olarak merkezi idare, ulusal akıllı kent vizyonunun benimsenmesinde ve yerel stratejilerin desteklenmesinde aktif rol üstlenmektedir. Bu noktada belirtilmelidir ki ulusal stratejiler, sağladıkları bütçelerle yerel yönetimlere katkı sunsalar da kimi zaman yerel önceliklerin dikkate alınmaması gibi problemlere neden olabilmektedir (Giffinger vd., 2010:299). Bu bağlamda yerel yönetimlerce oluşturulan stratejik planlar, kent ihtiyaçlarını daha gerçekçi biçimde tespit edebilmek noktasında değerli görülmektedir. Bu stratejik planlarda içerik ve paydaşların konumu, yerel yönetimlerin akıllı kent uygulamaları kapsamında sahip olduğu yaklaşım tarafından şekillenmektedir.

2.2. Yaklaşımlar

Yerel yönetimlerin akıllı kent stratejilerinde sahip olduğu yaklaşım, geliştirilen projelerden beklenen çıktılarının alınabilmesi üzerinde doğ-

rudan etkilidir. Etzkowitz ve Leydesdoff (1995) tarafından geliştirilen *çoklu sarmal yaklaşımı*, akıllı kent uygulamalarında kamu kurumları, üniversiteler ve endüstri tarafından gerçekleştirilen iş birliğine vurgu yapmaktadır. Carayannis ve Campbell (2012), bu üç paydaşa ilaveten sivil toplumun da bu sürecin paydaşı olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bir diğer yaklaşım olarak *özel girişim odaklılık*, çoklu paydaşlar arasında endüstriyi ön plana çıkararak, akıllı kent uygulamalarının kısmen ya da tamamen özelleştirilmesini projelerin verimliliği açısından değerli görmektedir. Öte yandan bu yaklaşım, bilişim firmalarının kâr odaklı anlayışına hizmet ettiği ve kamusal faydayı ikinci plana attığı gerekçesiyle kimi araştırmacılar tarafından eleştirilmektedir (Hollands, 2008; Vanolo, 2014). Bu eleştirilere paralel olarak, akıllı kentlerin salt teknolojik altyapıdaki bir iyileşmeyle kentsel yaşam kalitesine katkı sunamayacağını savunan yaklaşımlar da mevcuttur. Buna göre bir akıllı kent, yalnızca teknolojik altyapı imkânlarıyla kentsel yaşam kalitesinde iyileşme vadetmez. Teknolojiye ilave olarak kültür, beşerî faktörler ve yasal düzenlemelerde bir iyileşmenin de gerekli olduğunu savunan görüşler *sosyo-teknik yaklaşım* olarak ifade edilmektedir (Goodspeed, 2014:81). Sosyo-teknik yaklaşıma benzer şekilde, teknolojik yeniliklere uyum sağlamakta güçlük çeken kimi kırılgan grupların dikkate alındığı stratejilerin, sosyal politikaları önceleyen *sosyo-politik yaklaşım* kapsamında değerlendirilmesi mümkün görülmektedir (Özdemir vd., 2019). Akıllı kent stratejilerindeki tüm bu yaklaşımlar önemli görülmele birlikte, daha önce sunduğumuz akıllı kent tanımında vurgulanan veri ve bilgi faktörleri, bu çalışma kapsamında özellikle tartışılması gereken yaklaşımlar olarak *veri ve bilgi odaklı yaklaşımların* dikkate alınmasını önemli kılmaktadır. Bu kapsamda *anahtar performans göstergeleri yaklaşımı*, akıllı kentlerde performans değerlendirmelerinin önceden belirlenen seçili göstergeler kapsamında gerçekleştirilmesini esas almaktadır (Chowdhury ve Dhawan, 2016:337). Öte yandan Kourtit ve Nijkamp'ın (2017) da ifade ettiği gibi farklı kentlere ait benzer içerikli verilerin bulunmasında karşıla-

şılan güçlükler, genel kabul gören performans göstergelerinin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle akıllı kentler, farklı kentlerle performanslarını karşılaştırmak yerine, kendi önceliklerine göre belirlenmiş göstergeler çerçevesinde akıllı kent ve yaşam kalitesi performanslarını değerlendirmelidir. *Veri odaklı yaklaşımdaysa* akıllı kentler, sadece öncelikli performans göstergelerini değil ayrıca tüm veri kaynaklarını değerli gören bir anlayışı benimsemektedir. Paydaşların anlık ve geniş kapsamlı veri edinebilmesi sayesinde bu yaklaşım, kent yaşamındaki tüm süreçlerin veri aracılığıyla sürdürüldüğü ve sürekli iyileştirmenin esas alındığı stratejileri ifade etmektedir (Rabari ve Storper, 2015:27). Bu doğrultuda teknolojik yenilikler, hızlı ve kapsamlı veri edinim imkânı sunmaları sayesinde önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

2.3. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Tabanlı Veri Edinimi

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), zaman ve mekândan bağımsız veri edinimine olanak tanımları sayesinde, akıllı kentlerde stratejik bir araç konumundadır. Bu verilerin anlamlı hale getirilmesinde çeşitli yazılımların sunduğu kolaylıklar, maliyetlerin azalması ve verilerin kolay anlaşılmasında önemli avantajlar sağlamaktadır (Vhaduri ve Poellabauer, 2016:179). Nesnelere interneti ve yapay zekâ sayesinde, veri edinimi ve analizi esnasında insan faktöründen kaynaklanan hataların minimize edildiği görülmektedir (Bawa vd., 2016:611). Benzer şekilde coğrafi bilgi sistemleri; altyapı, ulaşım, doğal kaynak ve afet kontrolü, güvenlik ve kültür-sanat faaliyetlerinin takibi gibi alanlarda, başta yerel yönetimler olmak üzere tüm akıllı kent paydaşlarına anlık veri akışıyla önemli fırsatlar tanımaktadır (Odendaal, 2003:585). Öte yandan BİT'in sağladığı tüm bu avantajların oluşumunda, ham verilerin doğru bir süreç ve etkin bir kurumsal yapılanma sayesinde bilgiye dönüştürülmesi gereklidir. Bu sayede tüm paydaşların hata payı yüksek veriler yerine doğru bilgi kaynaklarıyla eylemlerini sürdürmeleri mümkün görülmektedir.

2.4. Akıllı Kentlerde Bilginin Oluşumu

Geniş kapsamlı veri setleri, akıllı kent stratejilerine sunduğu avantajların yanı sıra genellikle yapılandırılmamış veri yığınlarından oluşmaktadır. Bu veri yığınlarıyla bir stratejik planın hatasız uygulanması mümkün görülmemektedir. Bawa vd.'nin (2016:613) ampirik bulgularına göre, akıllı kentlerde BİT tabanlı edinilen verilerin tamamına yakını ilk etapta yapılandırılmamıştır. Bu nedenle bilgi edinim süreci, öncelikle ham veri setlerinin sistematik bir biçimde edinilmesi ve gerektiğinde güncellenmesiyle başlar. Geniş hacimli veri setlerinin depolanması, ihtiyaç duyulan donanımların yüksek maliyetli oluşu nedeniyle kimi zorlukları bünyesinde barındırmaktadır. Öte yandan günümüzde bulut bilişim sistemleri, sistematik veri depolamayı kolaylaştıran avantajlar sunarak, bu süreç üzerindeki maliyet baskısını önemli ölçüde azaltmaktadır (Khan vd., 2015). Sistematik bir biçimde depolanan veri setleri, mevcut gerçekliği en doğru şekilde yansıttığı an güvenilir bilgi kaynaklarına dönüşür. Çok sayıda paydaşın var olduğu kentsel alanlarda, bu paydaşların her biri ayrıca bir veri kaynağı konumundadır. Farklı kaynaklardan elde edinilen verilerin uyumlaştırılması ve güvenilirliklerinin uygun kişi ve/veya yazılımlarca denetlenmesi gereklidir (Özdemir, 2022:62-63). Güvenilirliğinden emin olunan veri kaynakları, doğrudan bilgi olarak değerlendirilmemelidir. Verinin alanında uzman kişilerce ve/veya doğru algoritmalarla şekillenen bilgisayar yazılımlarıyla yorumlanmasına veri analitiği adı verilmektedir ve bu aşama bilginin oluşumu açısından kilit öneme sahiptir (Davenport, 2014:95-98). Tüm bu sürecin neticesinde oluşan bilgi, kent paydaşları arasında koordineli bir biçimde paylaşılmalıdır. Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerindeki akıllı kentlerde; bilgi merkezleri, açık veri platformları ve veri bilimi akademileri bu süreci koordine ederek doğru bilgiye erişim imkânı tanıyan kurumsal yapılanmalara örnek olarak gösterilebilir (Frith, 2017:177). Öte yandan çeşitli ekonomik, politik, yasal ve kültürel kısıtlamalar nedeniyle, Güney Amerika ve Orta Doğu gibi bölgelerde bulunan akıllı kentlerde bu tarz kurumsal yapılanmalara hemen hiç rastlanılmadığı görülmek-

tedir (Gerald, 2019). Bu durum, akıllı kent uygulamalarında paydaşların güvenilir olmayan veri kaynaklarıyla hareket etmesine zemin hazırlayarak kimi uygulama zorluklarının derinleşmesine zemin hazırlamaktadır.

2.5. Türkiye’deki Yerel Yönetimler İçin Uygulama Zorlukları

Akıllı kent stratejilerinin uygulanmasında yerel yönetimlerin kimi uygulama zorluklarıyla karşılaşması muhtemel görülmektedir. Türkiye özelinde bu zorlukların temel sebebi olarak yerel yönetimlerin yasal düzenlemelerle net bir biçimde sınırlandırılmış sorumluluk alanları gösterilebilir.

Bir ülkede yönetim sistemi, sahip olunan ekonomik model, kurumlararası âdem-i merkezîyetçilikten uzak bir yetki dağılımının mevcudiyeti ve genel kültürel yapı gibi faktörler akıllı kent paydaşları arasındaki güç dağılımı belirleyen unsurlar olarak gösterilebilir (Carvalho, 2014:57; Galdon-Clavell, 2013:721). Merkezi idarenin ve yerel yönetimlerin politize olduğu nispeten otoriter rejimlerde, inovasyon ve veri edinim süreçleri baskılanabilmektedir. Bu durum yerel yönetimler ve merkezi idare arasında vizyon farklılıklarının oluşumuna zemin hazırlarken ayrıca yerel yönetimlerin faaliyet alanlarının sınırlandırılmasına da yol açmaktadır (Kemp vd., 1998:178). Bu sınırlılıklar çerçevesinde Türkiye’deki yerel yönetimlerin, akıllı kent uygulamalarında sınırlı bir özgürlük alanına sahip olduğu değerlendirilebilir. Günümüzde bürokratik süreçlerin varlığı, BİT aracılığıyla her ne kadar daha az görünür olsa da geleneksel görünümünden dijital tezahüre doğru yönelen bir seyir izlemektedir (Muellerleile ve Robertson, 2018). Bu dijital görünümün varlık sebebi, her ne kadar veri güvenliği gibi tartışmalı bir alana ayrıca dayandırılabilir olsa da yerel yönetimlerin akıllı kent projelerine ayrılan bütçenin yetersizliği yakından ilişkilidir. Teknoloji üretiminde ağırlıklı olarak dışa bağımlı ülkelerde, BİT’in temin ve bakım maliyeti nispeten fazladır. Bu teknolojileri üretebilen ve/veya kullanabilen nitelikli insan kaynağının yüksek maliyetli oluşu da yerel yönetimler açısından önemli bir zor-

Quality of Life in Smart Cities: A Research on Smart... 397
luk olarak değerlendirilebilir (Chourabi vd., 2012:2291-2294). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, bütçe kısıtı nedeniyle akıllı kentler kapsamında gereksinim duyulan donanımsal ve yazılımsal yatırımların ülke geneline yayılabilmesi önemli bir zorluktur. Bu durumun süreç içerisinde kent içinde ve kentler arasında gelişmişlik farklılıklarını derinleştirmesi muhtemel görülmektedir (Suryotrisongko, 2014:621; Yang vd. 2014:163). Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkması, akıllı kentlerin teknoloji kaynaklı bir toplumsal eşitsizlik türü olarak karşımıza çıkardığı dijital bölünmeyi derinleştirebilir (Ragnedda ve Muschert, 2013). Türkiye açısından değerlendirildiğinde, tüm bu uygulama zorluklarının bir yansıması neticesinde yerel yöneticiler, akıllı kent stratejilerinin sağladığı inovasyon süreçlerini kabullenme noktasında kimi zaman direnç gösterebilir. Benzer şekilde sivil toplumun eğitim seviyesi, akıllı kent projelerinin bireylerce kabulleniş hızı üzerinde belirleyici konumdadır (Caragliu vd., 2011:68). Tüm bu uygulama zorluklarına rağmen Türkiye’de akıllı kent uygulamalarının yaygınlaşması, kentsel yaşam kalitesinin temininde çağın gerekliliklerine uygun bir strateji olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan yerel yönetimlerin sınırlı bütçeleri ve faaliyet alanları değerlendirildiğinde, uygulama zorluklarının yerel yönetimlerce titizlikle analiz edilmesi gerektiği söylenebilir. Ampirik kısımda tüm bu avantaj ve risklerin pratikte nasıl gerçekleştiğini anlamak adına bir vaka incelemesi gerçekleştirilmiştir.

3. Metodoloji

Bu çalışmanın ampirik süreci nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmıştır. Temel araştırma probleminin *nasıl* sorusuna odaklanan keşifsel bir içeriğe sahip olması bu tercihin gerekçesi konumdadır (Creswell, 2007:107-109). Veri setinde yer alan öznel değerlendirmelerde araştırma probleminin nasıl anlamlandırıldığına odaklanan bu araştırma, temelde tümevarımı esas alan bir anlayışla şekillenmiştir.

Araştırmacının, araştırma problemini anlamlandırma kişisel değerlerini ve konumunu önemli görmesi ampirik bulguların öznel içeriğini kuvvetlendirmektedir (Creswell, 2016:18). Bu görgül araştırmada temel problem, alan araştırması esnasında değişim göstererek nihai halini almıştır (Merriam, 2013:7). Araştırma kapsamında incelemeye değer görülen Sakarya Büyükşehir Belediyesi (SBB), Türkiye’de akıllı kent stratejisi ve eylem planı geliştiren ilk yerel yönetim olma özelliğini taşımaktadır (SASEP, 2019). Bu özgün yapısıyla SBB, diğer yerel yönetimlerden ayrılan özellikleri sayesinde tekli vaka incelemesi deseniyle araştırılmaya değer bulunmuştur (Yin, 2003:2-3). Kurumun akıllı kent stratejisi kapsamında önemli bir tecrübeye sahip olması ve bu stratejinin uygulanmasında vizyon sahibi bir daire başkanlığı (Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı) bulunması, araştırma deseninin tercih edilmesinde yol gösterici olmuştur. İlgili stratejik plan kapsamında veri, bilgi ve yaşam kalitesine yönelik ifadelerin yer alması, araştırma probleminin şekillenmesine katkı sağlamıştır (SASEP, 2019:6). Tüm bu avantajlar sayesinde SBB’nin, araştırma probleminin yanıtlanmasına ve araştırmacının derinlemesine gözlem yapabilmesine olanak tanıyan bir vaka olabileceği öngörülmüştür.

Araştırmada, nitel yaklaşımın öznellik barındıran doğasıyla uyumluluk gösteren olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden yararlanılmıştır (Punch, 2011:183). Öznel yaklaşımıyla araştırmacı, odaklandığı temel probleme en iyi yanıt verebileceğini düşündüğü veri kaynaklarını örneklem kapsamına dâhil etmiştir. Daire başkanlıklarının, SBB’nin akıllı kent stratejisinin uygulanmasında kilit bir konumda bulunması nedeniyle görüşmeler kapsamına alınması uygun görülmüştür. Böylelikle kurum bünyesindeki 23 daire başkanlığı ve Sakarya Su ve Kanalizasyon İdaresi’ne (SASKİ) bağlı 1 daire başkanlığı (Bilgi İşlem Daire Başkanlığı) araştırmacı tarafından ziyaret edilmiştir. İlgili birimler arasında Sakarya’nın akıllı kent uygulamalarında doğrudan pay sahibi olan 19 daire başkanlığı görüşmeler kapsamına alınmıştır. Kapsam dışı bırakılan 5 daire başkanlığının, kurumun iç işlerine dönük faaliyet gösterdiği tespit edilmiş ve bu bi-

rimlerle görüşme gerçekleştirilmemiştir. Görüşülen 19 daire başkanlığında, öncelikle daire başkanlarıyla görüşülerek birimin akıllı kent uygulamaları hakkında derinlemesine bilgi sahibi olabilecek kişi(ler) kartopu tekniğiyle tespit edilmiştir. Böylelikle 14 daire başkanı, 8 şube müdürü ve 1 uzman görüşmeler kapsamına alınmıştır. Görüşme kapsamına alınan personelle, yarı yapılandırılmış sorular aracılığıyla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında yönlendirici ve çoklu içeriğe sahip soru türlerinden kaçınılmıştır (Merriam, 2013:97).

Kimi yöntem araştırmacılarının tavsiyeleri doğrultusunda, araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğinin artırılması adına şu 3 strateji takip edilmiştir (Creswell, 2016:201; Merriam, 2013:203):

1. Yüz yüze görüşmelerin yanı sıra SBB'nin akıllı kent stratejisi (SASEP,2019) ve resmi haber bülteni (Gündüz-Gece, 2021) veri seti kapsamına dâhil edilmiştir. Stratejik plan ve haber bültenleri, mevcut projelerin içerikleri hakkında güncel bilgi edinimine imkân tanımıştır. Bu veri kaynaklarının kullanım amaçları, kent paydaşlarını mevcut projeler hakkında bilgilendirmek olduğundan, içerikleri eleştirel söylemlere sahip değildir. Uygulama zorluklarının ve eleştirilerin anlaşılması ancak görüşmelerde elde edinilen verilerle mümkün olmuştur. Bu durum çoklu veri kaynaklarından yararlanılmasının önemini gösterir niteliktedir. Buna ek olarak alan araştırması esnasında tutulan gözlem notları, analizler kapsamına dâhil edilmemiş ancak bulguların yorumlanmasında yol gösterici olmuştur.
2. Araştırma sorularının anlaşılabilirliğinin tespit edilmesi amacıyla, asli görüşmelere başlamadan önce 5 daire başkanlığıyla ön görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu sayede soruların eksiklik barındıran noktaları tespit edilerek bir görüşme rehberi oluşturulmuş ve ardından asli görüşmelere geçilmiştir.
3. Nitel araştırma tasarımı ve görüşme sorularının belirlenmesi konularında 3, bilgisayar destekli nitel veri analizi programı hak-

Quality of Life in Smart Cities: A Research on Smart... 401
tamamına yakını kategori düzeyinde yapılmıştır. Başlangıç aşamasında elde edilen kodlar, nihai kategorilerin oluşumuna katkı sağlamıştır. İlerleyen aşamada tüm bu kategorilerin kümelenmesiyle elde edilen 7 tema kapsamında araştırma sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır.

4. Bulgular

İçerik analizi kapsamında elde edinilen bulgular; Yaşam Kalitesi Göstergeleri, Akıllı Kent Göstergeleri, Paydaşlar, Yaklaşımlar, Veri Edinimi, Verinin Bilgiye Dönüşümü ve Uygulama Zorlukları temaları kapsamında yorumlanmıştır.

4.1. Yaşam Kalitesi Göstergeleri Teması

Ulaşım ve çevre gibi alanlarda BİT altyapısının iyileştirilmesi SBB'nin önceliği konumundadır. Bu durum kurumun akıllı kent stratejisinde, öncelikle nesnel yaşam kalitesi göstergelerinde iyileştirme amaçladığını göstermektedir. Buna ek olarak fiziki altyapı göstergelerinin de teknolojik altyapıyla uyumluluk sağlaması adına iyileştirilmesi, nesnel yaşam kalitesi göstergelerinin gelişimine olanak tanımaktadır. Ayrıca SBB'nin, özgül ağırlığı nispeten zayıf olsa da BİT aracılığıyla yönetim imkânlarını genişletmeye çalışarak öznel yaşam kalitesi göstergelerinde bir iyileşme sağlamayı hedeflediği tespit edilmiştir.

4.2. Akıllı Kent Göstergeleri Teması

BİT altyapısının genişletilmesi sayesinde SBB, öncelikli görev ve sorumluluk alanlarının bir yansıması olarak, akıllı ulaşım sistemlerinin ve akıllı çevre projelerinin yaygınlaştırılmasına öncelik vermektedir. Bu önceliklerin yanı sıra akıllı yönetişimin önemine ve akıllı insan göstergelerindeki olası risklere de sıklıkla değinildiği görülmektedir. Adı geçen öncelik ve risklerin önem sırasının şekillenmesinde, Türkiye'deki yerel yönetimlerin yasalarla belirlenen faaliyet alanlarının sınırlayıcı etkisi belirleyici olmuştur. Diğer akıllı kent göstergelerindeki iyileştirmelerde veri seti, başta merkezi idare olmak üzere, yerel yönetimler dışında kalan diğer paydaşların sorumluluk alanlarına göndermede bulunmaktadır.

4.3. Paydaşlar Teması

Veri setinde kentin tüm paydaşlarına yönelik ifadelere rastlamak mümkündür. Öte yandan SBB'nin öncelikli amacının kent sakinlerinin, bir diğer ifadeyle sivil toplumun, yaşam kalitesi standartlarını iyileştirmek olduğu söylenebilir. Bu noktada sivil toplum, veri setinde en sık vurgulanan paydaş konumundadır. Yerel yönetimlerin bir diğer aktörü konumunda olan ilçe belediyeleri ve muhtarlıklarla gerçekleştirilecek iş birliği, akıllı kent stratejisi kapsamında ayrıca değerli görülmektedir.

4.4. Yaklaşımlar Teması

Stratejik planın oluşturulmasında paydaş görüşlerinin alındığı vurgulansa da bu sürecin gerçekleşme aşamaları hakkında kapsamlı bir bulgu edinilememiştir. Bu noktada paydaşların, stratejinin oluşum aşamasındaki konumu belirgin değildir. Araştırmacı gözlemleri ve katılımcı ifadeleri de bu çıkarımı destekler niteliktedir. Öte yandan veri kaynaklarının stratejinin oluşum ve gelişimindeki önemi tüm katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Benzer biçimde stratejik plan ve haberlerde de veri odaklı bir yaklaşıma yoğunlukla gönderme yapıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda veri, yaşam kalitesi ve akıllı kent göstergelerinin iyileştirilmesinde en fazla öncelik verilen araç olarak görülmektedir. Tüm bu çıkarımlar çerçevesinde SBB'nin akıllı kent stratejisinde temelde veri odaklı bir yaklaşıma sahip olduğu tespit edilmiştir.

4.5. Veri Edinimi Teması

BİT aracılığıyla hızlı, güncel ve geniş kapsamlı veri edinimi SBB'nin akıllı kent stratejisini şekillendiren etkin bir araç konumundadır. Buna ek olarak, görgül ağırlıkları düşük olmakla birlikte, geleneksel yöntemlerle veri ediniminin ve ikincil veri kaynaklarının da strateji kapsamında halen kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, her türlü veri kaynağının değerli görülmesini esas alan veri odaklı yaklaşımın SBB örneğindeki görünümünü destekler niteliktedir. Kurumun öncelikli yaşam kalitesi ve akıllı kent göstergeleri olarak görülen altyapı, ulaşım ve çevreye yönelik projelerinde, coğrafi bilgi sistemlerinin

Quality of Life in Smart Cities: A Research on Smart... 403
yaygınlaştırılmasının amaç edildiği tespit edilmiştir. Bu durum veri ediniminde BİT'e verilen önemi göstermektedir.

4.6. Verinin Bilgiye Dönüşümü Teması

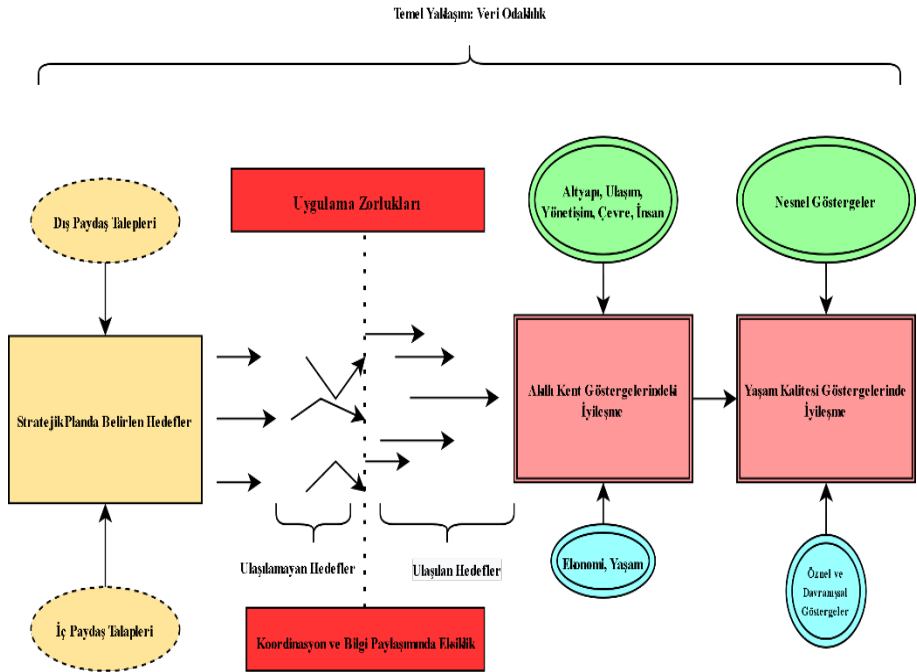
Ham veri yığınlarının anlamlı bilgi setlerine dönüşümünü sağlayabilecek kurumsal bir yapılanma olmayışı, katılımcı ifadelerinde sıklıkla vurgulanmıştır. Katılımcılar, akıllı kent projelerinin sürdürülmesinde karşılaşılan hata ve noksanlıkları genellikle bu durumla ilişkilendirmiştir. Bu durum paydaşlar arasındaki bilgi alışverişinde karşılaşılan sorunların temel nedeni olarak gösterilmiştir. Eleştirel bir üsluba sahip olmamaları nedeniyle, katılımcı ifadeleri dışında yer alan veri setlerinde bu eksikliğe hiç değinilmediği görülmüştür.

4.7. Uygulama Zorlukları Teması

İnovatif teknolojilerin yüksek maliyeti ve SBB'nin akıllı kent projeleri kapsamındaki bütçe yetersizliği ön plandaki uygulama zorluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yetersiz bütçe ve yasal sınırlamalar nedeniyle, başta bilişim çalışanları olmak üzere, kurum içindeki nitelikli personelin maaş düzeyini düşük bulması, bu personellerin kurumda uzun süre çalışmamasına zemin hazırlamaktadır. Nitelikli personelin işgücü devir oranında görülen yükseklik, stratejik planın sürdürülebilirliği açısından risk oluşturmaktadır. Ayrıca sivil toplumun inovatif projeleri kabullenmede gösterdiği direnç, bir diğer önemli uygulama zorluğu olarak görülmektedir.

Temalar kapsamındaki tüm bu değerlendirmelerin genel görünümü şekil 3 yardımıyla değerlendirilmiştir.

Şekil 3: SBB'nin Akıllı Kent Stratejisinin Genel Görünümü

Örneklemin akıllı kent stratejisinde temelde veri odaklı bir yaklaşıma sahip olması, bu araştırma kapsamında sunulan akıllı kent tanımıyla kısmi uyumluluk göstermektedir. Bu uyumluluktaki sınırlılık, ham verinin doğru bilgiye dönüşümünü mümkün kılan kurumsal bir yapılanmanın bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Koordinasyon ve bilgi paylaşım eksikliği diğer uygulama zorluklarıyla birleştiğinde, stratejik plan kapsamında belirlenen birtakım hedeflere ulaşılmasına sebep olmaktadır. Hedeflerin belirlenmesinde paydaş taleplerinin kapsamının belirgin olmadığı görülmektedir. Tüm bu eksiklere rağmen, yerel yönetimlerin görev ve sorumluluk alanları çerçevesinde kalan yaşam kalitesi ve akıllı kent göstergelerinde bir iyileşme sağlandığı görülmektedir. Öte yandan ağırlıklı olarak merkezi idarenin sorumluluğunda yer alan makro göstergelerdeki iyileşmelerin sınırlı bir çerçevede gerçekleştiği tespit edilmiştir. Öznel ve davranışsal yaşam kalitesi göstergelerindeki iyileşmenin sınırlılığınca, kuru-

Quality of Life in Smart Cities: A Research on Smart... 405
mun stratejik plan kapsamında belirlediği önceliklerle ilişkilendirilebilir. Bütçe kısıtı nedeniyle kurum tarafından sağlanabilecek iyileşmelerin öncelikli olarak fiziki/teknolojik altyapı iyileştirmelerini esas alan nesnel göstergeler üzerine odaklandığı görülmektedir.

Sonuç

Vaka incelemesi neticesinde edinilen bulgular, ideal bir akıllı kent modelini göstermese de bu ideale ilişkin çıkarımlar yapılmasına olanak tanımaktadır. Türkiye'deki yerel yönetimlerin aynı yasalar çerçevesinde şekillenen sorumluluk alanlarının, akıllı kent stratejilerinin uygulanmasında tüm yerel yönetimlerin değişen oranlarda da olsa benzer sorunlarla karşılaşmalarına neden olabileceği değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye örneklemin özgün yapısı da eklenince bulguların, içerik yoğunluğu farklılaşabilir olsa da Türkiye'deki tüm yerel yönetimler açısından genelleştirilebilir olduğu düşünülmektedir. Akıllı kent stratejilerinin en önemli paydaşı olarak yerel yönetimler kabul edildiğinde, akıllı kentlerde yaşam kalitesini konu edinen bir araştırmancının bu paydaş üzerinden gerçekleştirilmesi isabetli görülmektedir. Araştırma problemi çerçevesinde mevcut bir gerçekliğin incelenmesi üzerine yapılandırılan bu çalışmada, olgu ve ideal bir akıllı kent modelinin karşılaştırılması neticesinde özgün bir akıllı kent tanımı geliştirilerek temel araştırma problemi yanıtlanmıştır. Tablo 1, olgu ve ideal model arasındaki farklılıkları göstermektedir.

Tablo 1. SBB Modeli ve İdeal Akıllı Kent Modelinin Karşılaştırılması

Temalar	Sakarya Büyükşehir Belediyesi Modeli	İdeal Model
Paydaşlar	-Stratejinin oluşumunda sınırlı paydaş katkısı -Paydaşlar arası koordineli veri ve bilgi akışımında eksiklik	-Paydaş görüş ve önerileriyle gelişen bir strateji -Paydaşlar arası veri ve bilginin sistematik paylaşımı
Yaklaşım	Temelde veri odaklı bir yaklaşım	Temelde bilgi odaklı bir yaklaşım
Veri Edinimi	BİT tabanlı veri edinimi	BİT tabanlı veri edinimi

Bilgi Edinimi	-Veri ediniminde koordinasyon eksikliği -Veri yapılandırma sürecinde yaşanan eksiklikler -Bilgi paylaşımında koordinasyon eksikliği Sonuç: Kamu hizmetlerinde hata yapılması ve/veya paydaşların yanlış bilgilendirilmesi	-Veri edinim, yapılandırma ve bilgi paylaşım süreçlerinin kurumsal bir yapı aracılığıyla, sistematik şekilde ilerlemesi Cözüm: Kamu hizmetlerinde hataların minimize edilmesi ve paydaşların doğru bilgilendirilmesi
Zorluklar	Uygulama zorluklarına karşı önlemlerin ve alternatif planların net görülemediği bir stratejik plan	Mevcut ve olası riskler konusunda kapsamlı öngörüler ve çözüm önerileri geliştiren ve sürecin başarısını bu risklerle mücadele edebilme düzeyiyle doğrudan ilişkilendiren bir stratejik plan

Yukarıdaki tabloda karşılaştırılan modeller, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde akıllı kent stratejilerini bir araç olarak görmektedir. Öte yandan SBB modelinde karşılaşılan güçlükler bu iyileştirmenin sınırlı olmasına neden olmaktadır. Bu sınırlılığın ortadan kaldırılmasına odaklanan ideal modele göre temelde bilgi odaklı ve paydaş görüş-önerileriyle şekillenen bir stratejinin, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesine daha etkin katkı sunabileceği öngörülmektedir. Bilgi merkezlerinin mevcudiyeti, paydaşlar arasında sistematik ve doğru bilgi alışverişini kuvvetlendireceği için bu ön görüye destek sunacaktır. Mevcut ve olası uygulama zorluklarının bilgi odaklı bir yaklaşımla tespit edilmesi bu noktada ayrıca değerli görülmektedir. Tüm bu çıkarımlar neticesinde bir akıllı kent stratejisinin kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesine nasıl katkı sunabileceğinin cevabı, bu çalışma kapsamında sunulan akıllı kent tanımı yardımıyla bulunabilir. Buna çalışmada akıllı kent kavramı, *“bir kentin kendi iç dinamiklerine yönelen ve o kentin öncelikleri doğrultusunda teknolojik gelişmelerden, çeşitli veri kaynaklarından ve doğru bir süreç çerçevesinde elde edinilen bilgiden paydaşlarının yaşam kalitesi standartlarını iyileştirmek için faydalanan kent yönetim stratejisi”* şeklinde tanımlanmıştır.

Kaynakça

- Ardito, L., Ferraris, A., Petruzzelli, A. M., Bresciani, S., Giudice, M. D. (2019). "The Role of Universities in the Knowledge Management of Smart City Projects", *Technological Forecasting&Social Change*, c.142, ss.312–321.
- Baldock, J. C. (2014). "Social Policy, Social Welfare, and the Welfare State", Baldock, J., C., Manning, N., Vickerstaff, S. (ed.), *Social Policy*, United Kingdom: Oxford University Press, ss.8–26.
- Bawa, M., Caganova, D., Szilva, I. (2016). "Importance of Internet of Things and Big Data in Building Smart City and What Would Be Its Challenges", Leon-Garicia, A., vd. (ed.), *Smart City 360°*, Toronto: Springer, ss.605–616.
- Bronstein, Z. (2009). "Industry and the Smart City", *Dissent*, c.56(3), ss.27–34.
- Bunders, D. J. ve Varró, K. (2019). "Problematizing Data-Driven Urban Practices: Insights from Five Dutch Smart Cities", *Cities*, c.93, ss.145–152.
- Campbell, A., Converse, R., Rodgers, W. (1976). *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations and Satisfactions*, New York: Russell Sage Foundation.
- Captevila, I. ve Zarlenga, M. I. (2015). "Smart City or Smart Citizens? The Barcelona Case", *Journal of Strategy and Management*, c.8(3), ss.266–282.
- Caragliu, A., Del Bo, C. F., Nijkamp, P. (2011). "Smart Cities in Europe", *Journal of Urban Technology*, c.8(2), ss.65–82.
- Carayannis, E. G. ve Campbell, D. F. (2012). *Mode 3 Knowledge Production in Quadruple Helix Innovation Systems*, New York: Springer.
- Carvalho, L. (2014). "Smart Cities from Scratch? A Socio-Technical Perspective", *Cambridge Journal of Regions Economy and Society*, c.8, ss.43–60.

- Chourabi, H., Nam, T., Walker, S., Gil-Garcia, J. R., Mellouli, S., Nahon, K., Pardo, T. A., Scholl, H. J. (2012). “Understanding Smart Cities: An Integrative Framework”, 45th Hawaii International Conference on System Science, ss.2289–2297.
- Chowdhury, S. N. ve Dhawan, S. (2016). “Evaluation of Key Performance Indicators of Smart Cities by Delphi Analysis”, 2016 IEEE International Conference on Recent Trends in Electronics, Information&Communication Technology (RTEICT) Proceedings, India, ss.337–342.
- Cocchia, A. (2014). “Smart and Digital City: A Systematic Literature Review”, Dameri, R. P., Rosenthal-Sabroux, C. (ed.), Smart City: How to Create Public and Economic Value with High Technology in Urban Space, London: Springer, ss.13–44.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*, California: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, (çev. ed. Selçuk Beşir Demir), Ankara: Eğiten Kitap.
- Dameri, R. P. (2017). *Smart City Implementation: Creating Economic and Public Value in Innovative Urban Systems*, Switzerland: Springer.
- Davenport, T. H. (2014). *Big Data at Work: Dispelling the Myths, Uncovering the Opportunities*, USA: Harvard Business School Publishing.
- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (1991). *Ortak Geleceğimiz*, (çev. Belkıs Çırakçı), Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- Etzkowitz, H. ve Leydesdorff, L. (1995). “The Triple Helix-University-Industry-Government Relations: A Laboratory for Knowledge-based Economic Development”, *Glycoconjugate Journal*, c.14(1), ss.14–19.

Fernandez-Anez, V. (2016). "Stakeholders Approach to Smart Cities: A Survey on Smart City Definitions", Alba, E., Chicano, F., Luque, G. (ed.), Smart Cities, Cham: Springer, ss.157–167.

Frith, J. (2017). "Big Data, Technical Communication, and the Smart City", Journal of Business and Technical Communication, c.31(2), ss.168–187.

Galdon-Clavell, G. (2013). "(Not so) Smart Cities? : The Drivers, Impact and Risks of Surveillance-Enabled Smart Environments", Science and Public Policy, c.40, ss.717–723.

Gerald, Y. (2019). "Smart Cities - The Rise of Aggregated Open Data Portals", <https://insights.rlist.io/2019/10/smart-cities-rise-of-aggregated-open.html> (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2021).

Giffinger, R., Fertner, C., Kramar, H., Kalasek, R., Pichler-Milanovi, N., Meijers, E. (2007). Smart Cities: Ranking of European Medium-sized Cities, Austria: Centre of Regional Science (SRF).

Giffinger, R., Haindlmaier, G., Kramar, H. (2010). "The Role of Rankings in Growing City Competition", Urban Research and Practice, c.3, ss.299–312.

Goodspeed, R. (2014). "Smart Cities: Moving Beyond Urban Cybernetics to Tackle Wicked Problems", Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, c.8, ss. 79–92.

Gross, B. M. (1966). The State of Nation: Social System Accounting, London: Tavistock Publications.

Gündüz-Gece (2021) "Gündüz Gece Bülteni Sayılar: 1-24" <https://www.sakarya.bel.tr/tr/Sayfa/gunduz-gece-bulteni/30> (Erişim Tarihi: 25 Aralık 2021).

Hall, R. E. (2000). "The Vision of a Smart City", 2nd International Life Extension Technology Workshop, Paris.

Hollands, R. G. (2008). "Will the Real Smart City Please Stand up?", City, c.12(3), ss.303–320.

IBM (2008). *A Vision of Smarter Cities: How Cities Can Lead the Way into a Prosperous and Sustainable Future*, USA: IBM Global Services.

Kemp, R., Schot, J., Hoogma, R. (1998). “Regime Shifts to Sustainability Through Process of Niche Formation: The Approach of Strategic Niche Management”, *Technology Analysis and Strategic Management*, c.10(2), ss.175–198.

Kendall, J. (2012). “Voluntary Welfare”, Alcock, P., Haux, T., May, M., Wright, S. (ed.), *The Students Companion to Social Policy*, London: Wiley-Blackwell, ss.263–268.

Khan Z., Anjum, A., Soomro, K., Tahir, M. A. (2015). “Towards Cloud Based Big Data Analytics for Smart Future Cities”, *2013 IEEE/ACM 6th International Conference on Utility and Cloud Computing Proceedings*, ss.381–386.

Kitchin, R. (2015). “Making Sense of Smart Cities: Addressing Present Shortcomings”, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, c.8, ss.131–136.

Kourtit, K. ve Nijkamp, P. (2012). “Smart Cities in the Innovation Age”, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, c.25(2), ss.93–95.

Kourtit, K. ve Nijkamp, P. (2017). “A Big Data Dashboard Architecture for a Computable Intelligent City”, *BDC: Circular City and Cultural Heritage Interplay*, c.17(1), ss.23–34.

Leydesdorff, L., Deakin, M. (2011). “The Triple-Helix Model of Smart Cities: A Neo-Evolutionary Perspective”, *Journal of Urban Technology*, c.18(2), ss.53–63.

Madakam, S., Ramaswamy, R., Date, H. (2017). “Quality of Life @ Palava Smart City: A Case Study”, *Global Business Review*, c.20(3), ss.708–742.

Marans, R. W. ve Stimson, R. (2011). “An Overview of Quality of Urban Life”, Marans, R. W., Stimson, R. (ed.), *Investigating*

Quality of Urban Life: Theory, Methods, and Empirical Research, New York: Springer, ss.1–29.

Marrone, M. ve Hammerle, M. (2018). “Smart Cities: A Review and Analysis of Stakeholders’ Literature”, *Bus Inf Syst Eng*, c.60(3), ss.197–213.

Mello Rose, F. (2021). “Activity Types, Thematic Domains, and Stakeholder Constellations: Explaining Civil Society Involvement in Amsterdam’s Smart City”, *European Planning Studies*, ss. 1–19.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulamalar İçin Bir Rehber*, (çev. ed. Selahattin Turan), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Muellerleile, C., Robertson, S. L. (2018). “Digital Weberianism: Bureaucracy, Information, and the Techno-rationality of Neoliberal Capitalism”, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, c.25(1), ss.187–216.

Odendaal, N. (2003). “Information and Communication Technology and Local Governance: Understanding the Difference between Cities in Developed and Emerging Economies”, *Computers, Environment and Urban Systems*, c.27, ss. 585–607.

Özdemir, A. (2022). *Yaşam Kalitesinin İyileştirilmesinde Akıllı Kent Stratejileri: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği ve Yerel Yönetimler İçin Bir Model Önerisi*, Doktora Tezi, (Danışman: M. Çağlar ÖZDEMİR), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, A., Kourtit, K., Nijkamp, P. (2019). “Social Policy in Smart Cities: The Forgotten Dimension”, Komninos, N., Kakderi, C. (ed.), *Smart Cities in the Post-algorithmic Era: Integrating Technologies, Platforms and Governance*, United Kingdom: Edward Elgar Publishing, ss.235–261.

Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, (çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz), Ankara: Siyasal Kitapevi.

- Rabari, C. ve Storper, M. (2015). “The Digital Skin of Cities: Urban Theory and Research in the Age of the Sensored and Metered City, Ubiquitous Computing and Big Data”, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, c.8, ss.27–42.
- Ragnedda, M. ve Muschert, G. (ed.) (2013). The Digital Divide: The Internet and Social Inequality in International Perspective, London: Routledge.
- SASEP (2019). “Sakarya Akıllı Şehir Stratejisi ve Eylem Planı (SASEP) 2019-2023”, <https://www.sakarya.bel.tr/uploads/stratejik/Lm9uovzWve.pdf> (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2021).
- Shapiro, J. M. (2006). “Smart Cities: Quality of Life, Productivity, and the Growth Effects of Human Capital”, The Review of Economics and Statistics, c.88(2), ss.324–335.
- Suryotrisongko, H., Kusuma, R. C., Ginardi, R. V. H. (2017). “Four-Hospitality: Friendly Smart City Design for Disability”, Procedia Computer Science, c.124, ss.615–623.
- Topak, O. (2012). Refah Devleti ve Kapitalizm: 2000’li Yıllarda Türkiye’de Refah Devleti, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vanolo, A. (2014). “Smartmentality: The Smart City as Disciplinary Strategy”, Urban Studies, c.51(5), ss.883–898.
- Vhaduri, S. ve Poellabauer, C. (2016). “Design and Implementation of a Remotely Configurable and Manageable Well-being Study”, Leon-Garcia, A., vd. (ed.), Smart City 360°, Toronto: Springer, ss.179–191.
- Wang, R., Chen, F., Chen, Z., Li, T., Harari, G. (2014). “Student Life: Assessing Mental Health, Academic Performance and Behavioural Trends of College Students Using Smartphones”, ACM UbiComp’14 Proceedings, ss.3–14.
- Watson, D. ve Clark, L. A. (1999). The PANAS-X Manual for the Positive and Negative Affect Schedule-Expanded Form, Ames: The University of Iowa Publishing.

Watson, J. B. (1925). Behaviorism, New York: W.W. Norton&Company.

Yang, L., Li, W., Ge, Y., Fu, X., Gravina, R., Fortino, G. (2014). "People-centric Service for mHealth of Wheelchair Users in Smart Cities", Fortino G., Trunfio P. (ed.), Internet of Things Based on Smart Objects: Internet of Things (Technology, Communications and Computing), Cham: Springer, ss.163–179.

Yin, R. K. (ed.), (2003). Case Study Research: Design and Methods, California: Sage Publications.

Extended Abstract

Quality of Life in Smart Cities: A Research on Smart City Practices of Sakarya Metropolitan Municipality

To improve the urban quality of life (UQoL), smart city strategies offer more effective delivery of public services and expansion of governance opportunities, thanks to the extensive data acquisition provided by information and communication technologies (ICTs). Local governments that pursue such opportunities are tagging more and more importance to smart city strategies. Previous quantitative research extensively investigated the relationship between UQoL and smart city practices. Yet, there is still a need for exploratory studies to unveil how this relationship takes place in practice. This study sought an answer to the question, "*How can smart city strategies contribute to improving the urban quality of life?*" seeking an answer to the question. For terminological concerns on the subject, the concepts of quality of life (QoL) and smart city were first discussed in the theoretical part of the study. It was also deemed necessary to touch upon the indicators of these two concepts. While examining the smart city approaches in the literature, the data-driven approach was also discussed in detail to enhance the empirical findings. The theoretical framework of the study was built around ICTs-based data acquisition as a requirement of a data-driven approach in smart cities, the process for the transformation of the raw data into accurate information, and the discussion of the possible challenges to be confronted by local governments in Turkey.

The success of a smart city strategy is directly related to the city's physical and technological infrastructure. Thus, improving infrastructure facilities can be shown among the principal duties and responsibilities of local governments, which makes local governments the top stakeholder in smart city strategies. The increase in the number of smart city strategies in Turkey may imply that local governments have recently increased interest in smart city projects and allocated ever-expanding budgets. On the other hand, local governments in Turkey with legally restricted areas of activity have a limited chance to benefit from smart city strategies to improve the UQoL. Despite such a limitation, it is increasingly common for local governments to consider ICT a valuable means to improve infrastructure, transportation, environment, and governance.

The empirical part of the research adopted a qualitative research approach. The research problem starting with "how" evokes an exploratory pattern and can be shown as the basis for choosing the qualitative approach in this study. Being a first in Turkey, the smart city strategy of Sakarya Metropolitan Municipality (SMM) was deemed worthy of investigation with a single case study design. Having substantial experience and a department (Strategy Development) exclusively and meticulously working on smart cities can be shown among the strengths of SMM. These strengths, then, allowed obtaining a comprehensive data set and making in-depth observations. As a result of the preliminary interviews with the managers in the municipality, semi-structured interviews were scheduled with the personnel of the 19 departments playing a role in the implementation of SMM's smart city strategy. Accordingly, 14 department heads, 8 department chiefs, and 1 specialist were included in the sample determined using the snowball technique. Considering the recommendations of department heads, the personnel considered to be able to provide with the most accurate information about the smart city projects were included in the interviews. Multiple data sources (triangulation) were utilized to expand the scope of the data; thus, Sakarya Smart City Strategy and Action Plan and the institution's official news bulletin (Gündüz - Gece) were included in the triangulation. Then, the data set was interpreted using the content analysis technique. Yet, the observation notes during the field study were not included in the content analysis so as not to ruin participant statements and document data with subjective evaluations. However, observation notes were utilized effectively while interpreting

Quality of Life in Smart Cities: A Research on Smart... 415
ting the findings following the analyses. In the large-volume data set, the MAX QDA computer-assisted qualitative data analysis software was used not to miss any relationship networks between the themes. Besides, the validity and reliability of the research were fortified by resorting to expert opinion in designing the study, generating the interview questions, coding the findings, and using the analysis tool. In addition to expert opinion, the intelligibility of the questions was tested in the preliminary interviews, and the questions were finalized. The coding of the data was carried out in a 3-cycle process. The open coding in the first cycle yielded 156 codes. In the second cycle, these codes were re-clustered, giving birth to 42 categories. In the last cycle, 8 repeated categories were combined, and 34 categories were obtained within 7 themes. Then, the relationship networks between these categories were investigated to answer the research problem. Since each category has a number of sub-components with blurred boundaries, all the coding was performed at the category level. The codes at the initial stage contributed to the formation of the final categories. Similarly, the research question was attempted to be answered within 7 themes emerging with these category clusters. In this regard, the following themes emerged at the end of the coding process: QoL indicators, smart city indicators, stakeholders, approaches, data acquisition, transformation of data into information, and implementation challenges.

The findings revealed that SMM fundamentally adopts a data-driven smart city strategy. Although not the only approach that SMM adopts, this approach is relied on while implementing the strategy. Projects implemented in infrastructure, transportation, environment, and governance allow an improvement in the smart city indicators of SMM and, thus, in the city's QoL indicators. The improvement in QoL indicators mainly manifests itself in objective indicators. In addition, it may be claimed that there is an improvement in subjective and behavioral quality of life indicators, albeit limited. In smart city projects, district municipalities and civil society are the primary stakeholders that SMM interacts with. In this data-driven strategy, ICTs-based data acquisition is the most frequently used method of the institution. The challenges in the transformation of data into information seem to be mainly due to the lack of a knowledge center to enable this process to function properly. The scope of activity restricted by legal regulations can be shown as the primary reason for the challenges in the implementation of

the smart city strategy. Based on the findings, it can be proposed that a smart city strategy, which is transparently shaped by stakeholder opinions and based on knowledge rather than data, contributes more to the improvement of UQoL. On the other hand, answering the research question was deemed possible by presenting a unique smart city strategy definition based on theoretical and empirical implications. Accordingly, the concept of a smart city is defined as “*a city management strategy that addresses the internal dynamics of the city and makes use of technological developments, various data sources, and the knowledge obtained by deploying an appropriate process to improve the quality of life of its stakeholders in line with the priorities.*”

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Akın **ÖZDEMİR** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Akın **ÖZDEMİR**, as no additional acknowledgement has been made).

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Çevresel Maliyetlerin Finansal Performans Üzerindeki Etkisinin Tespiti: Bist Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerinden Bir Ampirik İncelemeFerah YILDIZ*¹Yavuz KILINÇ¹Türkan KAVAS²**Özet**

Çalışmanın amacı, Türkiye’de BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan farklı sektörlerde faaliyette bulunan şirketlerin çevresel düzenlemeler ve uygulamalara yönelik gerçekleştirmiş oldukları çevre muhasebesi kapsamında yer alan çevresel harcamaların firmaların finansal performansı üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Türkiye’de BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan ve farklı sektörlerde faaliyet gösterip tesadüfi olarak seçilen 18 şirketin 2015-2020 yılları arasındaki finansal ve sürdürülebilirlik raporlarından elde edilen veriler kullanılmıştır. Finansal veriler Kamu Aydınlatma Platformu’ndan, sürdürülebilirlik raporları ise şirketlerin web sitelerinden elde edilmiş olup söz konusu veriler sistem-GMM veri analizi yardımı ile ölçümlenmiştir. Şirketlerin çevresel harcamalarının kullanılan sermayenin getirisi (ROCE) üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmada; bağımsız değişken çevre harcamaları, bağımlı değişken kullanılan sermaye getirisi ve kontrol değişkeni olarak da firma büyüklüğü belirlenmiştir. Sistem-GMM yöntemi ile yapılan analiz sonucunda çevre maliyetleri ve kullanılan sermayenin getirisi arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiş olup çevre maliyetlerinde gerçekleştirilecek %1’lik artışın kullanılan sermayenin getirisini % 0.08 oranında azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın gerçekleştirilmesi sırasında BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan şirketler tarafından yayımlanan sürdürülebilirlik raporlarının bazılarında çevresel harcama tutarlarının hiç belirtilmediği veya farklı para birimleri cinsinden belirtildiği gözlenmiştir. Bu durum, yapılacak ampirik çalışmalarındaki örneklem seçim ve tespitini sınırlamaktadır.

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 15.09.2022**Kabul:** 09.11.2022**Online Yayım:** 30.11.2022**Anahtar Kelimeler:**Sürdürülebilirlik
Finansal Performans
Çevresel Maliyet**Kaynak Gösterimi:**

Yıldız, Ferah, Kılınç, Y. & Kavas, T. (2022). Çevresel Maliyetlerin Finansal Performans Üzerindeki Etkisinin Tespiti: Bist Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerinden Bir Ampirik İnceleme. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 417-442. DOI: 10.54838/bilgisosyal.1175732

***Sorumlu Yazar:** Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, ✉ fer_yil@yahoo.com.tr ORCID: 0000-0003-3374-1297

¹Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, ✉ yavuzki-linc25@gmail.com.tr ORCID: 0000-0001-7545-8663

² Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD, ✉ turkankavas@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1030-3895

RESEARCH ARTICLE

Determining The Impact of Environmental Costs on Financial Performance: An Empirical Study on The Firms Included in The Bist Sustainability IndexFerah YILDIZ*^{ID}Yavuz KILINÇ¹^{ID}Türkan KAVAS²^{ID}**Abstract**

The aim of the study is to investigate the effect of environmental expenditures on environmental regulations and practices of companies operating in different sectors included in the BIST Sustainability Index in Turkey, on the financial performance of companies. The data obtained from the financial and sustainability reports of 18 companies, which are included in the BIST Sustainability Index in Turkey, operating in different sectors and selected randomly between the years 2015-2020, were used. Financial data were obtained from the Public Disclosure Platform and sustainability reports were obtained from the websites of the companies, and these data were measured with the help of system-GMM data analysis. In this study, the effect of companies' environmental expenditures on the return on capital employed (ROCE) is investigated; Environmental expenditures were determined as independent variable, return on capital used as dependent variable, and firm size as control variable. As a result of the analysis made with the System-GMM method, a negative and significant relationship was determined between the environmental costs and the return on the capital used, and it was concluded that a 1% increase in the environmental costs would reduce the return on the capital used by 0.08%. In the study: It is thought that the companies operating in Turkey and reporting this using environmental accounting will contribute to both the literature and the widespread use of environmental accounting by companies, thanks to the findings on the relationship between environmental costs and profitability levels. During the execution of the study, it was observed that in some of the sustainability reports published by companies included in the BIST Sustainability Index, environmental expenditure amounts were not specified at all or were stated in different currencies. This situation limits sample selection and determination in empirical studies.

ARTICLE INFO

Submitted: 15.09.2022**Accepted:** 09.11.2022**Published Online:**
30.11.2022**Keywords:**Sustainability
Financial Performance
Environmental Cost**To cite this article:**

Yıldız, Ferah, Kılınç, Y. & Kavas, T. (2022). Çevresel Maliyetlerin Finansal Performans Üzerin-deki Etkisinin Tespiti: Bist Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan Firmalar Üze-rinden Bir Ampirik İnceleme. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (2), 417-442. DOI: 10.54838/bilgisosyal.1175732

***Sorumlu Yazar:** Assoc Prof., Kocaeli University, Faculty of Business Administration, Department of Business Administration, ✉ fer_yil@yahoo.com.tr, ORCID: 0000-0003-3374-1297

¹Asst. Prof., Kocaeli University, Faculty of Business Administration, Department of Business Administration, ✉ yavuzkilinc25@gmail.com.tr ORCID: 0000-0001-7545-8663

²PhD Student, Kocaeli University, Faculty of Business Administration, Department of Business Administration, ✉ turkankavas@hotmail.com.tr, ORCID: 0000-0002-1030-3895

Giriş

Son yıllarda dünya çapında yaşanan çevre felaketleri (Avustralya’da yaklaşık bir yıl süren orman yangını, Hindistan ve Bangladeş’te yaşanan Ampahan siklonu nedeniyle oluşan şiddetli yağışlar, Meksika ve Türkiye’de yaşanan depremler, Güney Asya’da meydana gelen sel ve heyelanlar gibi), dikkatlerin kıt olan kaynaklar ve bunların sürdürülebilirliği konusunda yoğunlaşmasına neden olmuştur. Çevreyi korumanın önem kazandığı günümüzde, kıt kaynakların etkin şekilde değerlendirilmesi ve bu süreçte çevreye zarar vermeyen veya çevreyi koruyan üretim yöntemlerinin geliştirilmesi ön plana çıkmıştır.

Kâr elde etme amacıyla faaliyet gösteren şirketlerin üretimleri sonucunda çevreyi kirletmemeleri veya çevrenin korunması adına yaptıkları eylem ve yatırımları halka sunmaları, çevrenin korunması konusunda bilinçlenen toplumlarda gittikçe önem kazanmaktadır. Özellikle, dünya genelinde yaşanan Covid-19 pandemi sürecinde yoğun önlemlerin alındığı tam kapanma dönemlerinde, şirketlerin üretim faaliyetlerine ara vermesi sonucunda gözlenen; vahşi hayvanların sokaklara inmesi, ozon tabakasındaki deliklerde meydana gelen iyileşmeler, hava ve deniz kirliliği ölçümlerinde oluşan azalmalar, üretim şirketleri tarafından çevreye verilen zararlar konusunda tüm insanlığın harekete geçmesine neden olmuştur.

Globalleşen dünyada çevre kirliliğini önleyici yatırımları ön plana çıkarmak bir pazarlama strateji haline gelmiştir. Bu amaçla şirketler, çevresel faaliyetleri için katlandıkları maliyetleri Küresel Raporlama Enstitüsü (Global Reporting Initiative- GRI) ve Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (International Integrated Reporting Council- IIRC) tarafından oluşturulan standartlar çerçevesine uygun olacak şekilde sürdürülebilirlik veya entegre raporlar hazırlayarak kamuoyuna duyurmaktadır. Yapılan yatırımların veya katlanılan maliyetlerin tespiti ise ancak muhasebe kayıt ve işlemler ile mümkündür. Finansal muhasebe ve raporlama standartlarına uygun olacak biçimde muhasebe işlemlerine çevresel maliyetlerin dahil edilmesi, finansal kayıt ve raporların sürdürülebilirlik veya entegre raporların hazırlanmasına temel teşkil edecek biçimde tutulması ancak çevre mu-

hasebe sistemi aracılığıyla mümkün olmaktadır.

Çevresel maliyetler ile firmaların ekonomik performansları (EP) arasında nasıl bir ilişki olduğuna yönelik onlarca yıldır süregelen tartışmalar söz konusudur. İlk dönem yapılan çalışmalarda firmaların rekabet gücü ve çevresel performansları (ÇP) arasında bir çatışmanın olduğu sıklıkla tartışılmıştır. Belirli bir endüstriyel sektörün çevresel harcamalarının toplam üretim maliyeti içerisindeki oranının ortalamanın üzerinde olduğu söylenmiştir. Bu nedenle, daha yüksek çevresel düzenlemelere uygun hareket eden firmaların rekabet dezavantajı ile karşı karşıya olduğu sıklıkla tartışılmıştır. Bu durumda çevresel harcamaların başlangıçta ekstra bir maliyet olarak görülmesine yol açmıştır. Fakat ÇP ile EP arasındaki ilişki araştırmaları ilerledikçe, geliştirilen çevresel performans önemli bir rekabet avantajı kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Çünkü çevresel performans harcamalarının daha etkili proseslerin oluşturulmasına, üretkenliğin iyileştirilmesine ve yeni pazar olanaklarının tespit edilmesine olanak sağladığı görülmüştür (Wagner ve diğerleri, 2001: 97). Dahası, günümüzde yapılan bir çok araştırma, şirketlerin etkili biçimde gerçekleştireceği çevresel performans yönetiminin enerji tüketimi ve israfı önemli ölçüde azaltmada yardımcı olabileceğini ve bu durumun da maliyetlerde önemli azalmalar sağlanacağını öne sürmektedir (Liu ve diğerleri, 2021:3). Kısacası çevresel düzenlemelere uyum sağlamanın işletmelere belli başlı bazı maliyetler yükleyebileceği ifade edilmekte birlikte işletmelere diğer çeşitli açılardan maliyet avantajı da kazandırabileceği iddia edilmektedir.

Ortaya konulan çeşitli iddialara yönelik yapılan bu çalışmanın temel amacı, şirketlerin çevresel düzenlemeler ve uygulamalara yönelik gerçekleştirmiş oldukları çevresel harcamaların öncelikle sürdürülebilirlik raporları aracılığıyla tespit edilmesi ve sonrasında ise gerçekleştirilen çevresel harcamaların firmaların finansal performansı üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, ilk olarak çevre muhasebesi kapsamında çevresel harcamalar kavramı ile firmaların finansal performans göstergelerinin açıklanacağı kavramsal çerçeve oluşturulacaktır. Daha sonra ulusal ve uluslararası literatürde çevre muhasebesi kapsamında yapılan çalışmalar hakkında bilgiler sunulacak olup son bölümle de çalışmanın amacı doğrultusunda or-

taya koyulan hipotezlerin istatistiki veri ve analizlerle testi gerçekleştirilecektir.

1. Kavramsal Çerçeve

Son yıllarda şirketler, çevresel bilgileri raporlamak için paydaşlarından artan taleplerle karşı karşıya kalmış çevresel kaygılarla ilgili artan baskılara yanıt olarak, çevre üzerindeki etkilerini azaltmak için davranışlarını değiştirmeye başlamışlar ve sonuçta, çevresel performansları hakkında gönüllü olarak daha fazla bilgi açıklama eğiliminde olmuşlardır (Monterio ve Guzman, 2010: 414-416). Çevresel raporlama, şirketlerin çevresel başarılarını övmek için mükemmel bir halkla ilişkiler fırsatını temsil eder. Kötü çevresel performans, bir şirketin hisse senedi fiyatını etkileyebilir, istenmeyen tanıtımlara ve hatta hükümet müdahalesine neden olabilir (Jones, 2010: 132). Hissedarların zenginliğini korumak için çevresel maliyetlerin açıklanması firmanın değerini arttırmaktadır (Rounaghi, 2019: 508).

Çevresel maliyetler, işletmelerin çevrenin korunması ve doğal yaşamın sürdürülebilmesi için katlandıkları maliyetlerdir (Özkoç, 1998: 23). Çevre muhasebesi aracılığıyla çevresel bilgi ve maliyetlerin muhasebe sistemiyle bağlantısı kurulacak, böylelikle muhasebe sisteminin fonksiyonları (hesaplama, belgeleme ve raporlama gibi) gereği gibi çalışıp işletmelerin çevresel yatırımlarının izlenmesi, analiz edilmesi ve raporlanması mümkün olacaktır (Alagöz ve Yılmaz, 2001: 156-157). Çevre muhasebesinin amacı, yöneticilerin performans, karar verme, kontrol ve raporlamayı değerlendirmelerine yardımcı olan bilgileri sağlamaktır. Çevre muhasebesi kullanarak raporlama ihtiyaçlarını karşılayacak şirketlerde, sistem tasarımcıları, kimyagerler, mühendisler, üretim yöneticileri, operatörler, çalışanlar ve muhasebeciler dâhil olmak üzere işletme ekipleri, çevre muhasebesini uygulamak için birlikte çalışmak zorundadırlar. Çünkü çevre muhasebesi sadece muhasebe alanında tartışılan bir konu olmayıp tüm gruptan bilgi toplanmasını gerektirmektedir (Rounaghi, 2019: 508).

Performans, bir işletmenin bir amaç doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyeti hangi düzeyde başarabildiğinin nicel ve nitel olarak ifadesidir. Şirket yöneticilerinin performans değerlendirme neticesinde sağlanan bilgiler olmaksız-

zın gelecek hakkında kararlar alması beklenemez. İşletmelerin belirlenmiş bir dönem için kullandığı üretim faktörlerini ürüne/çıktıya dönüştürmek için sergilediği rasyonel davranışlar, şirketin performans değerlendirmesini gösterir (Tetik, 2003: 222).

İşletmelerin performans değerlendirmesi, kuruluşta belirlenen amaçların hangi derecede başarılı olduğunun değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme, işletmenin karar alıcılarının, işletmenin kuruluş amaçlarını gerçekleştirme yolunda doğru kararlar almaları ve neticede işletmenin başarı düzeyinin yükselmesi açısından önem taşır. Bununla birlikte şirketlerin, önceki karar ve işlemleri değerlendirip hata veya noksanları görmesi ve bunları düzeltmesi, performans üzerinde etken olan değişkenleri tespit edip denetlemesi ve kaynakları bu doğrultuda organize etmesi, gelecek hakkındaki beklentilerini daha realist amaçlarla düzenlemesi ve belirlenen hedeflere süresinde ulaşması bakımından da önemlidir (Bayyurt, 2011: 577-578). Performans ölçümüyle işletmelerin gelecekte nerede olmak istediklerine dair bir ipucu sağlanıp kaynaklarının yönlendirileceği alanlar belirlenir. İşletmelerin varlık amaçlarına, stratejik plan ve programlarına uygun hareket edip etmedikleri performans ölçümü ile ilgilidir (Şimşek ve Öztürk, 2021: 49).

Finansal performans; şirketlerin mali yapıları ve mevcut durumları hakkında bilgi veren, doğru ve etkili yönetilmesi durumunda firmaların karlılık ve piyasa değerini arttıran önemli bir göstergedir. Finansal performans değerlendirmesinde öncelikle, şirketin ürettiği mal ve hizmetleri, sahip olduğu kaynakları, borçları ve tüketimlerini gösteren temel finansal tablolar olan bilanço ve gelir tablosu kullanılarak elde edilen mali sonuçlar incelenir. Satış hacmi, karlılık, sermaye yapısı veya rekabet gücü gibi faktörler performans göstergesi olarak farklı türde oranlar aracılığıyla değerlendirilmektedir (Dizgil, 2019: 421). Muhasebe temelli performans göstergeleri olarak ifade edilen bu ölçütler, belirlenmiş olan bir dönemde gerçekleşen faaliyet sonuçlarını temel almaktadır. Piyasa riski, özkaynak maliyeti, müşteri ve çalışan memnuniyeti, şirketlerin piyasa değeri veya çevrenin korunması faaliyeti gibi modern ve kapsamlı etkenleri dikkate almadığı için muhasebe temelli performans göstergelerine geleneksel ölçütler de denilmektedir (Şenol ve Ulutaş, 2018: 85-86).

Çevresel maliyetlerin finansal performans üzerindeki etkisinin değerlendirileceği bu çalışmada şirketlerin finansal raporları doğrultusunda elde edilecek olan finansal göstergeler kullanılacaktır. Çevresel performans ile ekonomik performans arasındaki ilişkiye ilişkin daha önce uluslararası düzeyde yapılmış çalışmaların sonuçları genellikle tutarsız ve hatta birbirleri ile çelişkili sonuçlar sunmaktadır. Günümüzde çevresel sorumluluk üzerinde artan bilinç üzerine çalışmalarını çevresel sorumluluk üzerine doğru yönlendiren çoğu araştırmacı, çevresel performans ile ekonomik veya daha da daraltılarak finansal performans arasında hem pozitif hem de negatif, basit bir doğrusal ilişki olduğuna inanmaktadırlar. Araştırmacıların bu inancı, çevresel performans ve finansal performans arasındaki ilişkiyi anlamak ve açıklamak için daha zengin bir kuramsal temel sağladığı bakış açısı göz ardı edilmemelidir (Liu ve diğerleri, 2021:4).

2. Literatür İncelemesi

Çevre muhasebesi bağlamında çevresel harcamaların firma karlılığına etkisi üzerine literatürde yer alan ulusal ve uluslararası çalışmalar incelendiğinde, konunun finansal muhasebeye, çevresel raporlamaya, firma karlılığına, çalışanların ve meslek mensuplarının düşüncelerine etkileri olmak üzere farklı açılardan ele alındığı tespit edilmiştir. Ulusal düzeydeki çalışmaların bir kısmı firmaların gerçekleştirdiği çevresel harcamaların finansal muhasebeye nasıl takip edileceği, bir kısmı şirketlerin çevre muhasebesi algısının finansal performansa etkisi konusuna değinirken bir kısmı da çevre muhasebesi konusunda muhasebe meslek mensuplarının farkındalığı ve bilgi düzeyini ölçmeye yönelik olmuştur. Ulusal ve uluslararası literatürde yer alan çevresel performans, çevre maliyetleri veya çevresel açıklamalar ile firmaların piyasa değerleri ve finansal performansları arasındaki ilginin oldukça yoğun bir biçimde uluslararası literatürde incelendiği görülmektedir. Genel itibari ile çevresel performansın finansal performans üzerinde nasıl bir etkide bulunduğunu tespit etmeye yönelik yapılan bu çalışmaların bazılarında elde edilen sonuçlar kısaca şöyle özetlenebilir.

Adediran ve Alade (2013), Nijerya’da çevre muhasebesi ile kurumsal performans arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını incelemek amacıyla

araştırma yapmıştır. Çalışmada, Nijerya'da borsaya kayıtlı 14 şirketin 2010 yılı verileri kullanılarak çoklu regresyon modeliyle analizler yapılmıştır. Çalışma sonunda çevre maliyetleri ile; kullanılan sermaye (ROCE) ve hisse başına kazanç (EPS) arasında negatif, net kar marjı ve hisse başına temettü arasında pozitif yönlü ilişki olduğu bulunmuştur.

Yücel ve Terzioğlu (2022) tarafından gerçekleştirilen analiz sonucunda, ülkelerin eko-verimlilik ve göstergeleri arasında uzun ve kısa dönem dolaylı-doğrudan olarak anlamlı bir mekânsal ilişki elde edildiğini bulmuşlardır.

Terzioğlu ve diğerleri (2022) tarafından elde edilen SWARA sonuçlarına göre en yüksek ağırlığa sahip kriterin aktif devir hızı olduğu, WASPAS ve VIKOR yöntemlerine göre de ENJSA işletmesinin en iyi finansal performans sıralamasına sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Makori ve Jagongo (2013) tarafından yapılan, çevre muhasebesi ile işletme karlılığı arasında ilişki olup olmadığını tespit etmeye yönelik çalışmada, Hindistan Bombay Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören ve rastgele seçilen 14 şirket kullanılmıştır. Şirket verileri yıllık raporlarından alınmış olup veriler çoklu regresyon modelleri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, çevre muhasebesi ve kullanılan sermaye getirisi (ROCE) ile hisse başına kazanç arasında önemli derecede negatif bir ilişki bulunmuşken çevre muhasebesi ve net kar marjı ile hisse başına temettü arasında önemli derecede pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Ahmad ve diğerleri (2018) çalışmalarında Pakistan borsasında işlem gören finansal olmayan şirketlerdeki çevre muhasebesi ile şirketlerin verimliliği arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Farklı sektörlerde faaliyet gösteren dokuz şirketin 2006-2016 arası dönem için yıllık finansal verileri kullanılarak şirketlerin hisse başına kazanç (EPS), kullanılan sermaye getirisi (ROCE) ve firma büyüklüğünün çevre muhasebesi kullanılarak hesaplanan yıllık çevre maliyetleri üzerindeki etkisi incelenmiş olup çevre muhasebesi ile firma büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Şirketlerin iş hacmi büyüdükçe çevre kirliliğini önlemek için katlandığı maliyetler artmakta, toplumsal refah için daha fazla kaynak kullanılmaktadır.

Al-Tuwaijri ve diğerleri (2004) çalışmalarında, çevresel açıklamalar, çevre

performansı ve ekonomik performans arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. 198 şirketin verileri ile eş zamanlı denklem modeli kullanılarak yapılan çalışmada üç değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu, çevresel ve ekonomik performans arasında önemli ölçüde pozitif ilişki olduğu, geçmiş çevresel açıklamalar ile mevcut çevre performansı arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Andrikopoulos ve Krikiani (2013), Kopenhag Borsasında farklı sektörlerde faaliyet gösterip işlem gören 136 şirketin 2008 yılı verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada, firmaların web sitelerinde yer alan çevresel açıklamalar ile firma büyüklüğü, firmanın piyasa değeri/defter değeri, karlılık ve finansal kaldıraç oranı arasındaki ilişkiyi lineer regresyon yöntemi kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışma sonunda, firmaların web sitelerinde yer alan çevresel raporlar ile karlılık ve finansal kaldıraç oranı arasında negatif yönlü, firma büyüklüğü ve piyasa değeri/defter değeri ile pozitif yönlü ilişki olduğu saptanmıştır.

Chang (2015), Çin’de bulunan ve ağır kirlilik yarattığı düşünülen sekiz sektörde faaliyet gösteren 124 şirketin, çevresel performans ve açıklamalarının finansal performans üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Panel veri analiz yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmada 2008-2012 dönemi verileri kullanılmış olup çalışma sonunda çevresel açıklamalar, şirket büyüklüğü, finansal kaldıraç ve varlık getiri oranının finansal performans üzerinde önemli ölçüde olumlu etkiye sahip olduğu buna karşın çevresel performansın Tobin Q değeri üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Düzer ve Önce (2018) sürdürülebilirlik raporu hazırlayan şirketlerin açıkladıkları bilgi düzeyinin finansal performansları üzerinde etkili olup olmadığını araştırdıkları çalışmada, BİST’te işlem gören 30 şirketin 2008-2014 dönemleri arası finansal ve sürdürülebilirlik verilerini kullanılmışlardır. Panel regresyon yöntemi ile yapılan analiz sonucunda; şirketlerin çevresel performans açıklama düzeyinin aktif ve özkaynak karlılığı, sosyal performans açıklama düzeyinin aktif karlılığı üzerinde pozitif etki oluşturduğu belirlenmiştir.

Elyased ve Paton (2005), çevresel performansın firma performansı üzerinde nötr bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmalarında bağımlı değişken

olarak firma performansını kullanan yazarlar, 1994 ve 2000 yılları arasında 227 İngiliz firmasına ait verileri kullanmış ve firma performansının üç alternatif ölçüsünü yani Tobin's q, aktif karlılığı (ROA) ve satış karlılığı (ROS) kullanarak bu ilişkinin statik ve dinamik panel veri tahminlerini sunmuşlardır. Sonuç çevresel performansın finansal performans üzerinde çok az etkisi olduğudur.

Gürünlü (2019), şirketlerin sürdürülebilirlik endeksine girmek için katlandıkları çabaların şirketlerin finansal başarısı üzerindeki etkilerini incelediği çalışmada, BİST' te yer alan finansal sektör dışındaki 55 şirketin (25 şirketin BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer aldığı ayrıca belirtilmiştir) üçer aylık finansal raporlarının 2014-2018 dönemi verileri kullanılmıştır. Dengeli panel yöntemi kullanılarak yapılan çalışma sonucunda, sürdürülebilirlik alanındaki performansla finansal başarı arasındaki ilişkinin zayıf olduğu belirlenmiştir.

Haninun ve diğerleri (2018), şirketlerin çevre maliyetleri ve bu maliyetlerin açıklanmasının finansal performans üzerinde etkili olup olmadığına dair yaptıkları çalışmada, Endonezya borsasında 2009 ve 2014 yılları arasında işlem gören 18 imalat firmasının verileri (108 adet) çoklu doğrusal regresyon yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada firmaların çevre konusunda yaptıkları raporlama ve açıklamaların aktif karlılık (ROA) ve özsermaye karlılık (ROE) oranlarını olumlu yönde etkilediği ve aralarında pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Iwata ve Okada (2011), çevresel performansın finansal performans üzerindeki etkilerini araştırmak için Japonya'da 2004-2008 döneminde faaliyet gösteren 268 imalat firmasının verilerini kullanmıştır. Çevresel performans olarak iki farklı çevre sorunu olan atık ve sera gazı emisyonları alınmış, her bir finansal performansın firmanın farklı çevresel sorunlarıyla ilgilenmedeki başarısına nasıl yanıt verdiğini belirlemek için birden çok finansal performans endeksi kullanılmıştır. Çalışmada; genel olarak atık emisyonlarının finansal performans üzerinde önemli bir etkisi olmadığı, sera gazı azaltımının kirlilik yaratan üretim sektörlerinde finansal performans üzerinde önemli bir etkisi olmasa da kirlilik yaratmayan sektörlerde finansal performansı arttırdığı, firma büyüme hızı arttıkça finansal performans üzerindeki

atık emisyonlarının etkisinin azaldığı ve sera gazı emisyonlarının kısmi etkilerinin arttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kim ve Kim (2018), yapmış oldukları çalışmalarında firma kârlılığı ve çevresel harcamalar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çevresel harcamaların firma kârlılığı üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu ve bu negatif etkinin azaltılması için AR&Ge harcamalarının yoğunlaştırılması gerektiği hipotezlerinden hareket eden yazarlar, bu hipotezlerini panel regresyon analizi ile ispat etmişlerdir.

Li ve diğerleri, (2017) yapmış oldukları çalışmalarında kurumsal çevresel performans, çevresel bilgi açıklamaları ve finansal performans arasındaki ilişkiyi Çin örneklemini üzerinden incelemişlerdir. 2013 ve 2014 yılları arasında borsaya kayıtlı 475 Çinli şirketten elde edilen 950 gözlemlerle, kurumsal çevresel performans ile çevresel açıklamalar arasında U şeklinde doğrusal olmayan bir ilişki, çevresel performans ile finansal performans arasında önemsiz bir ilişki ve çevresel açıklama ile finansal performans arasında negatif bir ilişki tespit etmişlerdir.

Liu ve diğerleri, (2021) yapmış oldukları çalışmalarında Çin borsasında faaliyet gösteren firmaların 2008-2017 yıllarındaki faaliyet ve sosyal sorumluluk raporlarını inceleyip çevresel sorumluluk performansının finansal performans üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Elde edilen ampirik sonuçlarda, yayımlanan çevresel bilginin kalitesi göz önünde bulundurulmaksızın çevresel sorumluluğun yerine getirilmesinin firmaların finansal performansını önemli ölçüde geliştirebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Liu ve diğerleri, (2021) yapmış oldukları çalışmalarında Çin'in büyük demir çelik firmalarının 2009-2017 yılları arasındaki bilgilerinden faydalananak çevresel performansın kurumsal ekonomik performans üzerindeki etkisini regresyon analizinden yararlanarak tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışmanın sonucunda çevresel performans ile ekonomik performansın ters U şeklinde bir ilişki içinde olduğu elde edilmiştir. Elde edilen bu sonuçtan hareketle işletmelerin rekabet güçlerini korumak ve geliştirmek için çevre yönetiminde proaktif olmaya teşvik edici olduğunu ve dolayısıyla demir-çelik işletmelerinin çevresel performans ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi dengelemeleri ve çevre koruma davranışlarını benimsemeleri gerek-

Nguyen ve diğerleri (2017) yaptıkları çalışmada, Vietnam'da borsada işlem gören ve inşaat sektöründe faaliyet gösteren 74 firmanın 2013-2016 dönemi verilerini toplayarak çevre muhasebesi bilgilerinin açıklanma düzeyini etkileyen faktörleri değerlendirmişlerdir. Firma büyüklüğü, özsermaye karlılık oranı, finansal kaldıraç oranı ve bağımsız denetimin bağımsız değişken; çevre muhasebe verilerinin açıklanma düzeyinin ise bağımlı değişken olarak belirlendiği çalışma sonunda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkili olduğu ve Vietnam'da inşaat sektöründe yer alan firmaların daha şeffaf politikalar seçerek çevre muhasebe bilgilerinin açıklanma düzeyini artıma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Nkwoji (2021), Nijerya Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören kote petrol ve gaz şirketlerinin çevre muhasebesi ile işletme karlılığı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada seçilen şirketlerin 2012 ile 2017 yılları arasındaki yıllık raporları ile sürdürülebilirlik raporlarında yer alan veriler kullanılmış olup oluşturulan hipotezin testi regresyon analiziyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonunda, Nijerya'da bulunan ve incelenen petrol ve gaz şirketlerinin çevre harcamaları ile net karı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Nuzula (2019) yapmış olduğu çalışmasında Japon kimya endüstrisinde çevresel maliyetlerin, kârlılık ve firma değeri ile ölçülen finansal performansa etkisini incelemiştir. Çalışmada kimya endüstrisinde faaliyet gösteren 27 firmanın 2013-2015 dönemindeki verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın bağımsız değişkenini oluşturan çevresel maliyetler, şirketlerin yıllık sürdürülebilirlik raporlarında belirttiği çevresel maliyetlerin tutarlarından hareketle sağlanmıştır. Aktif kârlılığı (ROA), Özkaynak kârlılığı (ROE), Net Kâr Marjı, Fiyat/Kazanç Oranı ve Tobin Q ise finansal performansın ölçümünde kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda çevresel maliyetlerin ROA'yı, Net Kâr Marjını ve Tobin q'sunu olumsuz etkilediği; ROE ve Fiyat/Kazanç oranı üzerinde etkisinin olmadığına ulaşılmıştır.

Salama (2005) yapmış olduğu çalışmasında İngiliz şirketleri için panel verilerine dayanarak, medyan regresyon kullanıldığında kurumsal çevresel performans ve kurumsal finansal performans arasındaki ilişkinin daha güç-

l olduğunu tespit etmiştir.

Sevim (2021) tarafından yapılan çalışmada, BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan 14 işletmenin 2018 yılında yayımladıkları sürdürülebilirlik raporları ve yıllık finansal raporları kullanılarak işletmeler tarafından yapılan çevresel yatırım harcamalarının finansal performans üzerinde etkili olup olmadığı incelenmiştir. Bağımlı değişkenler olarak aktif karlılık ve zsermaye karlılık oranları, bağımsız değişkenler olarak evre harcamaları, sera gazı salınımları, atık su deşarjı, ar-ge yoğunluğu, işletme büyüklüğü, toplam borç oranı ve sermaye yoğunluğu kullanılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon yöntemi kullanılarak analiz edilen veriler sonucunda; bağımlı değişkenler üzerinde sera gaz salınıminin (-), atık su deşarjının (+) ve evre harcamalarının anlamlı olmamakla birlikte (-) etkileri olduğu bulunup genel olarak da Türkiye'deki şirketlerin çevresel yatırım harcamalarının finansal performans üzerinde olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Shabbir ve Wisdom (2020) yapmış oldukları çalışmalarında i ve dış çevresel yatırımların finansal performans üzerindeki etkilerini Nijerya'daki üretim işletmeleri üzerinde test etmişlerdir. Ayrıca yine Nijerya'daki üretim işletmelerinin çevresel farkındalıklarının firmaların krlılıkları üzerinde etkisinin olup olmadığı da çalışmada test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar çalışanlara yönelik eğitimler gibi i çevresel yatırımların firmanın finansal performansı üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişkisinin olduğunu, dış evre yatırımları ile firmanın finansal performansı arasında pozitif fakat önemsiz bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca, evresel yatırımları daha yüksek olan firmaların, çevreye duyarlı olmayan firmalara göre daha yüksek karlılık düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Sıla ve ek (2017), yapmış oldukları çalışmalarında kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) performansının firmaların ekonomik performansları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performans üzerindeki etkisi, KSS'nin çevresel, sosyal ve yönetim boyutları için ayrı ayrı ele alınmıştır. Çalışmada Avustralya firmalarının 2010-2016 yılları arasındaki verilerinden faydalanılmış ve regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışmanın neticesinde sosyal performansın sürekli bir biçimde gelişen ekonomik performansa yol açtığı, sosyal performanstan daha az

olarak yine çevresel performansın da ekonomik performans üzerinde pozitif bir etkisinin olduğuna ve 2015 yılı önemli etki haricinde ekonomik performans ile yönetim performansı arasında önemli bir ilişkinin varlığına yönelik zayıf bir kanıt olduğuna erişilmiştir.

Song ve diğerleri (2017), yapmış oldukları çalışmalarında Çin borsasında işlem gören firmaların 2007-2011 yılları arasındaki verilerinden yararlanarak çevresel yönetim ve finansal performans arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde ettikleri sonuç çevresel yönetimin, gelecek yılın finansal performansı ve kârlılığı üzerinde önemli ölçüde pozitif ilişkinin varlığını göstermektedir.

Wei-Lun ve Yan-Kai (2019) ise çalışmalarında işletmelerin finansal performansları ile çevresel performansları arasında ilişki olup olmadığını incelemek üzere Tayvan'da çevre muhasebesini benimsemiş ve borsada işlem gören 32 firmanın 2014 yılı verilerini (yıllık raporlar ile sürdürülebilirlik raporlarından alınan veriler) kullanarak çoklu regresyon modeliyle analizler yapmışlardır. Şirketler tarafından azaltılacak çevre kirliliğinin, çevre kirliliği cezalarını azaltacağı ve kârlılığı arttıracığı genel sonucunun yanında, şirketlerin atık su miktarını ve hava kirliliğini azaltılmasının net kar oranı ve aktif karlılık oranını olumsuz etkilediği ayrıca şirketlerin finansal ve çevresel verimliliği arasında pozitif bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yıldız ve diğerleri (2016), şirketlerin yıllık raporlarında belirttikleri çevresel açıklamalar ile firmaların özellikleri (büyüklük, özsermaye karlılığı, aktif karlılığı, borçlanma düzeyi, borsaya kote olma tarihi ve firmanın kuruluş tarihi) arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmeye çalışmışlardır. Bu kapsamda, Borsa İstanbul'da işlem gören 19 şirketin 2008-2014 dönemi için faaliyet raporları içerik analizi yöntemiyle incelenmiş olup çevresel açıklama düzeyi ile firma özellikleri arasındaki ilişki panel regresyon yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma sonunda istatistiksel olarak anlamlı olmak üzere; çevresel raporlama ile firmanın kuruluş tarihi, borçlanma düzeyi arasında pozitif yönlü, çevresel raporlama ile şirketin büyüklüğü, borsaya kote tarihi arasında negatif yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra çevresel açıklama ile özsermaye karlılığı ve aktif karlılığı arasında

istatistiki olarak anlam içeren bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.

3. Veri Seti ve Metodoloji

3.1. Örneklem Seçimi ve Veri Kaynağı

Araştırmamızda, Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan 58 şirket içinden tesadüfi olarak seçilen ve elde edilmek istenen verilere erişimin sağlandığı, elektrik-gaz ve su, imalat, toptan perakende ticaret ve ulaştırma-depolama-haberleşme sektörlerinde faaliyet gösteren 18 şirketin 2015-2020 yıllarına ait yıllık finansal raporları ile sürdürülebilirlik raporları veri seti olarak kullanılmıştır.

3.2. Değişkenler ve Ölçüm Kriterleri

Araştırmamızın amacı, şirketlerin çevre muhasebesi kullanarak tespit ettikleri çevresel harcamaların, şirketlerin finansal performansı üzerinde etkili olup olmadığının tespit edilmesidir. Bu bağlamda, niceliksel hesaplarımıza temel olmak üzere bağımsız değişken; çevre muhasebesi kullanımıyla tespit edilen, şirketlerin yapmış olduğu yıllık çevre maliyeti (CVRMLT) olarak belirlenmiştir. Bağımsız değişken olarak çevre maliyeti seçimi önceki çalışmalardan bazılarıyla farklılar içermekle birlikte, benzer nitelik ve amaçlarla Adediran ve Alade (2013), Makori ve Jagongo (2013), Kim ve Kim (2018) ve Nuzula (2019) tarafından gerçekleştirilen analiz çalışmalarıyla paralellik göstermektedir. Bağımsız değişken hakkında sayısal verilere şirketlerin web sitelerinde yayımlanmış oldukları sürdürülebilirlik raporlarından ulaşılmıştır. Bağımlı değişken olarak kullanılan sermaye getirisinin (ROCE) belirlenmesi ise Adediran ve Alade (2013) ve Makari ve Jagongo (2013)'nun çalışmaları ile uyumludur. Firma büyüklüğü (FIRMSIZE) kontrol değişkeni olarak belirlenmiştir. Analizler, değişken olarak belirlenen çevre maliyeti ile firma büyüklüğünün doğal logaritması alınarak yapılmıştır.

Finansal performans çalışmanın bağımlı değişkenini oluşturmaktadır. Finansal performansın ölçümü noktasında literatürde önemli çalışmalar olmakla birlikte performansın ölçümünde kullanılacak yöntem üzerinde fikir birliği ne yazık ki yoktur (Elsayed ve Paton, 2005: 400). Ahmad ve diğerle-

ri (2018), Gürünlü (2019), İwata ve Okada (2011) ve Nguyen ve diğerleri (2017) çalışmalarında finansal performans göstergelerini bağımsız değişken olarak kabul ederken, Al-Tuwajri ve diğerleri (2004), Adrikopoulos ve Krikiani (2013), Chang (2015), Düzer ve Önce (2018), Haninin ve diğerleri (2018), Sevim (2021), Liu ve diğerleri (2021) ile Shabbir ve Wisdom (2020) ise çalışmalarında farklı özelliklerdeki finansal performans göstergelerini bağımlı değişken olarak kabul etmişlerdir.

Çalışmamızda çevresel maliyetler bağımsız değişken kabul edilerek firmaların finansal performansı üzerinde etkisi olup olmadığı araştırılmaktadır. Finansal performans ölçümü konusunda yaşanan fikir ayrılıkları, bazı çalışmalarda (Ahmad ve diğerleri (2018); Al-Tuwajri ve diğerleri (2004)) çevre harcamalarının bağımlı değişken olarak seçilmesi sonucunu doğururken, bazı çalışmalarda maliyet etkisi yerine çevresel performansının açıklanma düzeyinin (Düzer ve Önce (2018); Haninin ve diğerleri (2018)) bağımsız değişken olarak belirlenmesine neden olmuştur. Nguyen ve diğerleri (2017) ile Adrikopoulos ve Krikiani (2013) ise çalışmalarında çevresel harcamalara dair bilgilerin açıklanması düzeyini bağımlı değişken olarak kullanmışlardır.

3.3. Analiz Yöntemi

Çalışmanın ampirik olarak analiz edilmesinde Arellano-Bover (1995) sistem GMM (Generalized method of moments) tercih edilmiştir. GMM gecikmeli değişkenlerin tamamının araç değişken olarak kullanılmasını varsaymaktadır. Bu sayede bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri ile hata terimleri arasındaki bağımsızlık koşullarının tamamı kullanılmış olacaktır (Pehlivanoğlu ve Solmaz, 2020:483).

Çalışmada, çevre muhasebesi aracılığıyla yapılan çevresel harcamaların firmaların performansı üzerinde etkisi olup olmadığının tespiti amacıyla gerçekleştirildiğinden, doğruluğu araştırılan hipotez;

H_0 : Çevresel maliyetlerdeki artış ile kullanılan sermaye getirisini arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

Modelin matematiksel ifadesi ise şu şekildedir:

$$ROCE_{it} = B_1 ROCE_{it-1} + B_2 CVMLT_{it} + B_3 FIRMSIZE + \varepsilon_{it}$$

$i=1,2,3...18.$

$t=1,2,3...6.$

Bu modelde; $ROCE_{it}$ bağımlı değişken olan kullanılan sermayenin gecikmesiz değerini, $ROCE_{it-1}$ kullanılan sermayenin getirisinin gecikmeli değerini, $CVMLT$ çevresel harcamaları ve $FIRMSIZE$ firma büyüklüğü/ölçeğini ifade etmektedir.

3.4. Analizler ve Sonuçları

Çalışmanın ampirik analizi için Arellano-Bover (1995) tarafından geliştirilen Sistem-GMM (Generalized Method of Moments) benimsenmiştir. Arellano-Bond (1991) fark-GMM tahmincisinin gecikmeli düzeylerinin, özellikle değişkenlerin rassal yürüyüşe yakın olduğu durumlarda ilk farkı alınmış değişkenler için zayıf araçlar olması nedeniyle Arellano ve Bover (1995), Blundell ve Bond (1998) gecikmeli düzeylerin yanında gecikmeli farkları da analize dâhil etmişlerdir. Sistem-GMM tahmincisinin zaman boyutunun küçük olduğu sonlu örneklerde tahmin gücünün daha iyi olduğunu ve daha etkin tahminler ürettiğini ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla bu çalışmada referans alınan sonuçlar sistem GMM sonuçları olacaktır.

Model

$$ROCE_{it} = B_1 ROCE_{it-1} + B_2 CVMLT_{it} + B_3 FIRMSIZE + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$i=1,2,3...18.$

$t=1,2,3...6.$

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Standart Hata	Min. Değer	Maks. Değer
ROCE	108	0.2073	0.1132	-0.106	0.6143
CVMLT	108	6.5516	0.8751	4.2928	8.5911
FIRMSIZE	108	9.8398	0.4819	8.7816	10.7865

Tablo 2. Sistem-GMM Analiz Sonuçları

<i>Dep.</i>	<i>V. GMM</i>	<i>Sistem-GMM</i>			
		Katsayı	Z istatistiği	Katsayı	Z istatistiği
<i>ROCE</i>					
	Katsayı	Z istatistiği	Katsayı	Z istatistiği	
ROCE _{t-1}	-0.1873	-4.26***	0.0275	2.79***	
CVMLT	-0.0051	-0.17	-.0802	-13.61***	
FIRMSIZE	0.4535	9.61***	0.0727	19.76***	
Wald chi2	936.19	0.0000	2339.84	0.000	
Sargan Test	9.0868	0.4293	12.2979	0.5034	
A-B test	-0.3194	0.7494	0.3482	0.7277	
(AR2)					

Tablo 2’de Arellano-Bond 1991 fark-GMM ve Arellano Bover 1995 Sistem-GMM sonuçları görülmektedir. Wald Testi istatistikleri incelendiğinde modelin açıklayıcı değişkenlerinin geçerli olduğu görülmektedir. Elde edilen Sargan testi istatistikleri ise araç değişkenlerin geçerli olduğunu göstermektedir. Arellano-Bond testi (AR2) sonucunda elde edilen istatistikler otokorelasyon olmadığı yönünde kurulan H_0 hipotezinin kabul edilmesini sağlamıştır. Sistem-GMM sonuçlarına göre kullanılan sermayenin getirisinin gecikmeli değeri (ROCE_{t-1}) ve firma büyüklüğü/ölçeği (FIRMSIZE) bağımlı değişken olan gecikmesiz değeri (ROCE) üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır. Buna karşın çevre maliyetleri ve kullanılan sermayenin getirisi arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Çevre maliyetlerinde %1’lik artış kullanılan sermayenin getirisini %0.08 oranında azaltmaktadır. Firma büyüklüğündeki ve sermayenin getirisinin gecikmeli düzeyindeki %1’lik artış kullanılan sermayenin getirisini %0.073 ve %0.028 arttırmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Sürdürülebilirlik, emisyon, kirlilik, çevrenin korunması gibi toplumsal duyarlılık haline gelen kavramların önem kazandığı günümüzde, şirket yöne-

ticileri kar oranlarını arttırmak için yalnızca üretim koşullarını değil dışsal faktörleri de göz önünde bulundurarak şirketin vizyonu kapsamında gelecek temelli kararlar almak zorundadır. Finansal muhasebenin talep edilen bilgileri karşılayamaması, çevre muhasebesi gibi dahili kullanım için raporlar sağlayan, fiyatlandırma konusunda yönetim kararlarının alınmasına yardımcı olacak çevresel bilgiler üreten, genel giderleri ve sermaye bütçelemesini kontrol eden, harici kullanım için kamunun ve finans camiasının ilgisini çeken çevresel bilgileri gösteren (Yakhou ve Dorweiler, 2004: 65) tamamlayıcı muhasebe dallarına ihtiyacı arttırmıştır. Çevrenin korunması için katlanılan maliyetler ve bunların raporlanması ise iki farklı açıdan değerlendirilebilir. Çevre maliyetleri, çoğu şirketin hissedarları açısından karı azaltıcı maliyet kalemi olarak değerlendirilirken, şirketlerin çevreye verdiği önem konusunda pazarlama stratejisi olarak kullanılıp satışları arttırması yönüyle önem kazanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, şirketlerin çevre muhasebesi kapsamında yer alan çevre maliyetleri ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin yönünü belirlemektir. Bu bağlamda, Türkiye’de BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan ve farklı sektörlerde faaliyet gösterip tesadüfi olarak seçilen 18 şirketin 2015-2020 yılları arasındaki finansal ve sürdürülebilirlik raporlarından elde edilen verileri sistem-GMM yöntemiyle analiz edilmiştir.

Çalışma sonucunda, çevre maliyetleri ile şirketin finansal performansı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç önceki çalışmalarla (Adediran ve Alade (2013), Makori ve Jagongo (2013), Chang (2015), Kim ve Kim (2018), Sevim (2021)) uyumludur. Çevre harcamalarında meydana gelen bir artış, kullanılan sermayenin getirisini belirli bir oranda azaltmaktadır.

Çalışmada, Türkiye’de sürdürülebilirlik veya entegre rapor yayımlayan şirketlerin verileri kullanılmıştır. Türkiye’de bu raporların yayımlanması zorunlu olmadığından çalışma kapsamında raporlarını düzenli olarak yayımlayan şirketlerin seçilmesi gerekliliği çalışmanın kısıtlarından birini oluşturmuştur. Çevresel harcamalar hakkındaki raporlamanın daha yaygın kullanılması ve yasalarla zorunlu hale getirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bu durum, gelecekte yapılacak çalışmalarda örneklem sayısının artmasına, geniş kapsamlı değişkenler aracılığıyla ve farklı analiz yöntemleriyle daha sağlıklı sonuçlar alınmasına neden olacaktır.

Sonuç olarak, çevresel harcamaların kamu sektörü ve özel sektör işbirliği ile gerçekleştirilmesi sürdürülebilirliğin sağlanmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca bir ekonomide çevre politikaları oluşturulurken sanayi kesimi ile koordineli ve sistemselsel bir çerçevenin oluşturulması şirket performansları için de önem arz etmektedir. Türkiye’de faaliyet gösteren ve çevre muhasebesi kullanarak bunu raporlayan şirketlerin, çevresel maliyetleri ile karlılık düzeyleri arasındaki ilişkilere yönelik elde ettiği bulgular sayesinde, hem literatüre hem de şirketlerin çevre muhasebesi kullanımının yaygınlaşmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- ADEDİRAN, S.A., S.O. ALADE (2013). The Impact of Environmental Accounting on Corporate Performance in Nigeria. *European Journal of Business and Management*. 5 (23), 141-151.
- AHMAD, Muhammad, Wasif Ali WASEER, Shabbir HUSSAIN, Ume AMMARA (2018). Relationship Between Environmental Accounting and Nonfinancial Firms Performance: An Empirical Analysis of Selected Firms Listed in Pakistan Stock Exchange, Pakistan. *Advances in Social Sciences Research Journal*. 5 (1), 197-209.
- ALAGÖZ, Ali ve Baki YILMAZ (2001). Çevre Muhasebesi ve Çevresel Maliyetler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 1 (1-2), 147-158.
- AL-TUWAIJRI, Sulaiman A., Theodore E. CHRISTENSEN, K. E. HUGHES (2004). The Relations Among Environmental Disclosure, Environmental Performance and Economic Performance: A Simultaneous Equations Approach. *Accounting, Organizations and Society*. 29, 447-471.
- ANDRIKOPOULOS, Andreas ve Nikoleta KRIKLANI (2013). Environmental Disclosure And Financial Characteristics of the Firm: The Case Of Denmark. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. 20, 55-64.
- BAYYURT, Nizamettin (2011). İşletmelerde Performans Değerlendirmenin Önemi ve Performans Göstergeleri Arasındaki İlişkiler. *Journal of Social Policy Conferences*. 53, 577-592.
- CHANG, Kai (2015). The Impacts of Environmental Performance and Propensity Disclosure on Financial Performance: Empirical Evidence From Unbalanced Panel Data of Heavy-Pollution Industries In China. *Journal of Industrial Engineering and Management*. 8 (1), 21-36.
- DİZGİL, Eda (2019). Firma Karlılığını Etkileyen İçsel Faktörler: BİST Gıda, İçecek Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*. 22 (2), 420-432.
- DÜZER, Murat ve Saime ÖNCE (2018). Sürdürülebilirlik Performans Göstergelerine İlişkin Açıklamaların Finansal Performans Üzerine Etkisi:

Bist' te Bir Uygulama. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi. 11 (1), 93-118.

ELSAYED, Khaled ve David PATON (2005). The Impact of Environmental Performance on Firm Performance: Static and Dynamic Panel Data Evidence. *Structural Change and Economic Dynamics*. 16, 395-412.

GÜRÜNLÜ, Meltem (2019). Sürdürülebilirlik ve Finansal Performans Arasındaki İlişki: BİST Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 84, 177-190.

HANİNUN, Haninun, Lindrianasari LINDRIANASARI, Angrita DENZIANA (2018). The Effect Of Environmental Performance and Disclosure on Financial Performance. *Int. J. Trade and Global Markets*. 11(1/2), 138–148.

IWATA, Hiroki ve Keisuke OKADA (2011). How Does Environmental Performance Affect Financial Performance? Evidence From Japanese Manufacturing Firms. *Ecological Economics*. 70 (9), 1691-1700.

JONES, Michael John (2010). Accounting for the Environment: Towards a Theoretical Perspective for Environmental Accounting and Reporting. *Accounting Forum*. 34, 123-138.

KİM, Tae Hyung ve Bowon KİM (2018). Firm's Environmental Expenditure, R&D Intensity, and Profitability. *Sustainability*. 10, 2071.

Lİ, D., ZHAO, Y., Sun, Y., & Yin, D. (2017). Corporate Environmental Performance, Environmental Information Disclosure, and Financial Performance: Evidence From China. *Human and Ecological Risk Assessment*. An International Journal. 23(2), 323-339.

LİU, Rong, Feng HE, Jianyu REN (2021). Promoting or Inhibiting? The Impact of Enterprise Environmental Performance on Economic Performance: Evidence from China's Large Iron and Steel Enterprises. *Sustainability*. 13, 6465.

LİU, Yun, Bin Xİ, Gege WANG (2021). The Impact of Corporate Environmental Responsibility on Financial Performance—Based on Chinese Listed Companies. *Environmental Science and Pollution Research*. 28 (7), 7840-7853.

- MAKORI, Daniel Mogaka ve Ambrose JAGONGO (2013). Environmental Accounting and Firm Profitability: An Empirical Analysis of Selected Firms Listed in Bombay Stock Exchange, India. *International Journal of Humanities and Social Science*. 3 (18), 248-256.
- MONTERIO, Sonia Maria da Silva ve Beatriz Aibar GUZMAN (2010). The influence of the Portuguese Environmental Accounting Standard on the Environmental Disclosures in the Annual Reports of Large Companies Operating in Portugal A First View (2002-2004). *Management of Environmental Quality: An International Journal*. 21 (4), 414-435.
- NGUYEN, La Soa, Manh Dung TRAN, Thi Xuan Hong NGUYEN, Quoc Hoi LE (2017). Factors Affecting Disclosure Levels of Environmental Accounting Information: The Case of Vietnam. *Accounting and Finance Research*. 6 (4), 255-264.
- NKWOJI, Nicholas (2021). Environmental Accounting and Profitability of Selected Quoted Oil and Gas Companies in Nigeria (2012-2017). *Journal of Accounting and Financial Management*. 7 (3), 22-39.
- NUZULA, Nila Firdausi (2019). Does Environmental Cost Affect Japanese Firms' Performance?. *International Journal of Professional Business Review*. 4 (1), 14-21.
- ÖZKOL, A. Erdal (1998). Çevre Muhasebesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 13 (1), 15-26.
- PEHLİVANOĞLU, Ferhat ve Ali Rıza SOLMAZ (2021). Kirlilik Sığınağı Hipotezi: BRIC ve MIST Ülkeleri için Dinamik Panel Veri Analizi . *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 5 (2) , 471-493 . DOI: 10.33399/biibfad.918535
- ROUNAGHI, Mohammad Mahdi (2019). Economic Analysis of Using Green Accounting and Environmental Accounting to Identify Environmental Costs and Sustainability Indicators. *International Journal of Ethics and Systems*. 35 (4), 504-512.
- SALAMA, Aly (2005). A Note on The Impact of Environmental Performance on Financial Performance. *Structural Change and Economic Dynamics*, 16, 413-421.

- SHABBİR, M. Shahzad ve Okere WISDOM (2020). The Relationship Between Corporate Social Responsibility, Environmental Investments and Financial Performance: Evidence From Manufacturing Companies. *Environmental Science and Pollution Research*. 27, 39946-39957.
- SEVİM, Uğur (2021). İşletmelerin Çevresel Yatırım Harcamalarının Finansal Performans Üzerine Etkisi: BİST Sürdürülebilirlik Endeksi Üzerine Bir Araştırma. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*. 7 (1), 55-67.
- SILA, İsmail ve Kemal ÇEK (2017). The Impact of Environmental, Social and Governance Dimensions of Corporate Social Responsibility on Economic Performance: Australian Evidence. *Procedia Computer Science*. 120, 797-804.
- SONG, Hang, Chunguang ZHAO, Junping ZENG (2017). Can Environmental Management Improve Financial Performance: An Empirical Study Of A-Shares Listed Companies in China. *Journal Of Cleaner Production*. 141, 1051-1056.
- ŞENOL, Zekai ve Alptekin ULUTAŞ (2018). Muhasebe Temelli Performans Ölçümleri ile Piyasa Temelli Performans Ölçümlerinin CRITIC ve ARAS Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*. 641, 83-102.
- ŞİMŞEK, Hatice ve Gökhan ÖZTÜRK (2021). Evaluation of the Relationship Between Environmental Accounting and Business Performance: The Case of Istanbul Province. *Green Finance*. 3 (1), 46-58.
- TERZİOĞLU, Mehmet Kenan, Emine Serap KURT, Asu YAŞAR, Minel KÖKEN (2022), BİST100-Enerji Sektörü Finansal Performansı: SWARAVIKOR ve SWARA-WASPAS, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*. 6 (2), 2439-2455.
- TETİK, Semra (2003). İşletme Performansını Belirlemede Veri Zarflama Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 10 (2), 221-230.
- YAKHOU, Mehenna ve Vernon P. DORWEILER (2004). Environmental Accounting: An Essential Component Of Business Strategy. *Business Strategy and the Environment*. 13, 65-77.

YILDIZ, Şule, Gülfen TUNA, Vedat Ender TUNA (2016). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kapsamında Çevre Açıklamaları ile Firma Özellikleri Arasındaki İlişki: Kimya, Petrol, Kauçuk ve Plastik Ürünler Sektöründe Bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 8 (2), 255-276.

YÜCEL, Mehmet Ali ve Kenan TERZİOĞLU (2022). Türkiye ve Avrupa Bölgesinde Eko-Verimlilik: Dinamik Mekânsal Panel Veri Yaklaşımı. *Journal of Productivity*. 4, 569-584.

WAGNER, Marcus, Stefan SCHALTEGGER, Walter WEHRMEYER (2001). The Relationship Between The Environmental And Economic Performance Of Firms: What Does Theory Propose And What Does Empirical Evidence Tell Us?. *Greener Management International*. (34), 95-108.

WEİ-LUN, Huang ve Fu YAN-KAI (2019). The Study on the Relationship Between the Environmental and Financial Performances of Corporates Which Have Adopting the System of Environmental Accounting in Taiwan. *E3S Web of Conferences* 81. The 1st International Symposium on Water Resource and Environmental Management (WREM 2018) . P: 1-8. (<https://doi.org/10.1051/e3sconf/20198101012>).

Extended Abstract

Determining The Impact of Environmental Costs on Financial Performance: An Empirical Study on The Firms Included in The Bist Sustainability Index

The aim of the study is to investigate the effect of environmental expenditures on environmental regulations and practices of companies operating in different sectors included in the BIST Sustainability Index in Turkey, on the financial performance of companies. The data obtained from the financial and sustainability reports of 18 companies, which are included in the BIST Sustainability Index in Turkey, operating in different sectors and selected randomly between the years 2015-2020, were used. Financial data were obtained from the Public Disclosure Platform and sustainability reports were obtained from the websites of the companies, and these data were measured with the help of system-GMM data analysis. In this study, the effect of companies' environmental expenditures on the return on capital employed (ROCE) is investigated; Environmental expenditures were determined as independent variable, return on capital used as dependent vari-

able, and firm size as control variable. As a result of the analysis made with the System-GMM method, a negative and significant relationship was determined between the environmental costs and the return on the capital used, and it was concluded that a 1% increase in the environmental costs would reduce the return on the capital used by 0.08%. In the study; It is thought that the companies operating in Turkey and reporting this using environmental accounting will contribute to both the literature and the widespread use of environmental accounting by companies, thanks to the findings on the relationship between environmental costs and profitability levels. During the execution of the study, it was observed that in some of the sustainability reports published by companies included in the BIST Sustainability Index, environmental expenditure amounts were not specified at all or were stated in different currencies. This situation limits sample selection and determination in empirical studies.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Ferah **YILDIZ**, Yavuz **KILINÇ** ve Türkan **KAVAS** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Ferah **YILDIZ**, Yavuz **KILINÇ** and Türkan **KAVAS**, as no additional acknowledgement has been made).

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Sosyal Medya Kullanımının Ardındaki Güdüler: Teorik Bir DeğerlendirmeOsman Uslu * **zet**

Amaç: Bu çalışmada sosyal medya (SM) kullanımının arkasında yatan güdüleri araştırmak amaçlanmıştır.

Yöntem/Methodoloji/Dizayn: Konu hakkında ön plana çıkan çalışmalar teorik olarak incelenmiş, sosyal medya türlerine göre detaylandırılarak sınıflandırılmış ve çıkarımlar yapılmıştır. Bu bağlamda çalışma literatür incelemesi niteliği taşımaktadır.

Sonuçlar: Literatürde en çok vurgulanan SM siteleri Twitter, Instagram, Facebook, TikTok, Snapchat, LinkedIn ve YouTube'dur. SM kullanımının ardındaki nedenler çoğunlukla kullanımlar ve tatmin yaklaşımı ile açıklanmaktadır. SM kullanımında en çok vurgulanan güdüler sosyal etkileşim, eğlence ve bilgi aramadır. Son olarak, sosyal medya kullanımında sosyal güdülerin etkileri bireysel güdülere göre daha yüksektir.

Katkı/Farklılıklar: Bu alışma ile birlikte SM kullanımına dair bir profilin çizilmesi ve bireyleri sosyal medya kullanımına iten güdülere yönelik bilgi birikiminin artması yoluyla söz konusu alana katkı sağlanması beklenmektedir.

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 04.10.2022**Kabul:** 23.10.2022**Online Yayın:** 30.11.2022**Anahtar Kelimeler:**Sosyal Medya
Güdüler
Teknoloji**Kaynak Gösterimi:**

Uslu, Osman. (2022). Sosyal Medya Kullanımının Arkasındaki Güdüler. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (2), 443-456 DOI: 10.54838/bilgisosyal.1184413

***Sorumlu Yazar:** Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, ANS Kampüsü, Merkez-Afyonkarahisar ✉ ousluu@aku.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-0571-6281

ARTICLE INFO

Submitted: 04.10.2022**Accepted:** 23.10.2022**Published Online:** 30.11.2022**Keywords:**Social Media Use
Motives
Technology**To cite this article**

Uslu, Osman. (2022). Sosyal Medya Kullanımının Arkasındaki Güdüler. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (2), 443-456. DOI: 10.54838/bilgisosyal.1184413

RESEARCH ARTICLE

Motives behind Social Media Use: A Theoretical AssessmentOsman Uslu * **Abstract****Purpose** – The present study aims to explore the motives behind social media (SM) use.**Methodology/Approach/Design**- The prominent studies on social media use have been examined theoretically, classified in detail regarding SM types, and inferences have been made. In this context, the study is a literature review.**Findings**- The most emphasized SM sites in the literature are Twitter, Instagram, Facebook, TikTok, Snapchat, LinkedIn and YouTube. SM networking sites have usage differences depending on users' age and purpose. Motives behind the SM use are mostly explained by the uses and gratification approach. The most emphasized motives in SM use are social interaction, entertainment and information seeking. Finally, the effects of social motives are higher than individual motives in social media use.**Originality/Value**- With this study, it is expected to contribute to the field by drawing a profile on SM use and increasing the knowledge about the motives that push individuals to use SM.

* **Corresponding Author:** Assoc. Prof., Afyon Kocatepe University, ANS Campus, Afyonkarahisar ✉ ousluu@aku.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-0571-6281

Introduction

The recent development of information technology has paved the way for both SM networking sites and SM users to become widespread. According to statistics, 4.26 billion people worldwide used SM in 2021, it is estimated that 4.59 billion people in 2022 and 5.85 billion people in 2027 will be SM users (Statista, June 2022). While some people are meeting with SM first time, a life without SM seems impossible for many (Singh et al., 2019). Increasing use of SM has brought various novelties and benefits. Some of these are creating a business opportunity (Benavides, 2022), communicating faster with people directly (Chen et al., 2021), building relationships (Pang et al., 2016), and self-marketing as reputation management (Samara et al., 2021). For these reasons, many people consider SM as an opportunity and use it in line with their interests. The use of SM causes not only benefits but also harmful consequences (Bahadur, 2021; Wei, 2021). Stress, conflict, depression, fatigue, internet addiction and loneliness are the most prominent among these harms (Aalbers et al., 2019; Peris et al., 2020). Of course, more examples of the consequences could be presented. The majority of previous studies in the SM literature focused on the positive and negative consequences and emphasized these critical issues. For instance, dozens of studies exist in the literature about internet and SM addictions (D'Arienzo et al., 2019; Haand & Shuwang, 2020; Sun & Zhang, 2021). It is pivotal to examine and evaluate the possible results of using SM. However, it is also critical to detail the factors and motives which cause SM use. The key to directing a behavior in a desired direction is diagnosing the issues that cause that behavior. Just as psychologists must first diagnose the illness and the causes of the error in order to treat people with mental disorders. In this context, determining and examining the motives behind the use of SM is an important issue. Of course, there are many studies on the subject in the literature (Bowden-Green et al., 2021; Yiping & Guo-Ming, 2019; Huang & Su, 2018). However, it is obvious that studies on this subject are less than those that focus on the favorable and unfavorable results of SM. Thus, new studies are still needed. Therefore, it can be stated that examining the motives behind SM use is useful in preventing possible problems that may arise in the future, managing people and predict-

ing trade opportunities. In addition, examining those motives seems important in terms of contributing to the need in the literature. For this reason, present study aims to explore motives behind SM use. Theoretically, previous studies related to subject were examined and it was expected to contribute to the literature by presenting a tidy theoretical framework.

1. Method

Previous studies conducted on the subjects of “SM using” and “motives behind it” were explored in current study. Review method was adopted since it expands knowledge about the field and creates a holistic view to the related field. The scope of study is only limited by articles due to huge number of published research in other types including books, chapters, thesis or proceedings. In addition, it was assumed that the articles were more scientific, peer-reviewed and thus more realistic and reliable results were thought to be obtained. Studies including concepts of “SM use” and “motives for SM use” in title were included to study. Since it contains many databases, the "Google Scholars" database was used to scan all the mentioned studies. About 15 studies directly related to the subject were found and the ones that could be reached were included in the study. Types of SM mentioned by each study, the user profiles described for these types and the motives that push people to SM use were interpreted by examining in detail. In this context, the study has a conceptual and theoretical nature with a review method.

2. Theoretical Framework

2.1 SM Use

SM is a collection of channels where people socialize, share their activities, obtain information and meet their various psychological needs. Social networking sites provides services to people such as creating profiles, expressing themselves, and communicating with others. (Bolar, 2009). SM provides a wealth of knowledge about individual’s network and one can use for different purposes (Bolar, 2009). The most popular ones are Twitter, Instagram, Facebook, TikTok, Snapchat, LinkedIn and YouTube. Each social networking site provides different services for their users and people use

Sosyal Medya Kullanımının Ardındaki Güdüler: Teorik... 447
these SM channels for their different purposes as well. For instance, Twitter is used by all segments of society and its data were mainly benefited to monitor public idea. (Brandt et al., 2020). Facebook, TikTok and Snapchat are preferred mostly for building social interactions and other social purposes. Especially TikTok has become popular among people as an alternative SM which provides services to its users such as watching, creating, and sharing videos (Fan & Hemans, 2022). Instagram and YouTube are used both social, commercial and advertising intentions. LinkedIn is a little bit different from other SM sites because of its users. It has been used mostly by professionals, occupational groups and job seekers for self-presentation purposes (Tifferet & Vilnai-Yavetz, 2018). The use of SM changes depending on age. According to the data of a previous research, adults under 30 stand out for their use of Instagram, Snapchat and TikTok and people over 65 ages mostly use YouTube (Anderson & Jiang, 2018). Previous study also suggested that intensity use of SM were different among college students. Accordingly, college students spent their time mostly on Instagram, followed by Snapchat, Facebook, and Twitter respectively (Alhabash & Ma, 2017). In addition to the common use of SM in different age groups, its consequences are also remarkable. Creating a business opportunity for commercial purposes (Benavides, 2022), communicating faster with people directly (Chen et al., 2021), building relationships (Pang et al., 2016), and self-marketing as reputation management (Samara et al., 2021) are some of the desired functional consequences. However, there are also undesired and risky consequences which frequently mentioned among scholars such as stress, conflict, depression, fatigue, internet addiction and loneliness (Aalbers et al., 2019; Peris et al., 2020). Exploring the motives as well as the consequences behind SM use is also critical and useful in preventing possible problems that may arise in the future, managing people and predicting trade opportunities.

2.2 Motives behind SM Use

People's motives behind SM use are common questioned that needs to be explained. Previous research mostly explored those motives through uses

and gratification approach (Alhabash & Ma, 2017; Baek et al., 2011; Park et al., 2009; Shao, 2009). According to approach, individuals have specific needs and are actors in the search for SM to meet their wants. (Sheldon & Newman, 2019). It explains the way people adopt and use media based on their needs (Kim et al., 2011). Based on the uses and gratification approach, many researchers have suggested several different motives of SM use. For instance, Sheldon et al. (2017) explains motives for Instagram use self-promotion, diversion, documenting, creativity, and social interaction. Hwang & Kim (2015) verified that intention to participate in social movements was one of the motives of SM use. According to Khan (2017) the strongest motive for YouTube is relaxing entertainment and commenting and uploading on YouTube is predicted by social interaction motive. Motives for Facebook use was determined by Park et al., (2009) as entertainment, socializing, self-status seeking and information. The motives vary depending on SM type (Twitter, Instagram or others) and time (usage year of social media). For instance, Alhabash & Ma (2017) explored the motivations and uses of four different SMs as Facebook, Twitter, Instagram and Snapchat, they found the motivations and time spent on each SM were different among college students. Table 1. summarizes the motives and SM types in detail.

Table 1: Motives for SM Use

Types of SM	Motives	References
Instagram	Social interaction Documenting Diversion Self-promotion Creativity	Sheldon et al. (2017)
YouTube	Relaxing entertainment Social interaction Information giving Information seeking	Khan (2017)
Facebook	Socializing Entertainment Self-status seeking Information	Park et al., (2009)
Twitter/LinkedIn	Increasing knowledge Exchanging advice	Antheunis et al.,

	Communication Marketing	(2013)
Social Networking Sites	Self-reflection and image building Utility Information gathering and problem solving Networking Simply-spending time Revisiting memories Peer influence	Bolar (2009)
SM in General	Search for information and inspiration Search for social interaction Beat of boredom and pastimes Escape form m-negative emotions Search for positive emotions	Brailovskaia et al., (2020)
SM in General	Information Social connection Entertainment	Heinonen (2011)
SM in General	Information seeking Self-expression	Heiss et al., (2020)

Table 1: Motives for SM Use (Contiuned)

Types of SM	Motives	References
Social Networking Sites	Seeking friends Social support Entertainment Information Convenience	Kim et al., (2011)
TikTok	Socially rewarding Self-presentation Trendiness Escapist addiction Novelty	Scherr & Wang (2009)
Instagram	Surveillance/Knowledge about others Documentation Coolness Creativity	Sheldon & Bryant (2016)
Facebook	Information sharing Convenience and entertainment Pass time Interpersonal utility Control Promoting work	Baek et al., (2011)

Facebook Twitter Instagram Snapchat	Information sharing Self-documentation Social interaction Entertainment Passing time Self-expression Medium appeal Convenience	Alhabash & Ma (2017)
Social Networking Sites	Fun-related Content-specific	Luchman et al., (2014)

Source: Compiled by the author.

As it is seen, there are different motives behind SM use. Another issue that is frequently associated with the mentioned motives in the literature is the users' personalities and personality traits. Research indicates that more extroverted individuals and people with higher self-esteem use Facebook for social enhancement (Ross et al., 2009). Individuals with more openness personality trait were found to use social networking sites more frequently than others. Similarly, conscientiousness and agreeableness traits were found to positive predictors of SM use (Gil de Zúñiga et al., 2017). Previous study revealed that out of motives, personality and personality traits are also critical predictors of SM use.

3. Discussion and Conclusion

In present study, it is focused on examining the motives behind SM use. Several inferences were made from previous studies in the study, which was carried out with the intention of a theoretical assessment. Although associated in literature, SM use and SM addiction are not the same. Addiction is mostly related to excessive or problematic use of SM rather than SM use. Therefore, it should be known that these two concepts are different. Studies on the use of SM in the literature are categorized in two different groups. The first is the studies SM use, and the other is the studies that focus specifically on the SM itself (i. e., Facebook). The most emphasized SM sites in the literature are Twitter, Instagram, Facebook, TikTok, Snapchat, LinkedIn and YouTube. The mentioned SM networking sites have usage differences depending on age and purpose. For instance, LinkedIn is gener-

Sosyal Medya Kullanımının Ardındaki Güdüler: Teorik... 451
ally preferred by professionals and job seekers, while Snapchat is mostly used by young people. While younger generations prefer Instagram more, individuals over 65 ages mostly wish to spend time on YouTube. The motives behind the SM use are mostly explained by the uses and gratification approach. After the uses and gratification approach, personality and personality traits come prominence. The most emphasized motives in SM use are social interaction, entertainment and information seeking. Similar motives are named differently in different studies (i. e., social interaction, social connection, networking or socializing). It can be stated that there are two types of motives that developed depending on individual and social needs in SM use. However, the effects of social motives are higher in the SM use. Huge number of studies on the subject exist in the literature, but there are still gaps for future studies. For instance, studies on newly emerging social networking sites are limited. In this context, effective motives for the use of relatively new and popular network sites such as TikTok can be examined. Studies on this subject will enrich the literature. Studies to examine whether motivations change according to cultural differences are also limited. It would be also beneficial to conduct cross-cultural studies in this regard.

References

- Aalbers, G., McNally, R. J., Heeren, A., De Wit, S., & Fried, E. I. (2019). Social media and depression symptoms: A network perspective. *Journal of Experimental Psychology: General*, 148(8), 1454. <https://doi.org/10.1037/xge0000528>.
- Alhabash, S., & Ma, M. (2017). A tale of four platforms: Motivations and uses of Facebook, Twitter, Instagram, and Snapchat among college students? *Social Media+ Society*, 3(1). <https://doi.org/10.1177/2056305117691544>.
- Anderson, M., & Jiang, J. (2018). Teens, social media & technology 2018. Pew Research Center, 31, 1673-1689.
- Antheunis, M. L., Tates, K., & Nieboer, T. E. (2013). Patients' and health professionals' use of social media in health care: motives, barriers and expectations. *Patient Education and Counseling*, 92(3), 426-431. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2013.06.020>.
- Baek, K., Holton, A., Harp, D., & Yaschur, C. (2011). The links that bind: Uncovering novel motivations for linking on Facebook. *Computers in Human Behavior*, 27(6), 2243–2248. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.07.003>.
- Bahadur, K. S. (2021). A Brief Study On Negative Effects of Social Media On Youth. *Bayan College International Journal of Multidisciplinary Research*, 1(02), 1-17.
- Benavides, T. T. (2022). Social Media and Innovation: Opportunities and Challenges for Organizations. In: Machado, C., Davim, J.P. (eds) *Organizational Innovation in the Digital Age*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-98183-9_7.
- Bolar, K. P. (2009). Motives behind the use of social networking sites: an empirical study. *ICFAI Journal of Management Research*, 8(1), 75-84.
- Bowden-Green, T., Hinds, J., & Joinson, A. (2021). Personality and motives for social media use when physically distanced: a uses and gratifications approach. *Frontiers in Psychology*, 12, 607948. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.607948>.
- Brailovskaia, J., Schillack, H., & Margraf, J. (2020). Tell me why are you using social media (SM)! Relationship between reasons for use of SM, SM flow, daily stress, depression, anxiety, and addictive SM use—An

- Sosyal Medya Kullanımının Ardındaki Güdüler: Teorik... 453
exploratory investigation of young adults in Germany. *Computers in Human Behavior*, 113, 106511.
<https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106511>.
- Brandt, J., Buckingham, K., Buntain, C., Anderson, W., Ray, S., Pool, J., & Ferrari, N. (2020). Identifying social media user demographics and topic diversity with computational social science: a case study of a major international policy forum. *Journal of Computational Social Science*, 3, 167–188. <https://doi.org/10.1007/s42001-019-00061-9>.
- Chen, K., Luo, Y., Hu, A., Zhao, J., & Zhang, L. (2021). Characteristics of Misinformation Spreading on Social Media during the COVID-19 Outbreak in China: A Descriptive Analysis. *Risk Management and Healthcare Policy*, 14, 1869–1879.
<https://doi.org/10.2147/RMHP.S312327>.
- D'Arienzo, M. C., Boursier, V., & Griffiths, M. D. (2019). Addiction to social media and attachment styles: A systematic literature review. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 17(4), 1094-1118.
<https://doi.org/10.1007/s11469-019-00082-5>.
- Fan, M., & Hemans, M. (2022). TikTok: How a Chinese Video Clip App Became a Popular and Successful Global Brand. In *Casebook of Chinese Business Management*, 33-45. Springer, Singapore.
https://doi.org/10.1007/978-981-16-8074-8_4.
- Gil de Zúñiga, H., Diehl, T., Huber, B., & Liu, J. (2017). Personality traits and social media use in 20 countries: How personality relates to frequency of social media use, social media news use, and social media use for social interaction. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 20(9), 540-552. <https://doi.org/10.1089/cyber.2017.0295>.
- Haand, R., & Shuwang, Z. (2020). The relationship between social media addiction and depression: A quantitative study among university students in Khost, Afghanistan. *International Journal of Adolescence and Youth*, 25(1), 780-786.
<https://doi.org/10.1080/02673843.2020.1741407>.
- Heinonen, K. (2011). Consumer activity in social media: Managerial approaches to consumers' social media behavior. *Journal of Consumer Behaviour*, 10(6), 356-364. <https://doi.org/10.1002/cb.376>.
- Heiss, R., Knoll, J. & Matthes, J. (2020). Pathways to political (dis-)engagement: motivations behind social media use and the role of

- incidental and intentional exposure modes in adolescents' political engagement. *Communications*, 45(s1), 671-693. <https://doi.org/10.1515/commun-2019-2054>.
- Huang, Y. T., & Su, S. F. (2018). Motives for Instagram use and topics of interest among young adults. *Future Internet*, 10(8), 77. <https://doi.org/10.3390/fi10080077>.
- Hwang, H., & Kim, K. O. (2015). Social media as a tool for social movements: The effect of social media use and social capital on intention to participate in social movements. *International Journal of Consumer Studies*, 39(5), 478-488. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12221>.
- Khan, M. L. (2017). Social media engagement: What motivates user participation and consumption on YouTube? *Computers in Human Behavior*, 66, 236-247. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.09.024>.
- Kim, Y., Sohn, D., & Choi, S. M. (2011). Cultural difference in motivations for using social network sites: A comparative study of American and Korean college students. *Computers in Human Behavior*, 27(1), 365-372. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.08.015>.
- Luchman, J. N., Bergstrom, J., & Krulikowski, C. (2014). A motives framework of social media website use: A survey of young Americans. *Computers in Human Behavior*, 38, 136-141. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.05.016>.
- Pang, A., Yingzhi Tan, E., Song-Qi Lim, R., Yue-Ming Kwan, T., & Bhardwaj Lakhanpal, P. (2016). Building effective relations with social media influencers in Singapore. *Media Asia*, 43(1), 56-68. <https://doi.org/10.1080/01296612.2016.1177962>.
- Park, N., Kee, K. F., & Valenzuela, S. (2009). Being immersed in social networking environment: Facebook groups, uses and gratifications, and social outcomes. *Cyberpsychology & Behavior*, 12(6), 729-733. <https://doi.org/10.1089/cpb.2009.0003>.
- Peris, M., de la Barrera, U., Schoeps, K., & Montoya-Castilla, I. (2020). Psychological risk factors that predict social networking and internet addiction in adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(12), 4598. <https://doi.org/10.3390/ijerph17124598>.

- Sosyal Medya Kullanımının Ardındaki Güdüler: Teorik... 455
Ross, C., Orr, E. S., Sisic, M., Arseneault, J. M., Simmering, M. G., & Orr, R. R. (2009). Personality and motivations associated with Facebook use. *Computers in Human Behavior*, 25(2), 578-586. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2008.12.024>.
- Samara, F., Ondieki, S., Hossain, A. M., & Mekni, M. (2021, October). Online Social Network Interactions (OSNI): A Novel Online Reputation Management Solution. In 2021 International Conference on Engineering and Emerging Technologies (ICEET), 1-6. <http://dx.doi.org/10.1109/ICEET53442.2021.9659615>.
- Scherr, S., & Wang, K. (2021). Explaining the success of social media with gratification niches: Motivations behind daytime, nighttime, and active use of TikTok in China. *Computers in Human Behavior*, 124, 106893. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106893>.
- Shao, G. (2009). Understanding the appeal of user-generated media: a uses and gratification perspective. *Internet Research*, 19(1), 7-25. <https://doi.org/10.1108/10662240910927795>.
- Sheldon, P., & Bryant, K. (2016). Instagram: Motives for its use and relationship to narcissism and contextual age. *Computers in Human Behavior*, 58, 89-97. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.12.059>.
- Sheldon, P., & Newman, M. (2019). Instagram and american teens: understanding motives for its use and relationship to excessive reassurance-seeking and interpersonal rejection. *The Journal of Social Media in Society*, 8(1), 1-16.
- Sheldon, P., Rauschnabel, P., Antony, M. G., & Car, S. (2017). A cross-cultural comparison of Croatian and American social network sites: Exploring cultural differences in motives for Instagram use. *Computers in Human Behavior*, 75, 643-651. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.06.009>.
- Singh, A., Halgamuge, M. N., & Moses, B. (2019). An Analysis of Demographic and Behavior Trends Using Social Media: Facebook, Twitter, and Instagram. *Social Network Analytics*, 87-108. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815458-8.00005-0>.
- Sun, Y., & Zhang, Y. (2021). A review of theories and models applied in studies of social media addiction and implications for future research. *Addictive Behaviors*, 114, 106699. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106699>.

Tifferet, S., & Vilnai-Yavetz, I. (2018). Self-presentation in LinkedIn portraits: common features, gender, and occupational differences. *Computers in Human Behavior*, 80, 33-48. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.10.013>.

Wei, R. (2021). Analysis of negative effects on social media. *Journal of Sociology and Ethnology*, 3(5), 179-181. <http://dx.doi.org/10.23977/jsoce.2021.030532>.

Yiping, M. A., & Guo-Ming, C. H. E. N. (2019). The Impact of Social Media Use Motives on Psychological and Sociocultural Adjustment of International Students. *Intercultural Communication Studies*, 28(1), 189-209.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Osman **USLU** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Osman **USLU**, as no additional acknowledgement has been made).

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Alturistik Liderlik Algısının Prososyal Hizmet Davranışı Üzerindeki Etkisinde Sosyal Karşılaştırma Yöneliminin Rolü: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama

Nuray TÜRKOĞLU*
Okan TÜRK¹

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı konaklama işletmelerindeki çalışanların alturistik liderlik algılarının prososyal hizmet davranışları üzerindeki etkisinde sosyal karşılaştırmanın rolünü belirlemektir.

Yöntem/Metodoloji/Dizayn: Araştırmanın evrenini 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleri çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak Antalya ilinde faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerinde çalışan 437 kişiden veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler Yapısal Eşitlik Modeli kullanılarak analiz edilmiştir.

Sonuçlar: Araştırma sonucunda katılımcıların alturistik liderlik algısının prososyal hizmet davranışlarını ve sosyal karşılaştırma yönelimlerini olumlu yönde etkilediği, sosyal karşılaştırma eğiliminin ise prososyal hizmet davranışı üzerinde etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların alturistik liderlik algılarının prososyal hizmet davranışları üzerindeki etkisinde sosyal karşılaştırma yöneliminin negatif yönde düzenleyici bir etkiye sahip olduğu ancak, aracı etkisinin bulunmadığı belirlenmiştir.

Katkı/Farklılıklar: Literatür incelendiğinde alturistik liderlik algısı, prososyal hizmet davranışı ve sosyal karşılaştırma yönelimi arasındaki etkileşimi inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırma literatürdeki bu boşluğun doldurulması açısından katkı sağlayacaktır. Ayrıca araştırmadan elde edilen sonuçlar sektörde faaliyette bulunan konaklama işletmelerinin sahip ve yöneticilerine çalışanların alturistik liderlik algısı, prososyal hizmet davranışı ve sosyal karşılaştırma yönelimi konuları ile ilgili eğilimini göstermesi açısından uygulamaya yönelik yol gösterebilecektir.

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 24.10.2022

Kabul: 15.11.2022

Online Yayım: 30.11.2022

Anahtar Kelimeler:

Alturistik Liderlik
Prososyal Hizmet Davranışı
Sosyal Karşılaştırma
Konaklama İşletmeleri Çalışanları

Kaynak Gösterimi:

Türkoğlu, Nuray&Türk, Okan, (2022) Alturistik Liderlik Algısının Prososyal Hizmet Davranışı Üzerindeki Etkisinde Sosyal Karşılaştırma Yöneliminin Rolü: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama, 24, (2), 457-486
DOI:
10.54838/bilgisosyal.1193672

* **Sorumlu Yazar:** Dr. Öğr. Üyesi., Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, ✉ n.turkoglu@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7545-6518, Muş, Türkiye

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, ✉ o.turk@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0074-2835, Muş, Türkiye

RESEARCH ARTICLE

The Role of Social Comparison Orientation in the Effect of Altruistic Leadership Perception on Prosocial Work Behavior: An Application in Hospitality Businesses

Nuray TÜRKÖĞLÜ* Okan TÜRK¹

ARTICLE INFO

Submitted: 24.10.2022**Accepted:** 15.11.2022**Published Online:** 30.11.2022**Keywords:** Altruistic LeadershipProsocial Service Behaviors
Social Comparison
Accommodation Businesses**To cite this article:**

Türköğlü, Nuray&Türk, Okan, (2022) Altruistik Liderlik Algısının Prosos-yal Hizmet Davranışı Üzerindeki Etkisinde Sosyal Karşılaştırma Yöneliminin Rolü: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama, 24, (2), 457-486 DOI: 10.54838/bilgisosyal.1193672

Abstract

Purpose - The aim of this study is to determine the role of social comparison in the effect of altruistic leadership perceptions of employees in accommodation businesses on prosocial service behaviors.

Methodology/Approach/Design- The universe of the research consists of employees of 4- and 5-star accommodation establishments. In the research, data were obtained from 437 people working in 4- and 5-star accommodation enterprises operating in Antalya by using convenience sampling method. The obtained data were analyzed using the Structural Equation Model.

Findings- As a result of the research, it was determined that the altruistic leadership perception of the participants positively affected their prosocial work behaviors and social comparison orientations, while the social comparison tendency had no effect on the prosocial work behavior. It has been determined that social comparison orientation has a negative regulatory effect on the effect of participants' altruistic leadership perceptions on prosocial work behaviors, but it has no mediating effect.

Originality/Value- When the literature is examined, no study has been found that examines the interaction between altruistic leadership perception, prosocial work behavior and social comparison orientation. For this reason, the research will contribute to fill this gap in the literature. In addition, the results obtained from the research will be able to guide the owners and managers of the accommodation businesses operating in the sector in terms of showing the tendency of the employees regarding the altruistic leadership perception, prosocial service behavior and social comparison orientation.

* **Sorumlu Yazar:** Asst Prof., Muş Alparslan University, Vocational, School of Social Sciences, Department of Hotel, Restaurant and Catering Services, ✉ n.turkoglu@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7545-6518, Muş, Türkiye

¹ Asst Prof., Muş Alparslan University, Vocational School of Social Sciences, Department of Transportation Services, ✉ o.turk@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0074-2835, Muş, Türkiye

Giriş

Günümüzde işletmelerin daha başarılı olabilmelerini sağlamak açısından işgörenlerin biçimsel olan rol gereklerinin ek olarak, prososyal davranış sergilemeleri de beklenmektedir (İpek ve Özbilgin, 2015). Prososyal davranışlar, örgütsel amaçlara verimli ve etkili bir biçimde ulaşabilmek ve örgütsel fonksiyonların eksiksiz şekilde yerine getirilebilmesi amacıyla işgörenlerin formel bir şekilde kendilerine verilmiş olan görevlerinin ve rollerinin dışına çıkarak gönüllülük esasına dayalı biçimde göstermiş oldukları olumlu sosyal davranışlardır (Esmer ve Özdaşlı, 2018). Örgütsel davranış alanındaki araştırmalarda işgörenlerin prososyal hizmet davranışları sergilemeleri örgütsel faktörlerin gelişimine bağlanmıştır (Yeşiltaş vd., 2013).

Liderlerin işgörenlerine yönelik olarak göstermiş olduğu davranışlar işgörenlerin işlerine ve liderlerine yönelik bütün tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Cerit, 2012). Liderler, buldukları örgütün diğer üyeleri üzerinde etki sahibi olma ve onların davranışlarını olumlu bir biçimde geliştirme potansiyeline sahiptirler. Prososyal davranışların her ne kadar kişilerin hayatı boyunca elde etmiş olduğu deneyimler ve sosyal öğrenme yoluyla kazanmış oldukları vicdani, ahlaki ve toplumsal değerlerle ilgili görünmüş olsa da liderlerin bu değerlerin örgütsel davranışa dönüştürülmesindeki rolü göz ardı edilmemelidir (Öcal ve Sarnıç, 2017).

Alturistik liderlik, örgütsel yaşam içerisinde işgörenleri motive edebilme, aralarındaki mevcut iletişimi kuvvetlendirme, onların değer ve duygularını göz önünde bulundurarak davranışlar sergileme ve bu davranışları gerçekleştirirken hiçbir çıkar ve menfaat gözetmeme hatta çeşitli durumlarda kendisine zararı dokunabilecek şekilde olsa bile tamamıyla karşıdaki kişinin faydasını düşünme amacını taşıyabilmektedir (Miller, 2003). Bu nedenle alturistik liderli ile prososyal davranış arasında çok sıkı ve pozitif ilişkilerin olduğu düşünülmektedir (Karadağ ve Mutaftacılar, 2009).

İnsanoğlu belirli bir grup içerisinde yaşama zorunluluğu hisseden sosyal bir varlıktır (Okan ve Okan, 2021). Prososyal davranışlar ise kişilerin sosyalleşme sürecinin temel etkenlerinden birisidir (Çekin, 2013). Kişilerin kendi bilişsel ve fiziksel özelliklerini, yeteneklerini, başarı ya da başarısızlıklarını başka kişilerle karşılaştırarak kendileri ve sahip oldukları nitelikler ile ilgili

değerlendirmeler yapmaları ve sonuçlara ulaşmaları onların sosyal yaşamları içerisinde kendi yerlerini belirleyebilmeleri açısından oldukça önemlidir (Aydınlı, 2014). Sosyal karşılaştırma, kişilerin mevcut kişisel durumları hakkında fikir edinebilmek veya sahip oldukları fikirleri koruyabilmek için başvurmuş oldukları, kendilerini diğerleriyle karşılaştırma sürecidir (Bilgin, 2003: 348). Kendilerini çevrelerindeki diğer kişilerle karşılaştıran kişiler, toplumsal yaşam içerisinde kendilerini bir sınıfa ait hissedebilmektedirler (Karasakal ve Aksu, 2014).

Bütün bu değerlendirmeler ışığında sosyal gruplar içerisinde var olmaya çalışan konaklama işletmelerindeki işgörenlerin sosyal karşılaştırma yönelimlerinin alturistik liderlik algıları ve prososyal hizmet davranışları arasındaki ilişkiyi etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmada konaklama işletmelerinde çalışan işgörenlerin alturistik liderlik algıları, prososyal hizmet davranışları ve sosyal karşılaştırma yönelimleri arasındaki etkileşimlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Antalya ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı konaklama işletmelerinde çalışan 437 işgörene uygulanan anket formu aracılığıyla veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar programları ile analiz edilerek çeşitli sonuçlara ulaşılmış ve bu sonuçlar doğrultusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. Literatür İncelemesi

Günümüz örgütleri açısından liderlik oldukça önemli bir kavramdır. Zira Liderler, bir yandan örgütsel etkinliğin artırılmasına yardımcı olurken, diğer yandan ise örgütsel amaçlara ulaşmada son derece önemli rol oynamaktadır (Özkaynar, 2017). Örgütlerde liderlik, belirli şartlar altında, belirli kişiler ya da grupların belirli hedeflere kanalize edilerek motivasyonunun sağlanması ve yeterlilik durumlarının üzerinde etkin olma kabiliyet ve bilgisi olarak ifade edilmektedir (Barrow, 1977; Eren, 2012; Keklik, 2012; Koçel, 2018: 585; Popper ve Lipshitz, 1993; Yukl, 2013: 21).

Toplumsal yaşam içerisinde varlığını sürdüren insan, sosyal hayatın gerekliliği olan yardımlaşma ile ihtiyaçlarını karşılayarak yaşamını sürdürebilmektedir. Bu yardımlar, kişilere maddi ve manevi kazançlar sağlayabileceği gibi hiçbir kazanç beklentisi bulunmadan da kişiler birbirlerine yardımcı

The Role of Social Comparison Orientation in the Effect 461
olabilmektedir. Bazen bu durum, yardım eden kişinin kendi kişisel faydasını göz önünde bulundurmadan, hatta kişisel olarak zarar görebilecek şekilde bütünüyle diğer kişilere fayda sağlama amacı da taşıyabilir. Bu noktada alturistik davranış ortaya çıkmış olur (Konan ve Gedik, 2019). Alturistik davranış, insanlara yardım etmiş olmanın verdiği haz dışında başkalarına hizmet ederken herhangi bir ödül beklentisi içerisinde olmayan, neden olabileceği kişisel sonuçları düşünmeden gönüllülük esasına dayalı başkalarına yardım etme yönündeki fedakârca davranış olarak tanımlanabilir (Avolio & Locke, 2002; Escrig vd., 2016; Taylor vd., 2010).

Alturistik liderlik, hiçbir menfaat gözetmeksizin astlarının veya izleyicilerinin kişisel gelişimleriyle ilgilenen, refah ve mutluluk düzeyini artırmak amacıyla onların ruhsal ve fiziksel olarak sağlıklı olmalarını, iyileşmelerini sağlayarak ulaşılmak istenen noktaya kadar, izleyicilerine rehberlikte bulunan bir liderlik tarzı olarak tanımlanmaktadır (Karahılalöz ve Çelebi, 2021; Konan ve Gedik, 2019; Miller vd., 2005; Twemlow, 2001).

Alturistik liderlerin çeşitli özellikleri bulunmaktadır özellikleri vardır. Bu özellikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Abdillah vd., 2022; Konan ve Gedik, 2019; Mallén vd., 2015):

- Alturistik liderler genel olarak işgörenlerinin menfaatlerini kendi kişisel menfaatlerinde önde tutarlar.
- Alturistik liderler işgörenlerine daha iyi hizmet edebilmek için kendi kişisel çıkarlarını feda ederler.
- Alturistik liderler kendi görev sınırlarının ötesine geçebilmeleri için astlarına yardımcı olurlar.
- Alturistik liderler hiçbir ödül beklentisi olmaksızın eylemlerini gönüllü bir şekilde gerçekleştirirler.
- Alturistik liderler kendilerini işgörenlerinin yerine koyarak onlar gibi düşünerek, onlara yalnızca yardım etmekle kalmaz, örgüt içerisinde adaleti sağlayarak, onları haksızlıklar karşısında savunur, onların sömürülmesine izin vermezler.
- Alturistik liderler örgütsel performansı ve örgütsel öğrenme kapasitesini pozitif yönde etkileme gücüne sahiptirler.

Alturistik liderlik davranışı liderler ile örgüt üyeleri arasındaki etkileşimi

pozitif biçimde etkileyebilmektedir (Chanko ve Rhmat, 2022). Zira, liderlerin yönetim biçimleri, işgörenlerin tutum ve davranışlarını belirleyen unsurların başında gelmektedir. Liderlerin örgütsel bağlılığı ve dolayısıyla sosyal işbirliğini arttırmada ve örgüt içerisinde ortak değerlerin oluşturulmasında etkinliği oldukça önemlidir. İşgörenlerle sürekli iletişim halinde bulunmak, örgütte yaşanan olaylara karşı verdikleri tepkileri olumlu yönlendirmek ve örgüt içerisinde bulunan grup normlarının güçlenmesini sağlamak liderin önemli görevlerindedir. Örgüt içerisindeki çalışma gruplarının ve bu gruplar içerisindeki her bir kişinin özel olduğuna işgörenlerini inandırmayı başaran liderler, işgörenlerinin prososyal davranışlar göstermelerine büyük oranda katkı sağlayabilecektir (İpek, 2014).

Prososyal hizmet davranışı olarak da bilinen prososyal davranışlar örgütsel amaçları verimli ve etkili bir biçimde gerçekleştirmek adına kişilerin herhangi bir baskı altında olmadan ve kendi kişisel istekleriyle belirlenmiş rol gereklerinin ötesinde sergilediği, başkaları için sorumluluk alma, başkalarının yararına harekete geçme, başkalarını mutlu etmeye ve faydalı olmaya yönelik pozitif (olumlu) sosyal davranışlardır (Akduru vd., 2016; Carlo vd., 2003; Eisenberg ve Mussen, 1989; Esmer ve Özdaşlı, 2018; Ewest, 2016; Hasdemir, 2019; İpek, 2014).

Prososyal hizmet davranışlarını; rol içi prososyal hizmet davranışları, rol ötesi prososyal hizmet davranışları ve iş birliği hizmet davranışlarının bir araya gelmesi oluşturmaktadır. Rol içi ve rol ötesi prososyal hizmet davranışları müşterilere yönelik olarak sergilenen işgören davranışlarıdır. İş birliği hizmet davranışları ise işgörenlerin çalışma arkadaşlarına yönelik olarak sergilediği prososyal davranışlardır. Rol içi prososyal hizmet davranışı sergileyen işgörenlerin müşterilere hizmet ya da ürün sunarken yalnızca örgüt tarafından kendilerine tanımlanmış olan görev ve sorumluluklarının gerekliliklerini yerine getirdikleri, rol ötesi prososyal hizmet davranışları gerçekleştiren işgörenlerin ise kendilerine örgüt tarafından tanımlanan görevler içerisinde bulunmayan işler için kendi istekleri neticesinde fazladan çaba harcadıkları görülmektedir (Yeşiltaş vd., 2013).

Kişilerin görev tanımlarında bulunmayan fakat başka kişi veya gruplar için faydalı olabilecek prososyal davranışlarda bulunmasının örgütün içerisinde

The Role of Social Comparison Orientation in the Effect 463 bulunmuş olduğu olağan ve olağanüstü durumlarda önemli katkılar sağladığı kabul edilmektedir (Sucu, 2021). Özellikle hizmet sektöründe, örgütsel çıktılara karşı duyulan memnuniyet üzerinde doğrudan etkisi bulunan işgörendenlerin, örgütsel prososyal davranışları, örgütsel başarının sağlanabilmesinde önemli bir role sahiptir (Kılınç vd., 2019). Ayrıca, işgörendenlerin yöneticilerin ve işletme sahiplerinin prososyal davranışlarda bulunması iş performansını da artırmaktır. Bu durum ise örgüt içerisinde etkinliği, verimliliği ve kaliteyi artırarak örgütsel başarıyı olumlu yönde etkilemektedir (Esmer ve Özdaşlı, 2018).

Kişilerin başkalarının iyiliklerini düşünerek faydalı olmak için hareket etmesi, başka kişiler için çaba göstermesi, etrafındaki işgörendenlerin, grupların veya örgütün bütünüdürün refahını sağlayabilmek amacıyla sergilediği davranışlar, pozitif sosyal davranışlar olarak değerlendirilmektedir (İpek, 2014). Kişilerin, duygusal, sosyal ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama arzuları, davranışlarının temelini oluşturmaktadır. Kişiler bu duygusal, sosyal ve fizyolojik, ihtiyaçlarını giderirken doğal olarak başkaları ile etkileşim içerisinde bulunmakta ve bazen kendilerini diğer kişilerle karşılaştırmaktadırlar (Erözkan, 2004:1). Kişilerin kendi fiziksel ve bilişsel özelliklerini, yeteneklerini, başarı ya da başarısızlıklarını diğer kişilerle karşılaştırarak elde ettikleri neticeler, kendileri durumları hakkında yapmış oldukları değerlendirmeler ve yargılar onların sosyal yaşamları içerisinde kendi yerlerini belirleyebilmeleri açısından önemlidir (Aydınlı, 2014). Kişiler kendi durumlarını değerlendirirken diğer kişilere kıyasla ne durumda olduklarını belirleyebilmek amacıyla karşılaştırmalar yapmaktadırlar (Çetinkaya, 2004). Diğer kişilerle yapılan karşılaştırmalar, kişilerin kendilerini değerlendirmelerinde temel dayanak noktalarından birisidir. Kişiler referans bir kişi veya değeri seçerek kendilerini o kişi ya da değerle karşılaştırmakta ve bu sayede elde edilen bilgiler, kişilerin iş görme kapasitelerinin artırılmasında ve yönetsel girdilere dönüşmesinde kullanılmaktadır (Gemlik vd., 2007).

Sosyal karşılaştırma, kişilerin kendi durumları ile ilgili fikir edinebilmek veya mevcut fikirlerini koruyabilmek için başvurmuş oldukları, kendilerini diğer kişilerle karşılaştırma sürecidir (Bilgin, 2003). Sosyal Karşılaştırma Kuramı, 1950'lerde bireylerin kendilerini nasıl değerlendirdikleri, sahip ol-

dukları özelliklerini ve yeteneklerini nasıl anlamlandırdıklarını tespit edebilmek üzere ortaya çıkmış bir kuramdır (Gül, 2016). Kavram, Leon Festinger (1954) tarafından ilk olarak kullanılarak, sistematik bir kuram haline dönüştürülmüştür (Suls ve Wheeler, 2000). Festinger (1954) bu kuramı kişilerin diğer kişilerle kendilerini karşılaştırarak mevcut durumları hakkında ne şekilde bilgi sahibi edindiklerini belirlemek amacıyla geliştirmiştir. Zira, kişilerin kendi tutum, algı, davranış ve duygularının geçerliliği ile ilgili emin olmak istedikleri ve geçerlilikle ilgili nesnel bir ölçüte nadir rastlandığı durumlarda, kişilerin kendi duygu, biliş ve davranışlarını diğer kişilerin duygu, biliş ve davranışları üzerinde temellendirdikleri kabul edilmektedir (Hogg ve Vaughan, 2011).

Festinger (1954) sosyal karşılaştırma kuramını informel sosyal iletişim kuramı'na dayandırmaktadır. Kısaca bu kuram sosyal gruplar içerisindeki görüşlerin nasıl etkilendiğini ve nasıl şekillendiğini anlamaya çalışmaktadır. Sosyal karşılaştırma kuramı ise buna informel sosyal iletişim kuramına ek olarak yeteneklerle de ilgilenmektedir. Ferstinger (1954)' e göre kuramın görüşleri kapsadığı kadar yetenekleri de kapsamı sosyal karşılaştırma kuramını gündeme getirmiştir (Teközel, 2000). Festinger (1954)'in geliştirmiş olduğu bu kuramın temel varsayımı kişilerin kendi durumlarına ilişkin bir sonuç çıkarabilmek için yeteneklerini, görüşlerini, kanaat ve değerlerini değerlendirme ihtiyacı duymalarına dayanmaktadır. Bu ihtiyaç evrensel ve doğuştan gelen bir güdüdür. Bu ihtiyaç objektif yollar aracılığıyla karşılanmadığında kişiler kendilerini başka kişilerle karşılaştırarak bir fikir edinmeye çalışmaktadırlar (Bilgin, 2007).

Karşılaştırma yalnızca geçmiş ve güncel değerlendirmeleri yapabilmek için değil, gelecekle ilgili beklentileri de tahmin edebilmek için kullanılmaktadır. Kişilerin inançlar ve tercihleri hakkında değerlendirmelerde bulunmaları farklı karşılaştırma türlerini gerektirmekte ve doğrulama her zaman benzerlerle karşılaştırma ile gerçekleştirilemeye bilmektedir (Suls vd., 2002). Başka bir ifade ile kişilerin kendileri ile benzer kişilerle karşılaştırmalar yapacağı varsayımı her zaman geçerli olamayarak, bazı durumlarda karşılaştırma yapılacak özellik açısından kendilerinden daha iyi veya daha kötü durumda olan kişilerle sosyal karşılaştırma yapabilecekleri belirtilmektedir

The Role of Social Comparison Orientation in the Effect 465 (Tolunay, 2008). Taylor ve Lobel (1989) sosyal karşılaştırma sürecinin, diğer kişilerle iletişim kurma isteği, diğer kişiler hakkında bilgi edinme arzusu ve diğer kişilere karşı açık öz-değerlendirmeleri kapsadığını belirterek, tehdit unsuru içerdiği düşünülen durumlarda sosyal karşılaştırmanın işleyişini kendilerinden daha az şanslı olarak gördükleri bir hedef ile değerlendirme eğilimi (aşağı doğru karşılaştırma) ve daha şanslı olarak gördükleri bir hedeften bilgi alma ve ilişki kurma (yukarı doğru ilişki kurma) biçiminde gerçekleşebileceğini belirtmişlerdir (Turner vd., 1987).

2. Veri ve Model

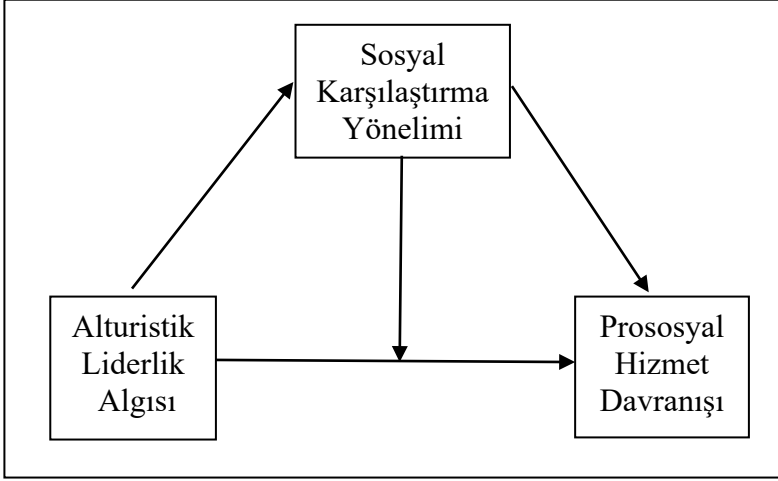
2.1 Veri

Araştırmanın evrenini dört ve beş yıldızlı konaklama işletmelerinde çalışan işgörenler oluşturmaktadır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak evreni en iyi temsil edebileceği düşünülen Antalya İlinde faaliyette bulunan dört ve beş yıldızlı konaklama işletmelerinde çalışan 437 kişiye uygulanan anket formu aracılığıyla veriler elde edilmiştir. Veriler Muş Alparslan Üniversitesi 04.01.2022 tarihinde 01 numaralı toplantıda alınan etik kurul izni doğrultusunda toplanmıştır. Verilerin elde edilmesi için uygulanan anket formunun birinci kısmında Alturistik Liderlik Algısının ölçülebilmesi için Zheltoukhova (2016) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Çakmak vd. (2019) tarafından yapılan Alturistik Liderlik Ölçeği kullanılmıştır. İkinci kısmında Ackfeldt ve Wong (2006) tarafından geliştirilen ve Soydemir ve Özdaşlı (2014) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan Prososyal Hizmet Davranışları Ölçeğinden faydalanılmıştır. Üçüncü kısmında Festinger'in (1954) geliştirdiği Sosyal Karşılaştırma Kuramından hareketle Gibbons ve Buunk (1999) tarafından geliştirilmiş, 11 ifadeden oluşan ve Türkçe'ye uyarlaması Teközel (2000) tarafından yapılmış olan Iowa-Hollanda Karşılaştırma Yönelimi Ölçeği (Iowa-Netherlands Comparison Orientation Measure- INCOM) kullanılmıştır. Son kısmında ise cinsiyet, yaş, eğitim durumu, sektördeki ve işletmede çalışma süresi gibi demografik ve sektörel bilgileri ölçen sorular bulunmaktadır. Araştırmanın bağımsız değişkeni; Alturistik Liderlik Algısı, bağımlı değişkeni; Prososyal Hizmet Davranışı, aracı ve düzenleyici değişkeni ise sosyal karşılaştırmadır.

2.2. Model

Araştırmanın modeli ve hipotezleri incelenen literatür doğrultusunda oluşturulmuştur. Oluşturulan model ve hipotezler aşağıdaki gibidir:

Şekil-1 Araştırma modeli

Hipotezler:

H₁: Alturistik liderlik algısının prososyal hizmet davranışı üzerinde etkisi vardır.

H₂: Alturistik liderlik algısının sosyal karşılaştırma yönelimi üzerinde etkisi vardır.

H₃: Sosyal karşılaştırma yöneliminin prososyal hizmet davranışı üzerinde etkisi vardır.

H₄: Alturistik liderlik algısının prososyal hizmet davranışı üzerinde etkisinde sosyal karşılaştırmanın aracı rolü vardır.

H₅: Alturistik liderlik algısının prososyal hizmet davranışı üzerinde etkisinde sosyal karşılaştırmanın düzenleyici rolü vardır.

3. Sonuçlar

3.1. Normallik Testi

Araştırma verilerinin analizi bilgisayar programları kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

The Role of Social Comparison Orientation in the Effect 467
madan önce araştırma verilerinin normallik dağılımı incelenmiştir. Çünkü sayısal verilerin analizlerinin yapıldığı çalışmalarda normal dağılım çok önemlidir ve yapılan birçok testin uygulanabilmesi için verilerin normal ya da normale yakın dağılım göstermesi gerekmektedir. Ayrıca verilerin normal ya da normale yakın dağılmaması analiz sonuçlarının yanlış çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum araştırma için gerekli olan yorumlarında yanlışlığına neden olabilmektedir (Kalaycı, 2010; Karagöz, 2017).

Araştırmada kullanılan verilerin normal dağılım durumunu belirleyebilmek amacıyla değişkenli normallik testleri uygulanmıştır. Tek değişkenli normal dağılımın belirlenebilmesi amacıyla, literatürde önerilen yöntemlerden birisi olan standart sapma, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2015). Normal dağılım gösteren bir verinin standart sapması 1'e yakın bir değer alırken, çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında değer alıyor olması gerekmektedir (Bayram, 2013). Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre anket formunda yer alan ifadelerin standart sapmalarını 1'e yakın, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerindeki -2 ile +2 arasında bulunduğu görülmektedir.

Araştırmada bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama derecesini belirlemek ve düzenleyici değişkenin etkisini ve yönünü belirlemek için yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak yol analizi uygulanmıştır. Şekil 1. deki araştırma modelini test edebilmek amacıyla Anderson and Gerbing (1988) de belirttiği gibi iki adımlı bir yaklaşım benimsenmiştir. İlk olarak ölçüm modelini değerlendirmek için doğrulayıcı faktör analizi (CFA) uygulanmış, daha sonra hipotezler yapısal eşitlik modeli (SEM) kullanılarak test edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Güvenilirliği ve Geçerliliği

Araştırma modelinin analizine geçilmeden önce araştırmada yer alan yapıların geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları kapsamında iç tutarlılık (internal consistency reliability), birleşme geçerliliği (convergent validity) ve ayrışma geçerliliği (discriminant validity) değerlendirilmiştir. İç tutarlılık güvenilirliği için Cronbach Alpha ve birleşik güvenilirlik (CR=Composite Reliability) katsayıları ince-

lenmiştir. Birleşme geçerliliğinde faktör yükleri ve açıklanan ortalama varyans (AVE= Avarage Variance Extracted) değerleri kullanılmıştır. Faktör yüklerinin $\geq 0,70$ Cronbach Alpha ve birleşik güvenilirlik katsayılarının $\geq 0,70$ açıklanan ortalama varyansın ise $\geq 0,50$ olması beklenmektedir (Hair vd., 2006; Hair vd., 2017; Fornell ve Larcker, 1981). Aşağıda yer alan tabloda araştırma yapılarının iç tutarlılık güvenilirliği ve birleşme geçerliliği ile ilgili sonuçlar bulunmaktadır.

Tablo- 1 Araştırmanın İç Tutarlılık Güvenilirliği ve Birleşme Geçerliliğine İlişkin Sonuçlar

Değişken	İfadesi	Faktör Yüğü	Cronbach Alpha	CR	AVE
ALTURİSTİK LİDERLİK ALGISI	AL 1	0.803	0.893	0.889	0.505
	AL 2	0.797			
	AL 3	0.819			
	AL 4	0.681			
	AL 5	0.573			
	AL 6	0.669			
	AL 7	0.701			
	AL 8	0.598			
PROSOSYAL HİZMET DAVRANIŞI	PHD 1	0.704	0.927	0.923	0.506
	PHD 2	0.810			
	PHD 3	0.752			
	PHD 4	0.853			
	PHD 5	0.721			
	PHD 6	0.678			
	PHD 7	0.534			
	PHD 8	0.484			
	PHD 9	0.887			
	PHD 10	0.601			
	PHD 11	0.717			
	PHD 12	0.681			
SOSYAL KARŞILAŞTIRMA EĞİLİMİ	SK 1	0.644	0.861	0.858	0.505
	SK 2	0.664			
	SK 3	0.682			
	SK 4	0.654			
	SK 5	0.833			
	SK 6	0.765			

The Role of Social Comparison Orientation in the Effect 469
Tablodaki değerler incelendiğinde faktör yüklerinin 0.484 ile 0.887 arasında gerçekleştiği görülmektedir. Hair vd. (2017) faktör yüklerinin $\geq 0,708$ ' in üzerinde olması gerektiğini belirtmiştir. Bu değer altında kalan ifadelerin ölçekten çıkarılmadan önce AVE ve CR değerlerine bakılması gerekir. Yazarlar, AVE ve CR değerlerinin 0,40 ile 0,70 arasında olması durumunda ölçekten ifadelerin çıkarılmaması gerektiği kabul edilmektedir. Tabloya bakıldığında analize dahil edilen ifadelerin bu eşik değerin üzerinde olduğu görülmektedir. Yapıların Cronbach Alpha katsayılarının 0,861 ile 0,927 arasında, CR katsayılarının da 0,858 ile 0,923 arasında gerçekleşmesi nedeniyle iç tutarlılık geçerliliğinin sağlanmış olduğu kabul edilmiştir. Yapıların faktör yüklerinin 0,484 ile 0,887 arasında, AVE katsayılarının ise 0,505 ile 0,506 arasında gerçekleşmesi birleşme geçerliliğinin sağlandığını göstermektedir.

Ayrışma geçerliliğinin tespitinde Fornell ve Lacker (1981) tarafından önerilen ölçüt ile Henseler vd. (2015) tarafından önerilen HTMT katsayıları kullanılmıştır. Fornell ve Lacker (1981)' e göre araştırmada yer alan yapıların AVE değerlerinin karekökü araştırmada yer alan yapılar arasındaki korelasyon katsayılarından yüksek olmalıdır. Aşağıdaki tabloda Fornell ve Lacker (1981) tarafından önerilen ölçütlere göre analiz sonuçları yer almaktadır. Tablodaki parantez içindeki değerler AVE'nin karekökü değerleridir. Tablodaki değerler incelendiğinde, her bir yapının AVE karekökü değerinin diğer yapılarla olan korelasyon katsayılarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo-2 Ayrışma Geçerliliği

	Alturistik Liderlik Algısı	Prososyal Hizmet Davranışı	Sosyal Karşılaştırma Eğitimi
--	----------------------------	----------------------------	------------------------------

Alturistik Liderlik Algısı	(0.710)		
Prososyal Hizmet Davranışı	0.348	(0.711)	
Sosyal Karşılaştırma Eğilimi	0.509	0.253	(0.710)

Hanseler vd. (2015) tarafından önerilen HTMT katsayıları araştırmada tüm değişkenlere ait ifadelerin korelasyon ortalamalarının aynı değişkene ait ifadelerin korelasyon geometrik ortalamalarına oranını ifade etmektedir. Yazarlar, ölçülmeye çalışılan yapıların teorik olarak birbirine yakın olması durumunda HTMT katsayısının 0.90'ın, birbirinden teorik olarak uzak olması durumunda ise 0,80' in altında gerçekleşmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Aşağıda verilen tablodaki HTMT katsayılarına bakıldığında katsayıların eşik değerin altında olduğu görülmektedir.

Tablo-3 Araştırma Değişkenlerine İlişkin HTMT Katsayıları

	Alturistik Liderlik Algısı	Prososyal Hizmet Davranışı	Sosyal Karşılaştırma Eğilimi
Alturistik Liderlik Algısı			
Prososyal Hizmet Davranışı	0.337		
Sosyal Karşılaştırma Eğilimi	0.496	0.248	

3. 3. Katılımcıların Demografik ve Kişisel Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılan otel çalışanlarının demografik özellikleri Tablo 4'de gösterilmiştir. Araştırmaya katılanların 74,1'i (324 kişi) şu anda beş yıldızlı otelde görev yapmaktadır. Katılımcıların %72,7'sini (317 kişi) erkek çalışanlar oluştururken, araştırmaya katılanların % 58,6'sı (256 kişi) 40 yaş ve

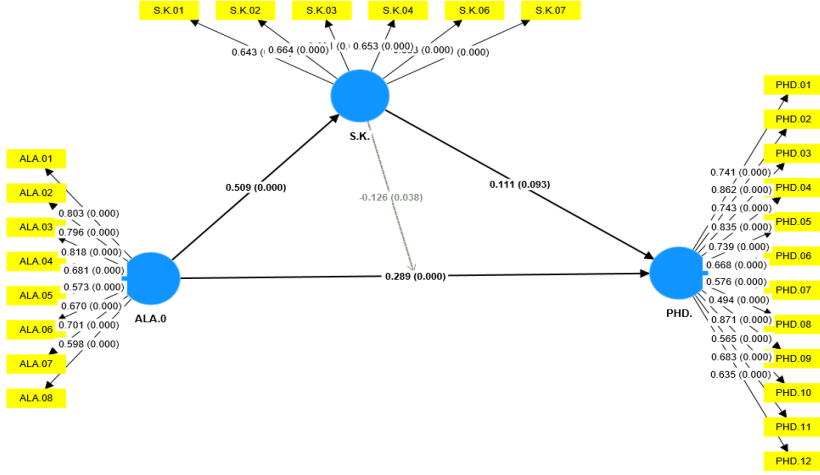
The Role of Social Comparison Orientation in the Effect 471
altındadır. Katılımcıların %59,7'si (261 kişi) önlisans/lisans mezunu iken, 11'i (48 kişi) lisansüstü eğitimini tamamlamıştır. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğu %67- 293 kişi) Yiyecek İçecek, Önbüro ve Satış Pazarlama departmanında görev yapmakta ve en az 11-15 yıllık sektörel deneyime sahiptir (33,2-145 kişi).

Tablo-4 Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Dağılımlar

	n	%		n	%
Cinsiyet(n=437)			Departman (n=437)		
Erkek	317	72,7	Yiyecek İçecek	122	27,9
Kadın	120	25,6	Önbüro	119	27,2
Eğitim Durumu (n=437)			Satış & Pazarlama	52	11,9
İlköğretim-Lise	74	27	Teknik Servis	31	7,1
Önlisans	67	15,4	Güvenlik	22	5,0
Lisans	194	44,3	Kat Hizmetleri	21	4,8
Lisansüstü	48	11	Muhasebe	15	3,4
Sektörde Çalışma Süresi (n=437)			Halkla İlişkiler	10	2,3
1 yıldan az	26	5,9	Diğer	45	10,4
1-5 yıl	60	13,7	Yaş (n=437)		
6-10 yıl	70	16,0	20 ve altı	10	2,2
11-15 yıl	145	33,2	21-30	74	17,0
16-20 yıl	90	20,6	31-40	172	39,4
21 yıl ve üzeri	46	10,5	41-50	143	32,7
Otel Statüsü (n=437)			51ve üzeri	38	8,7
4 Yıldız	113	25,9	XXX		
5 Yıldız	324	74,1	XXX		
			XXX		

3. 4. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Alturistik liderlik algısının prososyal hizmet davranışı ve sosyal karşılaştırma yönelimi üzerinde, sosyal karşılaştırma yöneliminin prososyal hizmet davranışı üzerindeki doğrudan etkisini ve alturistik liderlik algısının prososyal hizmet davranışı üzerindeki etkisinde sosyal karşılaştırmanın aracı ve düzenleyici rolünü belirlemek üzere yapılan path analizi sonuçları aşağıdaki gibidir. Araştırma hipotezlerini test edebilmek için oluşturulan yapısal eşitlik modeli şekil 2 de gösterilmiştir.

Araştırma modelinin analiz edilmesinde kısmi en küçük kareler yol analizi (PLS-SEM) kullanılmıştır. Veriler Smart PLS 4.0 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma modeline ilişkin doğrusallık katsayıları, R² ve etki büyüklüğü (f²) hesaplamak için PLS algoritması çalıştırılmıştır. PLS yol örnekleminden 5000 alt örneklem alınarak t değerleri hesaplanmıştır. Araştırma sonuçlarına ilişkin VIF, R², f² değerleri Tablo 5’ de sunulmuştur.

Tablo- 5 Araştırma Modeli Katsayıları

Değişkenler		VIF	R ²	f ²
Alturistik Liderlik Algısı	Prososyal Hizmet Davranışı	1.360	0.259	0.072
Sosyal Karşılaştırma Yönelimi		1.366		
Alturistik Liderlik Algısı	Sosyal Karşılaştırma Yönelimi	1.000	0.141	0.350

Değişkenler arasındaki VIF (Variance Inflation Factor) değerleri incelendiğinde eşik değer olan 5'in altında olduğu tespit edilmiş olup, bu nedenle değişkenler arasında doğrusallık problemi olmadığı anlaşılmıştır (Hair vd., 2017). Modele ait R² değerleri incelendiğinde de prososyal hizmet davranışının % 26 oranında açıklandığı görülmektedir. Etki büyüklüğü kat sayıları (f²) incelendiğinde alturistik liderlik algısının prososyal hizmet davranışı üzerinde düşük, alturistik liderlik algısının sosyal karşılaştırma yönelimi üzerinde ise yüksek seviyede etki büyüklüğüne sahip olduğu, sosyal karşılaştırma yöneliminin ise prososyal hizmet davranışını etkilemediği görülmektedir. Zira, Cohen (1988) etki büyüklüğü katsayısının (f²) 0,02 ve üzeri olmasının düşük, 0,15 ve üzeri olmasının orta ve 0,35 ve üzeri olmasının yüksek olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Sarsted vd. (2017)' e göre de kat sayının 0,02'nin altında kalması durumunda bir etkiden söz etmek mümkün değildir. Araştırma modelindeki doğrudan etkilere yönelik sonuçlar Tablo 6' da verilmiştir.

Tablo-6 Araştırma Modelindeki Doğrudan Etkilere Yönelik Sonuçlar

Değişkenler		Standardize β	Standart Sapma	t- değerleri	p
Alturistik Liderlik Algısı	Sosyal Hizmet Davranışı	0.346	0.049	7.115	0.000
Sosyal Karşılaştırma Yönelimi		0.111	0.066	1.680	0.093
Alturistik Liderlik Algısı	Sosyal Karşılaştırma Yönelimi	0.509	0.044	11.449	0.000

Elde edilen sonuçlar ışığında alturistik liderlik algısının prososyal hizmet davranışını ($\beta = 0.346$ $p < 0,01$) ve sosyal karşılaştırma yönelimini ($\beta = 0.509$ $p < 0,01$) pozitif yönde etkilediği, sosyal karşılaştırma yöneliminin ise

prososyal hizmet davranışı ($\beta= 0.111$ $p>0,01$) üzerinde etkisinin bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle H_1 ve H_2 hipotezleri kabul edilirken H_3 reddedilmiştir.

Baron ve Kenny (1986)' e göre bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisinin olması, modele aracı değişken eklendiğinde ise bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinde aracı değişkeninde bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisi olmalıdır. Araştırma bulguları incelendiğinde alturistik liderlik algısının prososyal hizmet davranışı üzerinde ($\beta= 0.346$ $p<0,01$) anlamlı etkisinin olduğu ancak, aracı değişken olan sosyal karşılaştırma yöneliminin prososyal hizmet davranışı üzerinde ($\beta= 0.111$ $p>0,01$) doğrudan etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Bu sebeple aracı etkiden bahsetmek mümkün değildir ve H_4 hipotezi reddedilmiştir.

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilere yönelik analiz sonuçları Tablo 7' de sunulmuştur.

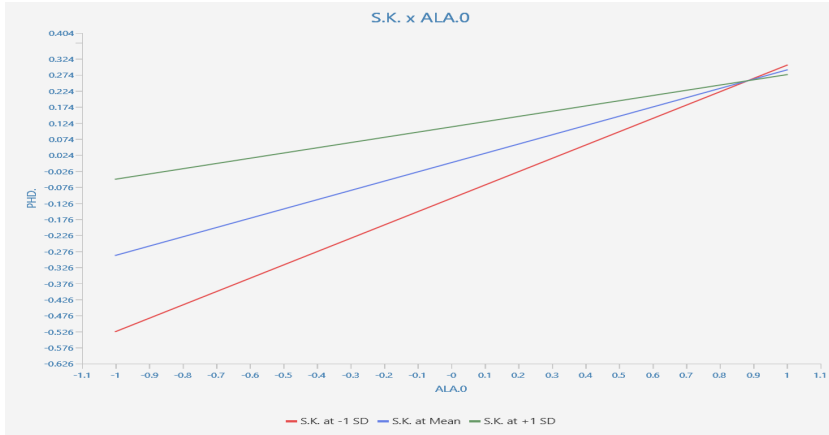
Tablo-7 Araştırma Modeli Katsayıları

Değişkenler		Standardize β	Standart Sapma	t- değerleri	p	Güven Aralığı (%95)
Alturistik Liderlik Algısı	Prososyal Hizmet Davranışı	0.346	0.049	7.115	0.000	0.148 0.399
Sosyal Karşılaştırma Yönelimi		0.111	0.066	1.680	0.093	-0.016 0.240
Alturistik Liderlik Algısı	Sosyal Karşılaştırma Yönelimi	0.509	0.044	11.449	0.000	0.414 0.588
Alturistik Liderlik Algısı X Sosyal Karşılaştırma Yönelimi (Düzenleyici Değişken)	Prososyal Hizmet Davranışı	-0.126	0.061	2.074	0.038	-0.248 -0.008

Bir değişkenin düzenleyici role sahip olabilmesi için bağımsız ve bağımlı

The Role of Social Comparison Orientation in the Effect 475
değişken arasındaki ilişkinin yönünü ya da şiddetini değiştirmesi gerekir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında düzenleyici değişkenin bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiyi negatif yönlü olarak değiştirdiği görülmektedir. Bu nedenle sosyal karşılaştırma yöneliminin Alturistik liderlik algısının prososyal hizmet davranışı üzerindeki etkisinde düzenleyici role sahip olduğunu söylemek mümkündür. Anlamli olan düzenleyici etkiye yönelik olarak Smart PLS programı tarafından oluşturulan eğim grafiği Şekil 3' te gösterilmiştir.

Şekil-3 Eğim Grafiği

Eğim grafiği sosyal karşılaştırma değişkeninin ortalaması ile +/- 1 standart sapma değerlerine göre oluşturulmuştur. Eğim grafiğindeki doğruların paralel olmaması düzenleyici etkinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Grafik incelendiğinde sosyal karşılaştırma yönelimi değişkeninin seviyelerine göre alturistik liderlik algısı ve prososyal hizmet davranışı arasındaki ilişkinin yönünü değiştirdiği ifade edilebilir. Bu bilgiler ışığında H_5 kabul edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüz örgütsel yapıları, çalışanların ve yöneticilerin geleneksel örgüt yapılarında sergilenen tutum ve davranışlardan daha fazlasını sergilemelerini gerektirmektedir. İşletmeler çalışanlarından rol ötesi prososyal davranışlar göstermelerini beklemekte, çalışanlar ise bu davranışların motive edilmesi ve bu tarz davranışların gelişebilmesi için uygun örgüt iklimini

oluşturabilecek olan alturistik liderlik gibi liderlik tarzlarının benimsenmesini beklemektedir. Çalışanların prososyal davranış gerçekleştirme liderlerin tutum ve davranışlarına, başka bir ifade ile yönetim tarzlarına bağlıdır. Alturistik liderler, çalışanlarına karşı rol ötesi davranışlar sergileyen, onlarla empati kurabilen ve onların mutluluğu ve refahı için ekstra çaba gösterebilen liderlerdir. Bu sebeple alturistik liderlik algısı çalışanların baskı altında olmadan rol ötesinde sergilediği, başkaları için sorumluluk alma, başkalarının yararına harekete geçme, başkalarını mutlu etmeye ve faydalı olmaya yönelik pozitif (olumlu) sosyal davranışlar olarak belirtilen prososyal davranışlar gelişmelerine katkıda bulunabilecektir. Bu davranışların gelişimindeki artış çalışanların alturistik liderlik tarzına yönelik işletmelerindeki uygulamaları algılama derecelerine bağlıdır. Bu noktada sosyal karşılaştırma oldukça önemlidir. Zira, sosyal karşılaştırma kişilerin kendi öz değerlendirmelerini yapacakları durumlarda, nesnel ölçütler olmaması halinde, mevcut durumunu kendine benzer, kendinden aşağı ya da yukarıda görmüş oldukları grup içi veya benzer dış guruplardaki kişilerle yapmış oldukları karşılaştırmalar sonucundaki bilgi edinme sürecidir. Bu nedenle çalışanların sosyal karşılaştırmaya yönelik eğilimleri alturistik liderliğe yönelik algıları ve prososyal davranış gösterme durumları üzerinde etkili olabilecektir. Araştırma sonuçları konaklama işletmelerinde çalışan işgörenlerin alturistik liderlik algılarının prososyal hizmet davranışı göstermeleri üzerinde olumlu bir şekilde etki ettiğini göstermiştir. Bu sonuç literatür tarafından desteklenmektedir. Zira, literatüre bakıldığında prososyal davranışların gelişiminin liderlik tarzlarına bağlı olduğu görülmektedir (Cerit, 2012; İpek, 2014; Karadağ ve Mutaftçılar, 2009; Öcal ve Sarnıç, 2017).

Araştırmada ayrıca konaklama işletmelerinde çalışan işgörenlerin alturistik liderlik algılarının sosyal karşılaştırma yönelimlerini olumlu bir şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu sonucu destekleyen ya da karşıtı olan literatürde herhangi bir çalışma olmasa da bu sonucun işgörenlerin algılamış oldukları kendilerine yönelik yapılan alturistik liderlik uygulamalarının seviyesini tespit etme ihtiyacından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Araştırmanın bir diğer sonucu da konaklama işletmelerindeki işgörenlerin sosyal karşılaştırma yönelimlerinin prososyal hizmet davranışları üzerinde

The Role of Social Comparison Orientation in the Effect 477
doğrudan bir etkisinin bulunmamasıdır. Bu sonucun da prososyal davranışların gerçekleşebilmesi için çeşitli öncüllerin bulunması gerektiğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Prososyal davranışın gelişiminde herhangi bir etkenin varlığı söz konusu olmadan yapılan sosyal karşılaştırmalar prososyal davranışın gelişimi üzerinde herhangi bir etkiye neden olmayacaktır.

Araştırmanın diğer bir sonucu ise konaklama işletmelerindeki işgörenlerin alturistik liderlik algılarını prososyal hizmet davranışları üzerindeki etkisinde sosyal karşılaştırma yöneliminin aracı bir etkisi olmadığıdır. Bu sonucun ise alturistik liderlik ve prososyal davranışın kavramsal olarak birbiri ile ilgili çok yakın olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Zira iki kavramın temelinde de empati kurma, rol ötesi davranışlar, başkalarına faydalı olma, kendi çıkarlarını gözetmeme ve özgecilik gibi temel değerler bulunmaktadır. Bu değerlere sahip kişiler her ne kadar sosyal karşılaştırma eğiliminde olsalar bile bu yönelimleri alturistik liderlik algısının prososyal hizmet davranışı üzerindeki etkisini ortadan kaldırmamaktadır.

Araştırmada elde edilen diğer bir sonuçta konaklama işletmelerinde çalışan işgörenlerin alturistik liderlik algılarının prososyal hizmet davranışları üzerindeki etkisinde sosyal karşılaştırmanın düzenleyici role sahip olmasıdır. Elde edilen bu sonuç katılımcıların sosyal karşılaştırma eğilimlerinin alturistik liderlik algısının prososyal hizmet davranışı üzerindeki etkisinin yönünü ve şiddetini değiştirdiğini göstermektedir. Aslında bu sonuç yukarıdaki sonucu destekler niteliktedir. Çünkü konaklama işletmelerindeki işgörenlerin alturistik liderlik alguları prososyal hizmet davranışları üzerinde olumlu yönde etki ederken çalışanların sosyal karşılaştırma yönelimleri sayesinde bu etki tamamen ortadan kalkmasa da etkinin yönü ve şiddeti değişmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda konaklama işletmelerine yönelik sunulan bazı öneriler aşağıdaki gibidir:

- Konaklama işletmelerindeki çalışanların rol ötesi davranışlar gösterebilmesi liderlerin bu konudaki desteğine bağlıdır. Bu nedenle çalışanlarından rol ötesi davranışlar sergilemelerini bekleyen işletme yöneticilerinin alturistik liderlik gibi daha destekleyici liderlik yaklaşımlarını benimsemesi gerekmektedir.
- Alturistik liderlik tarzı çalışanların sosyal karşılaştırma yönelimle-

rini olumlu yönde etkilemektedir. Bu açıdan, konaklama işletmelerindeki yöneticilerin alturistik liderlik tarzını benimsemeleri çalışanların yapacakları sosyal karşılaştırmalar sayesinde kendi durumları ile ilgili zihinlerindeki belirsizlikleri azaltacak, böylelikle çalışanlar işlerine daha fazla konsantre olabilecek ve verimlikleri artacaktır.

- Konaklama işletmelerindeki çalışanların yapmış oldukları sosyal karşılaştırmalar işlerine yönelik tutum ve davranışları üzerinde oldukça etkilidir. Bu sebeple konaklama işletmelerindeki yöneticiler alturistik liderlik tarzı gibi daha özverili liderlik tarzlarını benimseyerek çalışanların kendilerine karşı olan güvenlerini artırmalı ve bu şekilde yapılan sosyal karşılaştırmaların çalışanların pozitif örgütsel davranışları üzerindeki olumsuz etkileri azaltılmalıdır.

Sonuç olarak bu araştırma literatürde tespit edilen konu ile ilgili açığın doldurulması, gelecekte yapılabilecek çalışmalara yol göstermesi ve konaklama işletmelerindeki yöneticilere ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Gelecekte bu araştırma turizm sektörünün paydaşları olan seyahat işletmeler, yiyecek- içecek işletmeleri gibi diğer işletmelere yönelik farklı evrenlerde yapılarak genişletilebilir. Elde edilen sonuçlar karşılaştırılarak paydaşların kullanımına yönelik konuyla ilgili sonuçlar arasındaki benzerlikler ya da farklılıklar tespit edilebilir. Böylelikle sektörün paydaşı olan diğer işletme yöneticilerinin de kendi işletmelerine yönelik sonuçlardan faydalanmaları sağlanabilir.

Kaynakça

- Abdillah, M. R., Wu, W., Anita, R. (2022). Can Altruistic Leadership Prevent Knowledge-Hiding Behaviour? Testing Dual Mediation Mechanisms. *Knowledge Management Research & Practice*. 20(3), 352-366.
- Ackfeldt, A. ve Wong, W. (2006). The Antecedents Of Prosocial Service Behaviours: An Empirical Investigation. *Service Industries Journal*. 26 (7), 727-745.
- Akduru, H. E., Güneri, S., Semerciöz, F. (2016). Çalışanlarda Prososyal Motivasyon ile İş ve Yaşam Doyumu Düzeyi İlişkisine Dair Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4(38), 375-391.
- Avolio, B. J. ve Locke, E. E. (2002). Contrasting Different Philosophies Of Leader Motivation: Altruism Versus Egoism. *The Leadership Quarterly*. 13(2), 169-191.
- Aydınlı, S. (2014). Ergenlerin Öfke İfade Biçimleri, Sosyal Karşılaştırma Düzeyleri, Umutsuzluk Seviyeleri ve Çatışma Çözme Yaklaşımlarının İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı.
- Barrow, J. C. (1977). The Variables Of Leadership: A Review And Conceptual Framework. *Academy Of Management Review*. 2, 231-251.
- Bayram, N. (2016). Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş Amos Uygulamaları. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bilgin, N. (2003). Sosyal Psikoloji Sözlüğü: Kavramlar, Yaklaşımlar. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bilgin, N. (2007). Kimlik İnşası. İzmir: Aşına Yayınları.
- Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S., Randall, B. A. (2003). Sociocognitive And Behavioral Correlates Of A Measure Of Prosocial Tendencies For Adolescents. *The Journal Of Early Adolescence*. 23(1), 107-134.
- Cerit, Y. (2012). Paternalist Liderlik ile Yöneticiden ve İşin Doğasından Doyum Arasındaki İlişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2(31), 35-56.

- Chanko, B. O., ve Rahmat, A. (2022). Altruistic Leadership And Organizational Citizenship Behavior: Mediating Role Of Leader-Member Exchange. *Sains Organisası*. 1(1), 1-9.
- Çakmak, C., Biçer, İ., Uğurluoğlu, Ö. (2019). Alturistik (Özgeci) Liderlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 21(3), 785-802.
- Çekin, A. (2013). İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Prososyal Davranış Eğilimleri Üzerine Nicel Bir İnceleme. *Journal Of International Social Research*. 6(28), 201.
- Çetinkaya, H. (2004). Beden İmgesi, Beden Organlarından Memnuniyet, Benlik Saygısı, Yaşam Doyumu ve Sosyal Karşılaştırma Düzeyinin Demografik Değişkenlere Göre Farklılaşması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin*.
- Eren, E. (2012). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Eisenberg, N. ve Mussen, P. H. (1989). *The Roots Of Prosocial Behavior İn Children*. Cambridge University Press.
- Escrig, E. D., Broch, F. F. M., Gómez, R. C., Alcamí, R. L. (2016). How Does Altruistic Leader Behavior Foster Radical İnnovation? The Mediating Effect Of Organizational Learning Capability. *Leadership & Organization Development Journal*. 37(8), 1056-1082.
- Erözkan, A. (2011). Lise Öğrencilerinin Sosyal Karşılaştırma ve Depresyon Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 1(13), 1-18.
- Esmer, Y. ve Özdaşlı, K. (2018). Akademik Yönetimde Psikolojik Sözleşme İhlali, Etik Liderlik ve Prososyal Davranışlar. Ankara: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Ewest, T., (2017). *Prosocial Ledarship Understanding The Development Of Prosocial Behavior*. New York: Palgrave Mc Millan.
- Festinger, L. (1954). A Theory Of Social Comparison Processes. *Human Relations*. 7, 117-140.

The Role of Social Comparison Orientation in the Effect 481
Fornell, C., ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models With Unobservable Variables And Measurement Error. Journal Of Marketing Research. 18(1), 39-50.

Gemlik, N., Sıgı, Ü., Sur, H. (2007). Sosyal Karşılaştırma ve Öğrenilmiş Güçlülük İlişkinin Yönetmel Etkileri Hastane Yöneticileri ve Çalışanları Üzerine Bir Çalışma. İÜ İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi. 18, 55-66.

Gibbons, F. X. ve Buunk, B. P. (1999). Individual Differences In Social Comparison: Development Of A Scale Of Social Comparison Orientation. Journal Of Personality And Social Psychology, 76(1), 129-142.

Gül, E. (2016). Ergenlerde Sosyal Görünüş Kaygısı ve Sosyal Karşılaştırmannın Fonksiyonel Olmayan Tutum ve Bilişsel Çarpıtmalarla İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hair, E., Halle, T., Terry-Humen, E., Lavelle, B., Calkins, J. (2006). Children's School Readiness In The ECLS-K: Predictions To Academic, Health, And Social Outcomes In First Grade. Early Childhood Research Quarterly. 21(4), 431-454.

Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M., Thiele, K. O. (2017). Mirror, Mirror On The Wall: A Comparative Evaluation Of Composite-Based Structural Equation Modeling Methods. Journal Of The Academy Of Marketing Science. 45(5), 616-632.

Henseler, J., Ringle, C. M., Sarstedt, M. (2015). A New Criterion For Assessing Discriminant Validity In Variance-Based Structural Equation Modeling. Journal Of The Academy Of Marketing Science. 43(1), 115-135.

Hasdemir, E. (2019). Psikolojik Sermayenin Prososyal Hizmet Davranışına Etkisi: Hemşireler Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı.

Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2011). Sosyal Psikoloji, Çev. İbrahim Yıldız-Aydın Gelmez, Ankara: Ütopya Yayınevi.

- İpek, M. (2014). Prososyal Davranışta Liderlik Tarzının Rolü: Milletvekili-Danışman İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpek, M. ve Özbilgin, İ. (2015). Prososyal Davranışta Liderlik Tarzının Rolü: Milletvekili-Danışman İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1(13), 129-149.
- Kalaycı, Ş. (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara: Dinamik Akademi.
- Karadağ, E. ve Mutağçılar, İ. (2009). Prososyal Davranış Ekseninde Özgeçilik Üzerine Teorik Bir Çözümleme. FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi. 8, 41-69.
- Karagöz, Y. (2017). SPSS ve AMOS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karahalilöz, O. ve Çelebi, N. (2021). Öğretmenlerin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Alturistik (Özgeci) Liderlik Davranışları. Yıldız Journal Of Educational Research. 6(2), 122-135.
- Karasakal, N. K. ve Aksu, B. (2014). Meslek Yüksekokulu Teknik ve Sosyal Program Öğrencilerinin Sosyal Karşılaştırılması Sonucu Girişimci Kişilik Eğilimlerini Ortaya Koymaya Yönelik Bir Alan Araştırması. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi. 6(2), 102-116.
- Keklik, B. (2012). Sağlık Hizmetlerinde Benimsenen Liderlik Tiplerinin Belirlenmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 14(1), 73-93.
- Kılınç, M., Yiğit, V., Doğanşah, Y. (2019). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Muhalefet ve Örgütsel Prososyal Davranışlar Arasındaki İlişkinin Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. 6(12), 143-158.
- Koçel, T. (2018). İşletme Yöneticiliği. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Konan, N. ve Gedik, A. (2019). Özgeci Liderlik Ölçeğinin Eğitim Örgütleri İçin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi. 10(3), 76-92.

- The Role of Social Comparison Orientation in the Effect 483
Mallén, F., Chiva, R., Alegre, J., Guinot, J. (2015). Are Altruistic Leaders Worthy? The Role Of Organizational Learning Capability. *International Journal Of Manpower*. 36(3):271-295.
- Miller, L. M. (2003). *Qualitative Investigation of Intercollegiate Coaches' Perceptions of Altruistic Leadership*. Unpublished Doctoral Dissertation, The Ohio State University, U.S.A.
- Miller, L. M., Fink, J. S., Pastore, D. L., Baker, R. E., Mason, G. (2005). Defining Altruistic Leadership İn The Management Of İntercollegiate Coaching. *The Smart Journal*. 2, 4-16.
- Okan, N. ve Okan, Y. T. (2021). Kısa Dönüşümcü Liderlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması ve Psikometrik Yönden İncelenmesi. *Turkish Studies – Social*. 16(2), 687-700.
- Öcal, H., ve Sarnıç, A. (2017). Dönüştürücü Liderliğin Prososyal Örgütsel Davranış Üzerindeki Etkileri ve İmalat Endüstrisinde Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 19(2), 107-125.
- Özkaynar, G. K. (2017). Çağdaş Liderlik Yaklaşımlarında Kamu Çalışanlarının Tercihi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(2), 157-180.
- Popper, M. ve Lipshitz, R. (1993). Putting Leadership Theory To Work: A Conceptual Framework For Theory-Based Leadership Development. *Leadership and Organization Development Journal*. 14(7), 23–27.
- Soydemir, S., Özdaşlı, K., Alparslan, M. A. (2014). Görev-İnsan Odaklı Liderlik Algılamasının Vatandaşa Yönelik Prososyal Hizmet Davranışlarına Etkisi: Kolluk Kuvvetleri Üzerine Bir Araştırma. *Akü İİBF Dergisi*. 16(2), 63-81.
- Spreitzer, G. M. (1995). Psychological Empowerment İn The Workplace: Dimensions, Measurement, And Validation. *Academy Of Management Journal*. 38(5), 1442-1465.
- Sucu, M. (2021). Pandemi Döneminde Sağlık Çalışanlarının Duygusal Zekâ Durumları ile Prososyal Davranışları Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Araştırma. *Journal Of Administrative Sciences/Yonetim Bilimleri Dergisi*, 19(41), 665 – 698.

- Suls, J. ve Wheeler, L. (2000). A Selective History of Classic and Neo-Classic Comparison Theory. In Suls & L. Wheeler (Eds.) Handbook Of Social Comparison: Theory And Research. New York: Plenum.
- Suls, J., Martin, R., Wheeler, L. (2002). Social Comparison: Why, With Whom, And With What Effect? Current Directions In Psychological Science. 11(5), 159-163.
- Taylor, S.E., Peplau, L.A., Sears, D.O. (2010). Sosyal Psikoloji, Çeviren: Ali Dönmez. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Taylor, S. E. ve Lobel, M. (1989). Social Comparison Activity Under Threat: Downward Evaluation And Upward Contacts. Psychological Review. 96 (4), 569-575.
- Tekozel, İ. M. (2000). Sosyal Karşılaştırma Süreçlerinde Benliğin Olumlu Değerlendirilmesi İhtiyacının İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tolunay, E. (2008). Sosyal Karşılaştırma Bilgisi ve Görev Güçlüğü Bilgisinin Beyin Yazım Tekniğinde Düşünce Üretimine Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Tuncer, P. (2012). Yönetim ve Organizasyon. İstanbul: Beta.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., Wetherell, M. S. (1987). Rediscovering The Social Group: A Self-Categorization Theory. England: Oxford, Blackwell.
- Twemlow, S. W. (2001). Modifying Violent Communities By Enhancing Altruism: A Vision Of Possibilities. Journal of Applied Psychoanalytic Studies. 3(4), 431-462.
- Yeşiltaş, M., Kanten, P., Sormaz, Ü. (2013). Otantik Liderlik Tarzının Prososyal Hizmet Davranışları Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi. 42(2), 333-350.
- Yukl, G. (2013). Leadership In Organizations. Upper Saddle River; Prentice Hall.
- Zheltoukhova, K. (2016). Developing And Validating A Scale Of Altruistic Leadership. Unpublished Doctoral Dissertation, Lancaster University, İngiltere.

The Role of Social Comparison Orientation in the Effect of Altruistic Leadership Perception on Proso-cial Work Behavior: An Application in Hospitality Businesses

Today, in order to enable businesses to be more successful, employees are expected to exhibit prosocial behavior in addition to their formal role requirements. Prosocial behaviors are positive social behaviors that employees show on a voluntary basis by going beyond their formally assigned duties and roles in order to achieve organizational goals in an efficient and effective manner and to perform organizational functions fully. In the research in the field of organizational behavior, the prosocial service behaviors of the employees have been linked to the development of organizational factors.

Altruistic leadership aims to motivate the employees in organizational life, to strengthen the existing communication between them, to exhibit behaviors taking into account their values and feelings, and to consider the benefit of the other person completely, even if it is in a way that may harm him in various situations. For this reason, it is thought that there are very close and positive relationships between altruistic leadership and prosocial behavior. Social comparison is the process of comparing themselves with others in order to gain an idea about their current personal situation or to protect the ideas they have. People who compare themselves with other people around them may feel that they belong to a class in social life.

Within all these evaluations, it is thought that the social comparison orientations of the employees in the accommodation establishments who try to exist in social groups may affect the relationship between altruistic leadership perceptions and prosocial service behaviors. For this reason, it is aimed to examine the relationships between altruistic leadership perceptions, prosocial service behaviors and social comparison orientations of employees working in accommodation businesses. For this purpose, data were collected through a questionnaire applied to 437 employees working in four and five star accommodation enterprises operating in the province of Antalya. The obtained data were analyzed using the Structural Equation Model.

As a result of the research, it was determined that the altruistic leadership perception of the participants positively affected their prosocial work behaviors and social comparison orientations, while the social comparison tendency had no effect on the prosocial work behavior. It was determined that the social comparison orientation had a negative regulatory effect on

the effect of the participants' altruistic leadership perceptions on their pro-social work behaviors, but it did not have a mediating effect.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Nuray **TÜRKOĞLU** ve Okan **TÜRK** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Nuray **TÜRKOĞLU** and Okan **TÜRK**, as no additional acknowledgement has been made).

ARAŞTIRMA MAKALEŐİ

Türk Anayasa Hukukunda Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde ve 1921 Anayasası'nda İcra Vekilleri HeyetiSerdar Narin*

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 31.10.2022**Kabul:** 11.11.2022**Online Yayım:** 30.11.2022**Anahtar Kelimeler:**

1921 Anayasası,
Yürütme,
Kuvvetler Birliği İlkesi,
Meclis Hükümeti Sistemi,
İcra Vekilleri Heyeti

Kaynak Gösterimi:

Narin, Serdar. (2022). Türk Anayasa Hukukunda Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde ve 1921 Anayasası'nda İcra Vekilleri Heyeti. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 487-506. DOI:10.54838/bilgisosyal.1197496

Özet

Türkiye'de Ulusal Kurtuluş Savaşı dönemi ve 1921 Anayasası düzeninde, kuvvetler birliğine dayalı saf meclis hükümeti sistemi uygulanmıştır. Dönemin milli egemenliğin tecelligahı üstün meclis anlayışına uygun olarak; yasama, yürütme ve yargı erkleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin hukuki-siyasi varlığında toplanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, yürütme erkini, kendi içinden teker teker seçtiği, yön verebilip, gerektiğinde değiştirebildiği "İcra Vekilleri Heyeti" aracılığıyla kullanmıştır. 1921 Anayasası, 1923 Anayasa değişikliklerine kadar bir cumhurbaşkanlığı makamını hukuken düzenlenmemiş olup; bu dönemde, normal bir devlet başkanına ait olması gereken yetki ve fonksiyonlar, Büyük Millet Meclisi Başkanı tarafından yürütülmüştür. Türkiye'de cumhurbaşkanlığı makamı, 1923 Anayasa değişiklikleri ile kabul edilmiştir. Bu makalede, Millî Mücadele döneminin anayasal sisteminde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşundan sonra, 1921 Anayasası öncesi dönemde, 1921 Anayasası'nın kabul edilışinden sonra ve de 1921 Anayasası'nda, 29 Ekim 1923 tarihinde 364 Sayılı Kanun ile yapılan anayasa değişiklikleri sonrasında, yürütme organı olarak "İcra Vekilleri Heyetinin" hukuki statüsü incelenmiştir.

* **Sorumlu Yazar:** Dr Öğr.Üyesi., Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Tınaztepe Kampüsü, ✉ serdar.narin@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0319-7358, İzmir, Türkiye

RESEARCH ARTICLE

Executive Deputies Committee in Turkish Constitutional Law During the National War of Liberation and The Constitution of 1921Serdar Narin *

ARTICLE INFO

Submitted: 31.10.2022
Accepted: 11.11.2022
Published Online: 30.11.2022

Keywords:

1921 Constitution,
Executive, Principle of Union
of Forces,
Conventional Government System,
Executive Deputies Committee

To cite this article:

Narin, Serdar. (2022). Türk Anayasa Hukukunda Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde ve 1921 Anayasası'nda İcra Vekilleri Heyeti. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (2), 487-506.
DOI:10.54838/bilgisosyal.1197496

Abstract

In Türkiye, during the period of the National Liberation War and the 1921 Constitution, a pure parliamentary government system based on the unity of forces was implemented. In accordance with the understanding of the supreme assembly, the manifestation of the national sovereignty of the period; legislative, executive and judicial powers gathered in the legal-political entity of the Turkish Grand National Assembly. The Turkish Grand National Assembly exercised its executive power through the "Executive Deputies Committee", which it elected one by one from among itself, which it could give direction and change when necessary. The 1921 Constitution did not legally hold a presidential office until the 1923 Constitutional Amendments, and during this period the powers and functions that should belong to a normal head of state were carried out by the President of the Grand National Assembly. The office of presidency in Türkiye was accepted with the 1923 Constitutional Amendments. In this article, firstly the constitutional executive system of the National Struggle period, after the establishment of the Turkish Grand National Assembly in the period before the 1921 Constitution; secondly the period after the adoption of the 1921 Constitution, and thirdly the constitutional amendments made in the constitutional system of the 1921 Constitution with the Law No. 364 on 29 October 1923 related with legal status of the "Executive Deputies Board" as the executive body were examined.

* **Corresponding Author:** Asst Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Law, Tınaztepe Kampüsü, ✉ serdar.narin@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0319-7358, İzmir, Türkiye

Giriş

Mondros mütarekesini izleyen günlerde, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde başlayan düşman işgalleri karşısında; Müdafaa-i Hukuk hareketleri doğdu. Vatanın bağımsızlığı ve milletin istiklaline ilişkin bu elem verici gelişmeler karşısında; Mustafa Kemal Paşa önce 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı ve oradan da Anadolu'ya geçerek, Erzurum ve Sivas kongreleri akabinde, Kuvayı Milliye hareketine önderlik ederek, Millî Mücadele'yi ve Kurtuluş Savaşı'nı başlattı. Anadolu'da yakılan bu bağımsızlık ateşinin karşısında, İstanbul hükümeti, Mebusan Meclisi seçimlerinin yapılmasına mecburen izin vermek durumunda kaldı. Yapılan seçimler neticesinde, Müdafaa-i Hukukçular büyük bir zafer kazanarak çoğunluğu elde ettiler. Bu ortamda toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi, Türk vatanının bölünmezliğini tescillenen Misak-ı Milliye (Ahd-i Milli) 28 Ocak 1920'de tüm dünya kamuoyuna ilan etti. Türk milletinin bu haklı tepkisi ve milli heyecanlar Anadolu'da adeta bir çığ gibi büyüdü. Bu ulusal direnişi sonlandırmak isteyen işgalciler harekete geçtiler. Kısa bir süre sonra İngilizlerin bir Türk devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentini 16 Mart 1920'de işgal etmeleri sonrasında artık Mebusan Meclisinin görev yapmasına olanak kalmadığı gibi, Millî Mücadele taraftarı birçok milletvekilleri de tutuklandılar. Zaten eş zamanlı olarak da işbirlikçi Damat Ferit hükümeti Son Osmanlı Mebusan Meclisini feshetmişti. Bu gelişmeler karşısında; aslında kurucu meclis niteliği açık olan, "olağanüstü yetkileri haiz" bir meclisin Ankara'da toplanacağını bildiren bir tamimi, Mustafa Kemal Paşa, illere göndererek, derhal yeni seçimlerin yapılmasını istedi (Özbudun, 2017: 27).

19 Mart 1920 tarihli " İntihap Hakkında Tebliğ" (Seçim Konusunda Bildiri) başlığını taşıyan bu tamimde Mustafa Kemal Paşa: Olağanüstü yetkilere haiz (kurucu) Meclisin Ankara'da toplanacağını, Mecliste ulus işleri-

nin görülüp, denetleneceğini vurgularken, Türk milletinin bu yeni Meclisine üye olarak seçilebilecek kişilerin; Mebusan hakkındaki yasal mevzuata, koşullara tabi olduklarını, bir başka ifade ile, 1876 tarihli seçim yasasının hüküm altına aldığı seçilebilme koşullarına sahip olmaları gerektiği hukuki mecburiyetlerini bildiriyordu. Bu tamim çerçevesinde yapılan seçimler neticesinde, ülkenin farklı seçim çevrelerinden seçilip gelen 232 mebus ile birlikte, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nden kaçıp gelebilen mebusların da katılımlarıyla, Gazi TBMM, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da toplandı. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, almış olduğu 1 no'lu kararla kendi hukuki mevcudiyetini tüm dünyaya ilan etmiştir. TBMM'nin Suret-i Teşekkülü Hakkında Heyet-i Umumiye Kararı'na göre: "*TBMM'nin bu defa seçilen üyelerle, İstanbul Osmanlı Meclis-i Mebusanından katılan üyelerden oluşturulmasına*" karar verilmiştir (Gören, 2015: 50; Tunaya, 1958: 228-230; Yılmaz,2012:68).¹

1. 1921 Anayasası'na Kadar Olan Dönemde Yönetimle İlgili Kararlar, Kanunlar ve İcra Vekilleri Heyeti

Gazi TBMM kurulup açıldıktan 1921 Anayasası'nı kabul ettiği tarih olan 20 Ocak 1921'e kadar; kendi bünyesinde aldığı Heyet-i Umumiye Kararla-

¹TBMM Zabıt Ceridesi,Dönem 1, İctima Senesi 1, C.1, s.1; Büyük Millet Meclisi 26 Nisan 1920'de Osmanlı Meclisi Mebusanın, Nizamname-i Dahilisinin değiştirilerek uygulanmasını kabul etti. Büyük Millet Meclisi 31 Temmuz 1920 tarih ve 28 No'lu kararı ile de mebus ödeneklerinden yararlanmaları hususunda, Malta'da sürgünde bulunan mebusların da bu haklardan yararlanmalarını kabul etmiştir. Ne var ki, Büyük Millet Meclisi, İstanbul Meclisi'nden gelecek mebuslara ilişkin olarak aldığı 27 Ekim 1920 tarih ve 61 sayılı karar ile, bu tarihten sonraki bir zaman diliminde gelecek olan mebusların Büyük Millet Meclisi üyesi olamayacaklarını duyurmuştur (Tanör, 2004: 232; Tunaya, 1958: s.229).

Executive Deputies Committee in Turkish Constitutional 491 rı, Kanunlar ile yürütme ve yasama fonksiyonlarını icra etmiştir. Meclis 9 ay süren bu zaman zarfında birazdan isimlerini zikredeceğimiz önemli ve aslında maddi anlamda anayasal nitelikte olarak tanımlayabileceğimiz hukuki metinleri kabul etmiştir. Şimdi bu önemli metinleri kronolojik sıraya da uygun bir şekilde inceleyelim.

Yukarıdaki giriş satırlarımızda da ifade ettiğimiz gibi Meclis ilk iş olarak; 23 Nisan 1920'de **TBMM'nin Suret-i Teşekkülü Hakkında Heyet-i Umumiye** kararı ile kendisinin oluşum şeklinin hukuki durumunu düzenlemiştir. Buna göre, Meclis, Mustafa Kemal Paşa'nın tamimi üzerine yapılan seçimler neticesinde seçilen yeni mebuslar ile;son Osmanlı Mebusan Meclisinden gelebilenlerden müteşekkil bir yasama organı olarak kurulmuştur (Tanör,2004:232).

Gazi TBMM'nin açıldığı ilk gün olan 23 Nisan 1920'in hemen ardından, 24 Nisan'da yaptığı konuşmasından hareketle; Gazi Mustafa Kemal Atatürk, aslında millî egemenliğin taşıyıcısı kurucu bir meclis olan yeni Meclisin, sahip olduğu yetkiler ile dönemin kuvvetler birliğine dayalı meclis hükümeti sisteminin benimsenecek olmasının (Narin,2005:75) doğal sonucu olarak, Meclis bünyesinden seçilerek oluşturulacak yürütme erkinin, bir başka ifadeyle hükümetin, temel esaslarını “**Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumiyesine Tahrir**” ile sunmuştur (Tanör, 2004:234).

Yılmaz'a göre, " *Bu tahrir, adeta ilk TBMM'nin kuruluş biçimini ve ilk devrede 1924 Anayasası'na dek kurulmuş olan hükümet yapısının bir çekirdeğini ifade eder. O kadar geniş kapsamlı hazırlanmıştır ki, bu 4 maddelik kısa tahrir, adeta yeni bir devletin, yasama ve yürütme hukuki fonksiyonlarına ilişkin temel yapısını belirlemektedir.*"(Yılmaz, 2012: 69).

1920 yılı şartları incelendiğinde, İstanbul Hükümetinin saltanat ve hilafet müesseseleri halinde varlığı karşısında ve de uzunca bir müddet bundan vazgeçilmeyişi, hukuki anlamda bir devlet başkanlığı makamının kurulamamasına sebep olmuştur (Aslan, 2000:61-62). Yukarıda zikrettiğimiz 24 Nisan 1920 tarihli, Meclise sunduğu hükümet teşkiline ilişkin takirde Mustafa Kemal Paşa şöyle demektedir: *“Reissiz bir hükümet vücudada getirmek zarureti içindeyiz. Çünkü Padişah, Halife hem Osmanlıların hem de bütün Müslümanların başı olmakla beraber zor ve tehdit altındadır. Bu sebeple, geçici olsa dahi, Anadolu’da bir hükümet reisliği veya padişah kaymakamlığı (vekilliği) kurmak doğru olmaz. Maksat Saltanat ve Hilafet makamının kurtarılmasıdır. Başka bir makama devlet reisliği yetkileri vererek, o makamı gayri mesul tanımakta felaketli netice doğurur.”*(Aslan, 2000:61; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, c.1, s.31'den aktaran Aslan,2000:61).¹

Mustafa Kemal Paşa bir padişah vekilliği ya da bir devlet başkanlığı yaratmanın o günkü şartlarda doğuracağı ve Millî Mücadeleye vereceği zararları ısrarla vurgulamıştır. Bu seçenek yerine takirin 5. maddesinde bir

¹ Mustafa Kemal Paşa o günleri Nutuk'ta şöyle izah etmektedir. *“ Hakikat, Osmanlı saltanatının ve hilafetinin münkariz ve mülga olduğunu düşünerek yeni esaslara müstenit, yeni bir devlet kurmaktan ibaret idi. Fakat vaziyeti olduğu gibi telaffuz etmek, maksadın büsbütün ziyanına mucip olabilirdi. Çünkü efkâr ve temayülâtı umumiye, henüz padişah ve halifenin mazur mevkiinde bulunduğu merkezinde idi. Hatta Mecliste, ilk anda makam-ı hilafeti ve saltanatla irtibat ve hükümeti merkeziye ile itilaf aramak cereyanı baş göstermişti..... Böyle bir temasla ne anlamak istediğimizi sordum ve milletin istiklal ve tamamıyyeti mülkiyenin temini için çalışmakta olduğunu haber vermek için ise, buna hacet yoktur (Nutuk, c.II, 1981: 437'den aktaran Aslan, 2000:61-62).*

Executive Deputies Committee in Turkish Constitutional 493 çözüm yolu bulmuştur. Buna göre, Meclisin kendi içinden seçeceği başkan, Meclisi temsil etmeli ve aynı zamanda İcra Vekilleri Heyetinin de Reisi olmalıdır. Başkan, Meclis namına yaptığı tasarruflardan dolayı, diğer vekiller gibi Meclis karşısında sorumlu olmalıdır. Bu hususiyeti içeren 24 Nisan 1920 tarihli Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi meclis tarafından kabul edilmiş ve bir hükümet başkanlığı ya da padişah kaymakamlığı (vekilliği) kurulmamıştır. O halde TBMM Reisi, bu ilk dönemde, İcra Vekilleri Heyetinin de başkanı olacaktı. Buna göre TBMM Reisi, Meclis Reisi sıfatı ile İcra Vekilleri Heyetine başkanlık edecek hem de İcra Vekilleri Heyetinin kararlarını meclis namına tasdik edecekti (Aslan, 2000:61-62).

TBMM 25 Nisan 1920'de, almış olduğu 5 Sayılı Kararı ile bir yürütme kuvveti kurmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi bu karar ile "**Kuvve-i İcraiye Teşkiline**" karar verirken, 24 Nisan 1920'de Meclis Başkanı seçilen Mustafa Kemal Paşa'nın doğal başkanlığında, onun dışında 6 üyeden mürekkep "Muvakkat İcra Encümeni"ni seçmiştir. (Özbudun,2008:8). "Kuvve-i İcraiye Teşkiline Dair Heyet-i Umumiyye Kararı" tek bir cümle ile "Kuvve-i İcraiye teşkiline karar verildi" derken aslında Mustafa Kemal Paşa'nın Meclise sunmuş olduğu yukarıda zikrettiğimiz tavrındaki temel esaslara uygun olarak Meclis tarafından alınmış bir karardır (Armağan, 1978: 8).

O halde; Mustafa Kemal Paşa'nın sunduğu bu tavrı (önerge) içeriğine göre, "*Hükümet kurmak zorunludur. Geçici olduğu bildirilerek bir hükümet başkanı tanımak ya da padişah kaymakamı seçmek uygun değildir. Mecliste yoğunlaşan ulusal istencin yurdun yazgısına doğrudan doğruya el koymasını benimsemek temel ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde bir güç yoktur. Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır. Yürütme işi için kendi içinden bir kurul seçer. Meclis başkanı bu kurulun da başkanıdır. Padişah ve halife zordan kurtulduğu*

zaman, meclisin belirleyeceği yasal ilkeler çerçevesinde yerini alır” (Çelik, 2007:42-43-44).

TBMM, yürütme kuruluna ilişkin ikinci adımını 2 Mayıs 1920 tarihinde **3 Sayılı “Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun”** ile attı. Bu kanun 4 maddeden oluşmakta idi. Kanuna göre "Muvakkat İcra Encümeni"nin geçici yürütme kurulu niteliği son bulurken, Türkiye Büyük Millet Meclisi rejiminde ilk kez, artık, İcra Vekilleri Heyeti kalıcı hukuki statü kazanmıştır. Kanun tam anlamıyla meclis hükümeti sistemini ve kuvvetler birliği ilkesini kabul etmiştir zira; İcra Vekilleri Heyeti üyeleri Meclis üyeleri arasından ve tek tek seçileceklerdi (md.2); aralarında çıkabilecek anlaşmazlıkları da Meclis çözecekti (md.4). Ayrıca her vekil, mensubu olduğu meclis encümenine, kendi işleri ile alakalı olarak danışabilecekti (md.3). Kanunun kabul edilmesinde anayasa değişikliği savları ileri sürülmüştür. Bazı mebuslar Kanun-u Esasi'nin düzenlediği üye tam sayısının 2/3 nisabının uygulanmasını talep etmişlerdir. Neticede ise, oylamada hazır bulunanların üçte ikisinin oyu yeterli görülerek metin yasalaşmıştır (Tanör, 2004: 236-237-238).¹

¹ Tanör'e göre, 5 sayılı kararda "*Kuvve-i İcraiyeye*" (yürütme kuvveti) kurulmasına karar verildiği belirtilmişti. Bu deyim yerinde değildir. Üyeleri meclis tarafından doğrudan doğruya, tek tek ve ayrı ayrı secilen, Meclis adına ve onun çizdiği çerçevede işgören, bu buyruklar içinde kalıp kalmadığı meclis tarafından denetlenen ve görevden alınabilen, "hükümet riyaseti" diye bir makamı bulunmayan, Meclis Reisinin doğal başkanlığı altında çalışan İcra Vekilleri Heyeti, bir yürütme organı ya da gücü değildi. Sistemde kuvvetler ve organlar ayrılığı yoktu. Meclis, yasama ve yürütme erkeklerini kendinde toplayan tek güç ve organdı. Yürütme işlerini de aslında kendi "memurları", "ajanları" ve "vekilleri" olan kişiler eliyle gördürmekteydi ama, aslında bizzat kendi görüyor sayılmaktaydı. Nitekim birinci TBMM ta-

Executive Deputies Committee in Turkish Constitutional 495
2 Mayıs 1920 tarih ve 3 Sayılı “Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun”un metnini inceleyelim. Buna göre onbir kişiden mürekkep bir “İcra Vekilleri Heyeti” kurulmuştur: Şeriye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye, İktisat (Ticaret, Sanayi, Ziraat, Orman ve Maadin), Maarif, Adliye ve Mezahip, Maliye ve Rüsumat ve Defteri Hakani, Nafia, Dahiliye (Emniyeti Umumiye, Posta ve Telgraf), Müdafaa-i Milliye, Hariciye ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye. Kanunun ikinci maddesine göre "İcra vekilleri Büyük Millet Meclisinin ekseriyet-i mutlakasıyla aralarından intihab olunur. Bu madde kapsamına göre İcra Vekilleri yine Meclis üyeleri arasından Meclisin mutlak çoğunluğu ile seçilecektir. Her vekilin üzerine yüklendiği yürütme ile ilgili işlerle ilgili olarak, alakalı Meclis Komisyonuna danışabileceğine ilişkin Kanunun 3.maddesine göre ise: "Her vekil deruhte ettiği umurun ifasında mensup olduğu encümenin rey-i istişaresini alabilir." Kanunun 4.maddesine göre ise, İcra Vekilleri arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarda, ihtilâfları Büyük Millet Meclisi çözecektir (Özbudun, 2008: 10-11).

Türkiye Büyük Millet Meclisi 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 No'lu” Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun "un ikinci maddesini, 4 Kasım 1920 tarihinde 47 No'lu yasa ile değiştirmiştir. Bu değişikliğe göre “İcra vekilleri, Büyük Millet Meclisi Reisinin Meclis azalarından göstereceği namzetler meyanından ekseriyet-i mutlaka ile intihap olunur." Böylelikle, Meclis Başkanının tespit ettiği ve göstereceği adaylar arasından

rafından kabul edilen kanunların hemen hepsinde, "İşbu kanunun icrasında BMM memurdur" ibaresi yer alacak, böylece yasaların yürütülmesi yetkisini dahi meclis kendi elinde tutacaktır." (Tanör, 2004: 237).

İcra Vekillerinin seçilmeleri; Meclisteki çeşitli ve farklı grupların, hükümete elde etmelerinin önünde bir engel teşkil edecekti (Yılmaz,2012:71).

Türk Anayasa tarihinde aynı zamanda Halkçılık Programı olarak da bilinen ve 1921 Anayasası'nın taslak metni de olan, 31 maddelik, “**Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Layihası**, 13 Eylül 1920 günü İcra Vekilleri Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa tarafından Meclis Genel Kuruluna sunulmuştur. Bu metnin bir hükümet programı mı yoksa kanun tasarısı mı olduğu hukuki nitelik açısından tartışılmıştır. Bu metnin pek çok maddesi 1921 Anayasası'nda da aynen yer almıştır. Makale konumuz ilgilendiren yönüyle bu metinde “Mevadd-ı Esasiye” bölümünün 17.maddesinde “Büyük Millet Meclisi Reisi aynı zamanda İcra Vekilleri Heyetinin de reisidir...” düzenlemesi hüküm altına alınmıştır. “Maksat ve Meslek” isimli birinci bölümde hükümetin amaçları açıklanırken, 5-17. maddeler arasında, “Mevadd-ı Esasiye” başlığı altındaki hükümlerde, devlet ve hükümetin siyasal yapısına, kurumlara ilişkin düzenlemeler vardır (Önen & Reyhan, 2011:385-386-387; Özbudun, 2008:19-20; Armağan, 1978:9; Yılmaz, 2012:72-73).

Bu dönemde önemlerine binaen, Gazi Meclisimiz tarafından çıkarılan, Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile Nisabı-ı Müzakere Kanunu'nun adlarını da zikretmek isteriz. Hıyanet-i Vataniye Kanunu Meclisin hukuki varlığına karşı isyan edenlere karşı çıkarılmış ve idam gibi vatan hainlerine ilişkin cezalar içeren bir kanun idi. 5 Eylül 1920 tarih ve 18 No'lu Nisab-ı Müzakere Kanunu ile de mebusların seçilme şekli ile Mecliste yapılacak müzakerelerin usul ve esasları hüküm altına alınıyordu. TBMM 21 Ekim 1920 tarihli bildirisini ile de tüm dünyaya Millî Mücadelenin hukuki ve siyasi meşruiyetini ilan ediyordu (Özbudun, 2008:14; Yılmaz, 2012:72-73; Tanör, 2004:239-240).

Executive Deputies Committee in Turkish Constitutional 497
2. 1921 Anayasası'nın İlk Halindeki İcra Vekilleri Heyeti ile 29 Ekim 1923 Tarih ve 364 Sayılı Anayasa Değişiklikleri Hakkında Kanun Sonrasında İcra Vekilleri Heyetinin Hukuki Konumu

Gazi Türkiye Büyük Millet Meclisi açılır açılmaz tartışmalar başladı. Mevcut Osmanlı Kanun-u Esasisi mi uygulanacaktı? Yoksa yeni bir anayasa yapılması mutlak surette hukuki bir zorunluluk muydu? Neticesinde yeni bir anayasanın yapılması fikri hukuken ağırlık kazandı ve bu amaçla bir Hukuk-ı Esasiye Encümeni kuruldu. Hukuk-ı Esasiye Encümeninin hazırladığı “Büyük Millet Meclisinin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevadd-ı Kanuniye” başlıklı, aslında ilk anayasa tasarısı olan, kanun tasarısı Meclis'te reddolunmuştur. 20 Ocak 1921 tarihinde kabul olunan 1921 Anayasasının temelinde yukarıdaki satırlarımızda ifade ettiğimiz gibi, anayasa tarihimizde “Halkçılık Programı” olarak da bilinen, Mustafa Kemal Paşanın bizzat hazırladığı, ikinci anayasa tasarısı hukuki niteliğinde olan ama o dönemde İcra Vekilleri Heyeti Programı olarak sunulan metin bulunmaktadır (Narin, 2022: 55-56-57-58 & Tanör, 2004:247-248-249).

Ulusal Kurtuluş Savaşını yürüten Türkiye Büyük Millet Meclisi, 20 Ocak 1921'de yeni anayasayı kabul etti. 1921 Anayasası gerek Osmanlı dönemi anayasacılığı gerekse de Cumhuriyet Dönemi anayasacılığı açısından, yapılış ve kabulü bakımından en demokratik anayasadır. 1921 Anayasası, içeriğinde yer alan 23 madde ile kısa bir anayasa olup, hiç kuşkusuz ki en önemli maddesi olan 1. maddesi ile milli egemenlik ilkesini kabul etmiştir. Anayasa ikinci maddesinde, yasama ve yürütme erklerinin Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplandığını anayasal normatif düzeyde hüküm altına almıştır. 1921 Anayasası'nın 3.maddesine göre, Türkiye Devleti Hükümetinin adı Büyük Millet Meclisi Hükümeti olup, Anayasa'nın açıkça vurguladığı üzere, Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olu-

nur. Anayasa'nın 8.maddesine göre, bu hükümet yönetiminde, hükümet fonksiyonu icra eden bölümler olarak icra vekillikleri, Meclisin seçtiği icra vekilleri aracılığıyla oluşturulur. Meclis icra vekillerine yön verebildiği gibi isterse kendi siyasi takdiri ile de onları değiştirebilir (Atar, 2021: 42-43).

Anayasa hukuku genel esaslar prensiplerine göre, yasama ve yürütme erklerinin, kuvvetler birliği ilkesine dayalı olarak, parlamentolarda temerküz ettiği hükümet sistemlerine meclis hükümeti adı verilmektedir ki 1921 Anayasası tam anlamıyla ilk halinde saf bir meclis hükümeti sistemini benimsemiştir (Özbudun, 2010: 28-29).

1921 Anayasası bir devlet başkanlığı makamı olarak cumhurbaşkanlığı makamını yaratmamıştır. Anayasa'nın 9.maddesine göre bir cumhurbaşkanına ait olması gereken bazı fonksiyonların Meclis Başkanı tarafından yerine getirileceğini düzenlemiştir (Atar, 2021:43).

Şimdi 1921 Anayasası'nın milli egemenlik, yürütme erki ve meclis hükümeti sistemi vurgusu yapan bu maddelerini (Nohutçu & Ziyrek, 2020: 55-56-57) daha yakından görelim:

-1921 Anayasası madde 1: "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim usulü, halkın siyasi kaderini doğrudan kendisinin ve fiili olarak belirlemesi esasına dayanır."

-1921 Anayasası madde 2(ilk hali): "Yürütme gücü ve yasama yetkisi milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisine aittir."

- 1921 Anayasası madde 3: " Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir ve hükümeti " Büyük Millet Meclisi Hükümeti" ünvanını taşır."

Executive Deputies Committee in Turkish Constitutional 499
- 1921 Anayasası Madde 4 (Değişik 29.10.1923-364 Sayılı Kanun'la): "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, hükümeti oluşturan resmi daireleri icra vekilleri (bakanlar) aracılığıyla idare eder."

- 1921 Anayasası madde 8: "Büyük Millet Meclisi, hükümetini oluşturan resmi daireleri, özel kanunu gereğince seçilmiş vekiller (bakan) aracılığıyla yönetir. Meclis, yürütme ile ilgili konularda vekillere (bakan) yön tayin eder ve gerektiğinde bunları değiştirir."

- 1921 Anayasası madde 9: "Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından seçilen meclis başkanı bir seçim dönemi boyunca Büyük Millet Meclisi Başkanıdır. Bu sıfatla Meclis adına imza koymaya ve vekiller heyetinin (Bakanlar Kurulu) aldığı kararları onaylamaya yetkilidir. Vekiller heyeti içlerinden birini kendilerine başkan seçerler. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı, vekiller heyetinin de doğal başkanıdır."

Tekrar ifade etmek gerekirse, Milli Mücadele ve 1921 Anayasası döneminin hükümet sistemi tercihi meclis hükümeti sistemidir. Ergun Özbudun'a göre: *"Yasama ve yürütme güçlerinin TBMM'de toplanmış olması, bakanların teker teker meclis tarafından seçilmeleri, Meclisin bakanları her zaman değiştirebilmesi ve onlara yön gösterebilmesi, buna karşılık Bakanlar Kurulunun Meclise karşı kullanabileceği hiçbir hukuki silahın örneğinin fesih yetkisinin mevcut olmaması ve bir devlet Başkanlığı müessesesinin yaratılmamış bulunması bakımlarından, tam bir meclis hükümeti örneğidir. Uygulamada da, TBMM hukuki yetkilerini kiskançlıkla kullanmış, Atatürk ve bakanlar kurulu üyeleri de en güç koşullara rağmen TBMM yetkilerine daima büyük saygı göstermişlerdir. Tarihimizde 1. TBMM dönemi (1920-1923), en büyük iç ve dış tehlikeler karşısında bile demokratik bir denetim siste-*

minin nasıl sürdürülebildiğini gösteren güzel bir örnektir. Bununla birlikte, uygulamada meclis hükümeti modelinden önemli sapmaların görüldüğü ve sistemin bir parlamenter rejimden pek de farklı olmayan bir biçimde işlediği gözlemlenmektedir.”(Özbudun, 2010:29).

İcra Vekilleri Heyetinin teşkilini düzenleyen özel kanun 8 Temmuz 1922 tarih ve 244 Sayılı "İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun"dur. Kanunun 1.maddesine göre, "İcra Vekilleri Reisi ile İcra Vekilleri, Büyük Millet Meclisi tarafından rey-i hafi (gizli) ekseriyet-i mutlaka ile aza-i Meclis meyanından ayrı ayrı intihap olunur." Kanunun 2.maddesine göre de "İcra Vekilleri Reisi, İcra Vekilleri meyanından intihap olunduğu takdirde, haiz olduğu vekaleti dahi Meclis kararı ile muhafaza etmesi caizdir." Kanun metninde ilk kez olarak "İcra Vekilleri Reisi" (Başbakan) kavramı geçmektedir ki, aslında 13 Eylül 1920 tarihli hükümet programında ve de Mustafa Kemal Paşa'nın tavrında geçen bu ibare hukuken kanunlaşıyordu. Bu metinde güven oyu kavramı yoktur. 14 Nisan 1923 tarih ve 384 sayılı " Hey'et-i Vekile Reisinin Vazife ve Mes'uliyeti Hakkında Heyet-i Umumiyye Kararında" da benzer biçimde Hey'et-i Vekile Reisi tümcesi kullanılmaktadır. Bu karar içeriğine göre Hey'et-i Vekile Reisi Meclis ile Heyet arasında vasıta olan ve bakanların danışacakları bir kişi olup, icra vekilleri ile birlikte müştereken mesuldür (Armağan, 1978:9-10).

1921 Anayasası'nda, 29 Ekim 1923'te çok önemli anayasa değişiklikleri yapılmıştır. En önemlisi, Cumhuriyet, 29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı " Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun" ile ilan edilmiştir. 1921 Anayasası'nın değişik 1. maddesine göre, " Türkiye Devletinin şekli hükümeti Cumhuriyettir." Bu anayasa değişikliği ile makale konumuz olan, yürütme erkinde yani İcra Vekilleri Heyetinin teşekkülünde, yeni bir hükümet kuruluş usulü getiriliyordu. Milli Mücadele

Executive Deputies Committee in Turkish Constitutional 501 boyunca ve de 1921 Anayasası'nın orijinal ilk halinde olmayan Devlet Başkanlığı makamı yaratılarak, Cumhurbaşkanlığı oluşturuluyordu. (m.11). Buna göre, "Türkiye Cumhurbaşkanı, Devletin başkanıdır. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyet-i Vekileye başkanlık eder." Değişik 10.maddeye göre de " Türkiye Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Cumhurbaşkanlığı görevi, yeni cumhurbaşkanının seçimine kadar devam eder. Tekrar seçilme hakkı mevcuttur." (Gözler, 2019:75-76; Nohutçu & Ziyrek, 2020: 55-56-57-58-59).

Anayasa değişikliğinin bir diğer önemli bileşeni de hükümetin kuruluş yöntemini değiştiriyor olmasıdır. Gerçekten de bu değişiklik ile artık saf meclis hükümeti sisteminden yavaş yavaş uzaklaşarak parlamenter hükümet sisteminin hükümetin kurulması usulüne yaklaşılmıştır. Anayasa değişikliği ile değişen 1921 Anayasası'nın 12.maddesine göre " Başvekil, Cumhurbaşkanı tarafından ve Meclis üyeleri arasından seçilir. Diğer vekiller başvekil tarafında gene meclis üyeleri arasından seçildikten sonra, bakanlar kurulu listesi Cumhurbaşkanı tarafından meclisin onayına sunulur." Buradaki onaydan kasıt elbette ki güven oylamasıdır. Yine de 1923 Anayasa değişiklikleri yürütme erkini, 1921 Anayasası'nın ilk ve temel haline uygun olarak bağımsız ve bu erki kullanan Heyet-i Vekileyi de ayrı bir yürütme organı olarak kabul etmemiştir. Gerçekten de 364 Sayılı Kanun ile değişik 1921 Anayasası'nın 4.maddesine göre "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, hükümeti oluşturan resmi daireleri icra vekilleri (bakanlar) aracılığıyla idare eder." (Gözler, 2019:75-76; Nohutçu & Ziyrek, 2020: 55-56-57-58-59; Armağan, 1978:10-11).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Milli Mücadele döneminde yürütme erkine ilişkin olarak üç safha yaşanmıştır. Birinci olarak Gazi Türkiye Büyük Millet Meclisinin kurulması ve yaklaşık 9 ay süren 1921 Anayasası öncesi dönem. Bu ilk evrede ulusal ve yerel kongrelerde doğan milli iradeye dayalı milli egemenlik düşüncesinin yavaş yavaş filizlenmeye başlaması ile birlikte, milli iradenin tecelligahı üstün Meclis anlayışının doğal bir sonucu olarak; kuvvetler birliği ilkesi çerçevesinde saf meclis hükümeti sistemi uygulanması yaşanmıştır. Bu birinci evrede, Meclis aldığı Heyet-i Umumiye Kararları ve kabul ettiği kanunlar ile maddi anlamda anayasal nitelikte, Meclis içinden Meclis tarafından teker teker seçilen İcra Vekilleri Heyeti ile yürütme erkinin hukuki statüsünü oluşturmuştur.

1921 Anayasası'nın kabulü sonrası; saf meclis hükümeti sistemi ve kuvvetler birliği anlayışına dayalı üstün TBMM hükümeti rejimi kapsayıcılığı devam etmiştir. 1921 Anayasası'nın kabul edildiği bu ikinci evrede de aynen birinci evrede olduğu gibi cumhurbaşkanlığı makamı yoktur. Yasama ve yürütme erkelerini bünyesinde toplayan Meclisin, Meclis Reisliği makamı, aslında uygulamada devlet başkanlarına ait olan yetkileri sıklıkla kullanmıştır. Üçüncü evre ise 29 Ekim 1923 Anayasa değişikliklerinin yapıldığı süreçtir. Bu anayasal değişim ile yürütme erkinde özellikle hükümetin kuruluş usulü açısından meclis hükümeti sisteminden uzaklaşmaya başlanıp parlamenter hükümet sistemine doğru 1961 Anayasası ile nihayete erecek yolun ilk adımı atılmıştır. Cumhurbaşkanlığı makamı yaratılmıştır. Zaten 1924 Anayasası döneminde de uygulanan meclis hükümeti-parlamenter hükümet sistemi karışımı karma hükümet modelinin temelinde, 1923 Anayasa değişikliklerinin getirdiği, yürütme erkine ilişkin genel değişiklik dinamizmi vardır.

Executive Deputies Committee in Turkish Constitutional 503
Netice itibariyle; yine de, genel olarak, 1920-1923 arası yılların güçlü ve üstün Meclis anlayışına dayanan anayasal sisteminde, Büyük Millet Meclisinin varlığı ve hukuki konumu çok kudretli, kapsayıcı ve merkezidir. Büyük Millet Meclisi Hükümeti İcra Vekilleri Heyetini kendi içinden ve teker teker seçerken, onlara yön verirken ve gerekirse onları değiştirirken güçlü siyasi-hukuki varlığını bir kat daha perçinlemiştir. Bu zaman zarfında İcra Vekilleri Heyetinin Meclis karşısında, kendilerini güçlü kılan bir hukuki silahı da yoktur. Ne var ki, yürütmenin sahip olduğu tüm bu teorik yoksunluklara karşın, uygulamada, zamanla; siyasal koşulların da etkisiyle, İcra Vekilleri Heyeti ve özellikle de Meclis Reisliği makamı, siyasal ve hukuksal gündeme, teorik paradoksa rağmen mührünü vuracaklar ve milli, üniter, bağımsız yeni Türk Devletinin mevcudiyetini, milli egemenlik ilkesi temelinde muzaffer kılacaklardır. O halde; Türk anayasal hükümet sistemi deneyiminde, güçlü liderlik, güçlü Meclis ve güçlü yürütme anlayışı eş zamanlı olarak sıklıkla yaşanmıştır desek, yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Armağan, Servet (1978). 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:551, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Aslan, Yavuz (2000). I.Dönem TBMM’de “İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti (Hükümet Başkanlığı)”nın Statüsü ve “TBMM Reisi”nin İcra İle İlgili Yetki ve Sorumluluğu, Atatürk Dergisi, c.3,S.1, Erzurum.
- Atar, Yavuz (2021). Türk Anayasa Hukuku, Güncellenmiş 14.Baskı, Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, Ankara.
- Çelik, Burak (2007). Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde Anayasal Gelişmeler ve 1921 Anayasası, Galatasaray Üniversitesi Yayınları No:56, 1. Baskı, İstanbul.
- Gören, Zafer (2015). Anayasa Hukuku, T.C. Anayasası ve TBMM İçtüzüğü Eki ile Geliştirilmiş 2.Baskı, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara.
- Narin, Serdar (2022). 1876 ile 1921 Anayasalarına Egemen Olan İlkeler ve Devlet Fonksiyonları, Astana Yayınları, Ankara.
- Narin, Serdar (2005). Anayasal Sistemimizde Bakanlar Kurulu, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Nohutçu Ahmet & Ziyrek Ali (2020). Osmanlı Türk Anayasa Metinleri, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Önen Nizam & Reyhan Cenk (2011). Mülkten Ülkeye Türkiye’de Taşra İdaresinin Dönüşümü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özbudun, Ergun (2017). Türk Anayasa Hukuku, 2017 Anayasa Değişikliklerine Göre Gözden Geçirilmiş 17.Basım, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Özbudun, Ergun (2010). Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 11.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Özbudun, Ergun (2008). 1921 Anayasası, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Tanör, Bülent (2004). Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları:963, Cogito 69, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (1958). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri, İHFM, C.23, S.3-4, İstanbul.
- Yılmaz, Faruk (2012). Türk Anayasa Tarihi, İz Yayıncılık, İstanbul.

Executive Deputies Committee in Turkish Constitutional Law During the National War Of Liberation and The Constitution of 1921

In Türkiye, during the period of the National Liberation War and the 1921 Constitution, a pure parliamentary government system based on the unity of forces was implemented. In accordance with the understanding of the supreme assembly, the manifestation of the national sovereignty of the period; legislative, executive and judicial powers gathered in the legal-political entity of the Turkish Grand National Assembly. The Turkish Grand National Assembly exercised its executive power through the "Executive Deputies Committee", which it elected one by one from among itself, which it could give direction and change when necessary. The 1921 Constitution did not legally hold a Presidential Office until the 1923 Constitutional Amendment, and during this period the powers and functions that should belong to a normal head of state were carried out by the President of the Grand National Assembly. The office of presidency in Türkiye was accepted with the 1923 Constitutional Amendments.

In this article, firstly the constitutional executive system of the National Struggle period, after the establishment of the Turkish Grand National Assembly in the period before the 1921 Constitution; secondly the period after the adoption of the 1921 Constitution, and thirdly the constitutional amendments made in the constitutional system of the 1921 Constitution with the Law No. 364 on 29 October 1923 related with legal status of the "Executive Deputies Board" as the executive body were examined.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Serdar **NARİN** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Serdar **NARİN**, as no additional acknowledgement has been made).